

ZGODOVINA

ZA IV. RAZRED

GIMNAZIJE

Spittal na Dravi
OKTOBER 1948

ZGODOVINA

ZA IV. RAZRED

GIMNAZIJE

Spittal na Dravi
OKTOBER 1948

THEODOVINA

IN THE

CHURCH

Nov 1 1892

Življenje Slovencev v pradomovini

Pradomovina Slovencev je bila za Karpati, kjer so živeli skupno z drugimi slovanskimi plemeni na precej majhnem prostoru: v porečju zgornje Visle, Dnjestra in Dnjepra. Sosedje so jim bili Germani na zahodu, Balti na severu ob Baltskem morju, Finci na severovzhodu v današnji severni in srednji Rusiji, razna azijska plemena pa na vzhodu in jugovzhodu v južnoruskih stepah do Črnega morja. Na jugu in jugozahodu so jim Karpati nudili naravno mejo.

Svet, na katerem so živeli Slovani, pa nikakor ni bil primeren za uspešen razvoj in za nagel porast prebivalstva. V sredi se je razprostiralo močvirje in gozdnato Polesje, ki je zaradi neprehodnosti, gozdov in redke naseljenosti oviralo plemena pri trgovini in medsebojnih stikih. Polesje je bilo nekak zapuščeni otok, ki je ločil vzhodna in zapadna plemena, da niso mogla živeti enotno, ampak so se delila v dve skupini že od začetka.

Tudi zunanji vplivi so povečali razdvojenost. Vzhodna skupina je bila v stiku z grško kulturo. Po tej strani je namreč peljala trgovska pot od Črnega morja ob Dnjepru do Baltika. Zahodna skupina pa je bila pod vplivom latinske kulture. Tudi je vodila pot od obal zgornjega Jadrana preko slovenskih dežel, moravske nižine in ob Visli do Baltskega morja. Srednji predeli so bili popolnoma nedotaknjeni. Kakor niso tuji narodi čutili nobene potrebe, da bi nadlegovali Slovane, tako tudi ti niso hodili osvajati drugih dežel. Živeli so v miru in brez kakih zvez z drugimi narodi. Bili so navezani na svojo zemljo, ker so bili poljedelci. Obdelovali pa so jo na kaj preprost način z lesenim plugom, ki ni bil sestavljen iz več delov (bil je to kos drevesa: "drevo"). Pridelovali so take vrste žit, kakor uspevajo še danes za Karpati. Tudi živinoreja je bila pri njih zelo razvita (ovce) in so se mestoma ukvarjali samo s pastirstvom. Znano je, da so imeli Slovani za pijaco medico, saj so gojili čebelarstvo kaj lahko po velikih lipovih gozdovih. Tudi lov na divjačino jim je prinašal veliko koristi (meso, kože).

Način življenja in osamljenost sta jih navajala na mirno življenje. Naši predniki so bili v resnici nebojevit, dokler niso prišli v stik z Germani in azijskimi plemeni, pred katerimi so se morali braniti. Ob času preseljevanja so bili prav tako bojevit in izurjeni v orožju kakor njihovi sosedje.

Navajeni so bili na skromno življenje ne samo v obleki, ki je bila iz domačega platna, volne in iz kož divjačine, ampak tudi razkošnih nakitov niso nosili. Od tujih trgovcev so dobivali v zameno za kože, med ali vosek samo nujno potrebne izdelke: orodje in orožje.

Znana je bila tudi njihova gostoljubnost. Tujca so spremljali po svoji deželi in hudo bi se maščevali nad tistim, ki bi tujcu storil kaj žalega. Če bi ga ne hotel sprejeti pod svoj krov, bi mu uničili dom, njega samega pa proglasili za brezčastnega.

O njihovi zunanosti in o značaju pa pravijo obiskovalci,

da so visoke in vitke postave in krepkih udov. Barva kože da ni popolnoma bela pa tudi črna ne, ampak rdečkasta. Lase imajo po večini svetlorumene. Hranijo se preprosto in revno. Niso zvižahnega in hinavskega srca, ampak so preprosti in odkriti v svojih običajih.

Močvirnata dežela jim ni nudila gradiva za trdne zidane stavbe. Navadna hiša je bila zgrajena iz hlodov, revnejši pa so si spletli kočo iz protja in z blatom in mahom zadelali špranje. Tako so gradili tudi gospodarska poslopja. Navadno selišče je bilo vas. Najmanjša družbena celica je bila družina, ki pa ni pomenila samo toliko kakor danes. K družini so spadali poleg staršev, sinov in hčera še žene sinov in njihovi potomci, ki so vsi živeli pod enim krovom. Ko se je družina tako pomnožila, da za vse ni bilo več prostora v hiši, so si nekateri člani postavili poleg nove hiše in živeli še prav tako povezani med seboj kot enakopravni člani ene hišne skupnosti. To je bil rod, ki je imel na čelu starosto ali starešino (sprva najstarejši član rodu).

Ko se je pa tudi rod pomnožil tako, da mu bližnja okolica ni mogla nuditi dovolj za preživljanje, si je postavil del članov v bližini novo bivališče. To je bilo prav tako urejeno in je živelo samo samo zase kot nov rod s svojim starešino.

Vendar so sorodni rodovi ohranili svoje navade in na enak način častili bogove. Taka sorodstvena zveza rodov je bila bratstvo.

Več rodov se je povezalo v posebno edinico, če so hoteli urejati skupne gospodarske zadeve, enotno češčenje bogov in ščititi svoje koristi nasproti oddaljenim rodovom ali tujim plemenom. O zemlje, kjer so ti rodovi prebivali, se je imenovalo župa z županom na čelu. Župa si je uredila posebno utrjeno gradišče, kjer so imeli župljani svoje svetišče. Tja so nosili zamenjavat svoje pridelke in se združevali na zborih, kadar je bilo treba ukrepati o važnih skupnih zadevah. V gradišče so se lahko tudi zatekali ob nevarnostih. Zato so ga okrog in okrog utrdili z nasipi in plotovi.

To je bila nekaka država naših prednikov. Obsegala je lahko več bratstev, ki so tvorila pleme. Zato tudi imenujemo tako državo plemensko državo z županom. Drugi naslovi državnega poglavarja, ki jih poznamo danes (knez, kralj, cesar), so jim bili neznani. Spoznali so jih šele v novi domovini.

Tujci, ki so prihajali med Slovane, pravijo, da so bili naši predniki zelo verni. Častili so več bogov in prirodne sile. Bili so torej pogani. Najvažnejši je bil Perun, gospodar vesoljstva, ki povzroča grom in blisk. Perunovi sinovi so bili: Sonce, Mesec in Ogenj, hčeri pa Zora in Danica. Bog sonca, ki je vir vsega življenja, se je imenoval Svarog ali Daždbog. Prav za prav je Svarog le drugo ime za Peruna, ki so ga med nekaterimi plemeni imenovali drugače. Kot poljedelci in živinorejci so častili tudi bogove, ki so jim lahko pomagali ali škodovali. Stribog je bil bog vetrov, ki je naklinal poljem blagodejen dež in dajal zemlji rodovitnost. Veles pa bog pastirjev in zaščitnik njihovih čred. Se verni Slovani so častili Svetovita kot boga vojne in Triglava (tri glave), ki je bil prvotno sončni bog, tudi kot boga vojne. Živa je bila boginja ljubezni in rodovitnosti; Lada pa je bila kakor rimska Venera boginja lepote in ljubezni.

Poleg navadnih božanstev so poznali vrsto nižjih božan-

skih bitij, ki jih lahko delimo na dobre in zle. Vile, lepe mlade deklice prozornega telesa, so živele v vodah, gozdovih in na gorah. Odete v belo tančico so se večkrat prikazale ljudem in jim pomagale z nasvetom in dejanjem. Rojenice so bile vilam podobne deklice, ki so ob zibelki novorojenčka kovale njegovo usodo. Med zle duhove so šteli škrate, ki so živeli po gozdovih in utegnili s svojo prebrisanostjo prizadejati ljudem kaj zlega. Catež je bil zli duh, na zunaj na pol človek na pol kozel in je stanoval v pečinah visokih gora. Tudi Povodni mož, Mora in Volkodlak so bili ljudem nevarni, zato so se jih bali.

O bogovih so naši predniki mislili, da žive kakor ljudje in da ljubijo petje, glasbo, ples in cvetje kakor sami. Zato so jim tudi žrtvovali, kar so imeli najraje. Prinašali so jim poljske pridelke, jedi in pijačo; če pa so jih hoteli prav posebno počastiti, so jim žrtvovali tudi živali, ki so jih v ta namen zadavili. Daritve so prirejali kot največje verske slovesnosti in so se pri tem gostili, plesali in prepevali ob spremljavi godbe.

Tak način češčenja so prirejali pod milim nebom, navadno ob kakem studencu ali pod velikim drevesom sredi gozda ali na vzvišenem kraju. Žrtvenik je bil iz preprosto klesanega kamna. Prostor so prekrili, da so mogli žrtvovati tudi ob slabem vremenu. V večjih verskih središčih, n.pr. v gradiščih, so postavljali lepa svetišča, ki pa so bila grajena iz lesa.

O dušah umrlih so verovali, da po smrti živijo. Če je kdo dobro in pošteno živel, se je njegova duša (nav) po smrti preselila v raj, če pa je bil v življenju zloben, je njegova duša prešla v volkodlaka, ali v kako drugo žival in se je mučila po svetu. Trupla pokojnih so pokopavali v gomile, ob katerih so prirejali igre in pojedine (strave) rajnkim na čast. Vsaka zadruga je imela svoje pokopališče (žale). Sploh pa so se stari Slovani poslužili vsake prilike, da so prirejali igre, pojedine in plese s petjem in godbo. Tako za praznik sončnega boga ali ob važnejših opravilih v letu. Ob prihodu pomladi so Vesno proslavili tako, da so zažigali Morano - zimo. Velik je bil praznik o kresu, ko so zažigali kresove in spuščali v dolino goreča kolesa; ob času žetve, o božiču na čast soncu, ki se je začelo vračati. Pri tem so si naredili maske ali se preoblekli v živali in hodili od hiše do hiše. S seboj so nosili nekake lutke (kolede) in prosili darov.

Večina staroslovanskih slovesnosti se je ohranila še do danes, a so dobile s pokristjanjenjem drugačen pomen. Pomlad praznujejo ponekod z jurjevanjem, ob kresovanju so izginile nekatere praznoverske navade, koledovanje je dobilo čisto krščanski pomen in le o pustu so navade še najbolj podobne staroslovanskim.

Tudi pravljice o zakletih kraljičnah, ki jih reši mlad junak, in pripovedke o vilah in rojenicah nas prav lepo spominjajo na poganske čase.

N a s e l i t e v S l o v e n c e v v n o v i d o m o v i n i .

Ko so se Slovani tako namnožili, da jim je domovina za Karpati postajala pretesna, so se začeli širiti na vse strani. Z ognjem in mečem so si utirali pot kakor drugi, ki so si iskali novo domovino. Nastale so tri velike skupine slovanskih narodov. Vzhodni Slovani (Rusi, Belorusi in Ukrajinci) pa so poselili prostrano rusko nižavje; Severni Slovani (Poljaki, Polabski Slovani,

Lužiški Srbi, Čehi, Slovaki in Podkarpatski Rusi) so zasedli ozemlje severno od zgornje Donave do Baltika in do Labe na zahodu; Južni Slovani (Slovenci, Hrvatje in Srbi, Makedonci in Bolgari) pa so vdrlili na Balkan in v Vzhodne Alpe.

Južnoslovanska plemena so se začela naseljevati na Balkanu že v začetku 6. stol. in bila pri tem stalno v spopadih z Bizantinci. V panonski kotlini in v Vzhodnih Alpah sta takrat živeli dve germanski plemeni - Langobardi in Gepidi. Langobardi na današnjem slovenskem ozemlju, v Hrvatski in v Panonski nižini tja do Donave, Gepidi med Donavo in Tiso, med nje so pridrlili Obri ali Avari, divje mongolsko pleme, ki se je priklatlilo iz Azije. Obri so bili majhne in gibčne postave, živahnih oči in rumene barve. Moški so večino življenja prebili v sedlu. Imeli so majhne konjčke, ki pa so lahko vzdržali silne napore kakor njihovi vojak. Ljudstvo je bilo nomadsko; s čredami, družinami in sotorci so se selili iz dežele v deželo. Njihova vojska je pri tem brezobzirno iskala živeža in drugega plena. Bili so kruti do svojih sovražnikov in niso odnehali, dokler jih niso pokončali.

To je bilo za Langobarde in Gepide, ki niso živeli složno, usodno. Langobardi se niso počutili dobro in so zato sklenili, da bodo šli iskat sreče v Italijo. Z Obri so se dogovorili, da jim zemljo sicer prepuščajo, da pa se bodo lahko vrnili spet na svojo grudo, če bi jim kazalo.

Langobardi so se dvignili in s svojimi ženami, otroki in vsem blagom odhiteli v Italijo drugi dan po veliki noči leta 568. Šli so po poti, ki je vodila od Emone preko Vipave v Oglej. Na poti v Vipavsko dolino se je njihov kralj Alboin povzpел na visoko goro, da bi se razgledal po novi deželi. Še danes se imenuje neka gora ob cesti Hrušica - Ajdovščina Kraljiški vrh.

Zemlja v Vzhodnih Alpah in v Panonski nižini je bila prosta za naselitev. Za Langobardi je ostalo tu samo staro prebivalstvo, ki je imelo svoje škofije v Emoni, Petovionu, Celeji, Virunu (pri Gospe Sveti) Teurniji (pri Špitalu) in v Trstu. Govorilo se je ali skvarjeno latinščina ali pa še celo v jeziku starih keltskih in ilirskih prebivalcev. Po odhodu Langobardov so bili Obri gospodarji nad vso Panonijo, prav tako pa tudi nad Gepidi in Sloveni, ki so se naseljevali na Balkanu. Izpraznjeno zemljo so začeli po odhodu Langobardov naseljevati naši predniki Slovenci. Najbrž bi jim ne uspelo, naseliti se tako daleč proti zapadu, če bi Obri ne delali pohodov v Furlanijo. Pomagali so jim vdirati tudi v bizantinsko Istro, ki je imela meje na severu od Tisave do Nanosa in Snežnika. Povsod drugod pa so se naselili brez obrske pomoči. Proti Bavarcem na zapadu so se borili sami.

Slovenci so bili od Obrov neodvisni v tistih krajih, ki so bili Obrom odročni: v zgornjem Posavju, Podravju in ob Muri. Bili so le njihovi zavezniki. Tisti pa, ki so se naselili ob cesti, ki je vodila iz Panonije v Italijo, in v Panoniji, so bili Obrom podložni, ker so jih lahko stalno nadzivali ali pa tudi kaznovali. Morali so z živežem preskrbovati njihovo vojsko. Staro prebivalstvo so Slovenci ali pobili ali pa zasužnjili. Ker so bili pogani, so uničili tudi vse sledove krščanstva. Zadnji emonski škof Patricij se je zatekel k oglejskemu patriarhu, celjski škof Joannes in ptujski pa v Istro.

Prva leta po naselitvi so se morali naši predniki boriti z vsemi sosedi, da bi obdržali zemljo. Že l. 593 so se udarili z Bavarci ob zgornji Dravi. Teže je bilo z Istro, ki je niso mogli osvojiti, ker so Obri in Bizantinci sklenili mir. Pač pa so stalno nadlegovali Langobarde v Furlaniji in z Obri oblegali Cedad in ga zavzeli l. 611. Vendar dalje v Furlanijo niso mogli prodrati. Langobarci so ob meji postavili celo vrsto utrd, ki so kakor nekak zid (limes) zapirala vrata Slovincem v ravnino. Meja je potekala od Pušje vasi (Venzona) v dolini Tilmenta mimo Humina (Gemona), Rtina, Tarčenta, Ločnika in Fare do Devina. *od Karantane do*

Ko so pridrli Slovinci preko Karpatov, je bilo treba prekoračiti več rek: Donavo, Rabo, Muro, Savo, Krko in Sočo. Zato se je del naselnikov, ko je prišel do reke, obrnil ob reki navzgor in poselil njeno dolino.

Slovinci nove domovine niso poselili enakomerno. Obstali so najrajši tam, kjer je bila zemlja že od prejšnjih prebivalcev obdelana, izogibali pa so se močvirnih tal (Ljubljansko barje) in gozdnatega sveta ali težko prehodnih hribov. Najredkeje so poselili hribovite kraje ob zgornji Muri, ob Aniži, Trauni in Donavi. *Alpejske*

Zahodna meja po Slovincih naseljenega ozemlja je torej *pročine* tekla od Donave po dolini Travne na Dachstein, na Nizke in Visoke Ture do izvira Drave na Topolskem polju. Od tu je potekala meja po Karnskih Alpah in prešla na utrjeno mejo Furlanije od Venzona do Cedad in Krmina pa do izvira Timave. Na severu je bila meja Donave, na vzhodu Panonska nižina in na jugu nekako reka Mirna v Istri in Jadransko morje. Vse to ozemlje je merilo 75.000 km². Danes pa meri ozemlje, kjer živijo Slovinci strnjeno naseljeni, 25.000 km², torej je od nekdanje površine Slovincem ostalo v nekaj več kot tisoč letih zgodovine le še tretjina.

D r ž a v a K a r a n t a n s k i h S l o v e n c e v

Slovinci so si v začetku 7. stol. ustanovili svojo državo; njeno središče je bilo na Gosposvetskem polju. Obsegala je vse zgornje Podravje, to je nekaj več, kakor je današnja Koroška in se je imenovala Karantanija. Vladar Karantanije je bil knez ali vojvoda, ki so ga Slovinci volili in umeščali na Gosposvetskem polju. Knez Valuk je bil samostojen vladar; k njemu so se zatekali tuji vojvode in ga prosili zaščite in pomoči.

Državica pa je težko branila svoje meje proti tujcem. Južni del Slovenije je bil takrat še vedno pod Obri. Kmalu pa je bila Karantanija rešena nevarnega soseda. Obri so se namreč zvezali s Slovani na Balkanu in s Perzijci v Aziji in napadli bizantinsko prestolnico Carigrad. Med obleganjem mesta pa so se zavezniki sprli. Slovansko brodovje je bilo premagano in slovanska vojska je odšla domov, nakar so Bizantinci obrsko vojsko tako premagali, da se ti dolgo niso več opomogli (626). Slovinci južno od Drave in Save so bili rešeni.

Toda Karantanija je imela tudi na zapadu nevarne sosede: Langobarde in Bavarce. Sami so morali odbijati napade, toda Langobarci so vdrli celo na slovenska tla in leta 625. iztrgali Slovincem "okraj Slovencev, ki se Zilja imenuje"; to je bila skoro vsa Ziljska dolina. Več kot sto let je niso mogli osvojiti.

K sreči pa je na severu med Slovani med Salo in Labo ter na Češkem nastalo veliko gibanje za osamosvojitve. Na čelo tem plemenom je stopil trgovec S a m o, ki je postal kralj (623 - 658). Zrasla je velika slovanska država. Tudi knez Valuk je uvidel, kako velik pomen bi imela zveza Slovanov pod Samom, in se je priključil novi državi. Alpski Slovenci so bili vključeni v to državo, le kraji med Savo in morjem so ostali izven nje.

Toda Samovo državo so obdajali sovražniki. Obri niso bili sicer več nevarni, zato so pa germanska plemena na zahodu Franki, Bavarci in Langobardi - sklenila zvezo, da bi novo državo uničila. Z vojsko pod vodstvom frankovskega kralja Dagoberta so vdrlili v središče države. Bili pa so popolnoma premagani v bitki pri Wogastisburgu (Uhošt na zah. Češkem) l. 631. Slovanska zmaga je državo še bolj utrdila in pripomogla k povečanju meja. Hkrati z njo pa se je utrdila tudi njena zaveznica, slovenska kneževina v Karantaniji.

Zdaj so Slovenci lahko dolgo živeli v miru. In res ni bilo vojskovanja nekaj desetletij. Tudi Obri niso več vdiral preko Slovenije v Furlanijo. Karantanija je zdaj lahko južnemu delu Slovenije pomagala in ga priključila. Tako so bili tudi Slovenci ob Savinji in Savi združeni v svoji državi. S priključitvijo Samovi državi so ustvarili zveze s severnimi brati. Ta zveza pa je trajala samo do Sameve smrti, nakar je država razpadla.

Slovenci so spet začeli skupno z Obri vpadati v Furlanijo. Hoteli so zavzeti glavno mesto Cedad, a so jih Langobardi pri Briščah ob mostu čez Nadižo tako premagali, da nekaj časa Slovenci sploh niso več poskušali z napadi. Šele v začetku 8. stol. so se začeli s svojimi čredami spuščati z gričevja v ravnino. Prišlo je do hudih spopadov in končno do odločilne vojne. Langobardi so bili težko poraženi; celokupno furlansko plemstvo je obležalo na bojišču in z njim vred tudi njihov vojvoda Ferdulf.

Šele zdaj se je Slovincem posrečilo, da so se naseljevali tudi po ravnini. Langobardi se niso mogli upirati, saj so zgubili cvet vojske. Morali so mirno gledati Slovence, ki so v ravnini postavljali nova naselja, dokler ni zrasel nov rod. Potem so se postavili z novo vojsko proti Slovincem. Južno od Vidma pri Lavarianu naj bi se odločila usoda. Trikrat sta se vojski spoprijeli, a odločitve ni hotelo biti. Furlanski vojvoda Pemo je s Slovenci kar na bojišču sklenil mir.

Zasedba Furlanske nižine se Slovincem ni posrečila, čeprav so si toliko prizadevali več kot sto let. Le nekoliko proti zapadu so prestavili mejo. Končno pa je Karantaniji le uspelo, da je iztrgala Langobardom Ziljsko dolino in tako utrdila zahodno mejo.

Slovenci izgube samostojnost Pokristjanjenje.

Skoro do srede 8. stol. so imeli Slovenci v Karantaniji svojo kneževino, ki je bila neodvisna od vseh sosedov. Mejo proti Langobardom so utrdili. Toda dva soseda sta bila močnejša od njih: Obri na vzhodu in Bavarci na zahodu. Bavarci so sicer pustili Slovence pri miru. Obri pa so bili neukrotljivi. Spet so začeli udirati preko južnoslovenskega ozemlja v Furlanijo. Pri tem so s Slovenci, ki so živeli ob njihovi vpadni poti, ravnali krivično.

In najbrž se je karantanska kneževina zavzemala zanje, zakaj nenadoma so začeli Obri napadati tudi Karantanijo. Slovenci so bili prešibki, da bi sami branili meje proti obrski konjeniški vojski. V tej stiski se je karantanski knez Borut odločil, da bo prosil za pomoč Bavarce. Bavarci so kaj naglo izrabili priliko. Poslali so Slovincem močno vojsko in zaveznikoma se je posrečilo obrsko vojsko potolči in ostanke pognati v Panonijo.

Knez Borut nikakor ni dobil zastonj te pomoči. Moral je skleniti z Bavarci zvezo in v zagotovilo dane besede izročiti več talcev, ki so bili izbrani med imenitnimi rodbinami. Med temi je bil tudi Borutov sin Gorazd in nečak Hotimir. Za ta dva vemo, da so jih odpeljali na južno Bavarsko v samostan na otoku Chiemskega jezera. Oče je zanju prosil, da jih vzgoje v krščanski veri, čeprav je bil sam še pogan. To se je zgodilo 743. Boter jima je bil slov. menih Volkoj.

Prvič od naselitve so bili Slovenci odvisni od drugega naroda in od tega trenutka dalje tudi niso več dobili nazaj svoje samostojnosti. Že leto pozneje pa so tudi Bavarci zgubili svojo neodvisnost; podvrgli so si jih Franki.

Bavarci so si hoteli pridobiti naklonjenost Slovencev, ker bi jim ti lahko pomagali v upor proti Frankom. Res so se Bavarci kmalu uprli, toda Franki so jih pokorili in si prav tako vzeli na Bavarskem talce, kot so nekaj let prej storili Bavarci v Karantaniji. Tako so tudi Slovenci prišli pod frankovsko oblast leta 749.

Okoli 750. je umrl Borut in v Karantaniji je zavladal sin Gorazd, ki se je vrnil z Bavarske. Že po treh letih je ta prvi slovenski krščanski knez umrl in sledil mu je Hotimir, ki je moral imeti za to dovoljenje od frankovskega vladarja Pipina (oče Karla V.) Šele nato so ga Slovenci lahko tudi umestili. Torej so imeli tudi še pod Franki svoje kneze, ki so jih sami volili. Frankovski kralj je novega kneza samo potrdil.

Gorazd in Hotimir sta bila na Bavarskem krščena in, ko sta se vrnila in zavladata v Karantaniji, sta s seboj pripeljala prve duhovnike, - misijonarje. Ti so začeli širiti krščanstvo po navodilih salzburškega škofa. Hotimir je celo prosil škofa Virgila, naj bi sam prišel v Karantanijo in utrdil krščansko cerkev. Virgil prošnji ni ugodil, pač pa je poslal Hotimirju Modesta kot svojega namestnika l. 760. Modest je bil prvi škof in je začel po slovenskih krajih takoj postavljati krščanske cerkve. Ker je bilo središče kneževine na Krnskem gradu na Gosposvetskem polju, je tam blizu postavil glavno cerkev Gospe Svete. Krščanstvo se je za Modesta hitro širilo in nastale so cerkve tudi po drugih krajih.

Modest je že po treh letih umrl in pokopali so ga pri Gospe Sveti v cerkvi, kjer je še danes njegova grobnica. Za njim ni bilo novega škofa in pogani so se proti krščanstvu postavili v bran za vero svojih očetov. Težko so prenašali v svoji deželi misijonarje, ki niso bili niti Slovenci. Mislili so, da bi se lahko rešili Bavarcev in Frankov, če bi jim uspelo pregnati misijonarje in zatreti krščanstvo. Dvakrat so se uprli Hotimirju, a bili so vsakokrat premagani.

Leta 769. pa je Hotimir umrl in zdaj so pogani zbrali zadnje sile za upor. Res ni bilo nekaj let nobenega misijonarja v deželi, cerkve so bile prazne in javno češčenje poganskih bogov

je bilo dovoljeno. Bavarski vojvoda Tasilo ni trpel na svoji meji pogankega nasprotnika, zato je prišel z vojsko v Karantanijo in po hudih bojih premagal poganke upornike, kakor pravi Prešeren:

Valjnuh, sin Kajtimara, boj krvavi
že dolgo bije za krščansko vero...

....kri po Kranji, Korotani
prelita - napolnila bi jezero.

Valjnuh je bil novi knez Volkun, ki je vladal v Karantaniji od 772., ko so bili pagani premagani. Krščanstvo je tako zmagalo za vedno. Za utrditev vere pa je Tasilo zgradil dva samostana na meji slovenskega ozemlja, od koder naj bi prihajali novi misijonarji v dežele. Eden je stal v Intihi (Innichen) (S. Can-dido) ob izviru Drave, drugi pa (Kremsmünster) na zgornjeavstrijskih tleh ob reki Kremži, do koder so takrat še segale slovenske naselbine. Misijonarji so zdaj nemoteno opravljali svoje delo, zakaj nič več ni slišati, da bi se pagani še kaj upirali. Po narodnosti misijonarji res niso bili Slovenci, so pa nastopali milo. Niti niso zahtevali navadne desetine, kakor je bilo drugod v navadi, ampak manjšo slovensko desetino.

Slovenci so ohranili nadalje svoje kneze in so ostali še dolgo na znotraj precej neodvisni. Za Valtunkom so še vladali knezi slovenskega porekla Pribislav, Semika, Stojmir in Etgar do leta 822.

S l o v e n c i v f r a n k o v s k i d r ž a v i .

Karel Veliki je bil frankovski vladar od 768. - 814.; leta 800. je postal rimsko-nemški cesar, skoraj v celoti obnovljenega zah. rimskega cesarstva. Pokoril je tudi Polabske Slova-ne. Ohi so mu plačevali davek, strl odpor Bavarcev, osvojil bizantinsko Istro, premagal Hrvate in uničil Obre. Prestolnico je imel v Aachenu, kjer si je zgradil dvorno palačo, največičastnejšo v tedanjem času. Vendar se Karel ni stalno zadrževal v Aachenu. Kadar je bil v vojnah ali je po svojih deželah izvrševal oblast in pobiral davke, je potoval z njim ves dvor s svetovalci, grofi, uradniki, služabništvom in velikim vojaškim spremstvom. Kjer je bil cesar, tam je bil dvor. Kadar je bilo treba sklepati o važnih zadevah, o vojni, ali je bilo treba izdajati nove zakone, je sklical državni zbor, na katerega so prihajali cerkveni in posvetni velikaši. Zakone je Karel razdelil v poglavja in so se zato imenovali "capitularia". Državo je razdelil na grofije, kjer je kot načelnik postavljajl gröfe, da so vršili upravo. Ob mejah pa je zaradi večje varnosti osnoval velike grofije, imenovane mejne grofije ali marke. Mejni grofje so ime-li nalogo, v nevarnosti sklicati vojsko in braniti državo, dokler ni prišla pomoč. Ker sam cesar ni mogel vsako leto obiskati vseh grofij in mejnih grofij, je pošiljal po državi poslance, da so nadzirali upravo.

Na svojem dvoru je zbiral učenjake in jim nudil vso podporo. Na dvoru je bila najvišja šola, dvorna šola, ukazal pa je tudi škofijam in samostanom, da so vzdrževali šole, ki so služile predvsem bodočim duhovnikom.

Njegova država je kmalu razpadla. Sinovi Ludvika Pobožnega so si l. 843. v Verdunu cesarstvo razdelili: Karel Plešasti je dobil zahodni del, večino današnje Francije, Ludvik Nemški vzhodni del, Nemčijo in zasedene slovanske dežele (tudi slovenske

dežele), Lotar pa srednji del, Italijo, vzhodno Francijo in dežele ob spodnjem Renu. Cesarstvo je sicer prepadlo, ostala pa je njegova zamisel in približno čez sto let so nemški kralji obnovili podobno državo. Delitev Karlove države pa je povzročila, da so se hitreje oblikovali trije veliki evropski narodi: Francozi na zahodu v državi Karla Plešastega, Nemci na vzhodu v državi Ludvika Nemškega in Italijani na jugu.

Z uničenjem langobardske države l. 774. smo Slovenci postali sosedje Frankov. Meje so potekale na vzhodu Furlanije, naša narodnostna meja pa je bila približno taka kot danes. Jasno je bilo, da Karel Veliki ne bo trpel na vzhodu Frankom nenaklonjenih držav, kakor je bila Bavarska s Slovenijo, bizantinska Istra in Ohrska.

Kmalu zatem, ko si je podvrigel Langobarde, je dobil priliko za nastop proti Bavarcem. Ko je ta dežela prišla v frankovsko državo l. 743., so ji pustili Franki vso notranjo svobodo. Toda Bavarci so iskali vedno priložnosti, da bi dosegli popolno neodvisnost. Zato so si hoteli povečati vojvodino s Slovenci in jim je bilo kar prav, da so z njihovo pomočjo potisnili Obre proti vzhodu v Panonsko nižino. Zdaj so lahko z njimi sklepali tudi prijateljstvo. Leta 788. so poskusili z uporom: vojvoda Tasilo se ni hotel udeležiti neke vojne skupno s Franki. Ti so ga obdolžili veleizdajstva, posebno zvez z nekrščanskimi Obri in drugimi sovražnimi narodi. Odstavili so ga in zaprli v samostan, Bavarsko pa priključili svoji državi in nastavljali v deželi frankovske grofe. Na srečo Slovenci niso hoteli pomagati Bavarcem v uporu. Zato je Karel Veliki postopal z njimi previdno in jim je kakor nekoč Bavarci pustil domače kneze in upravo. Karel je računal na pomoč Slovencev proti Obrim, ki jih je imel namen napasti, in je hotel ostati z njimi v prijateljstvu. Na poti mu je bila še Istra, ki je obsegala tedaj tudi tržaški Kras in ovirala pot iz Furlanije na Balkanski polotok. Z nenadnim udarom si je deželo pridobil še istega leta.

Na vrsto so prišli O b r i. Toda delo ni bilo tako lahko, ker so bili Obri zvijačni in se niso radi spuščali v odprte bitke. Pa tudi veliko ozemlje z rekami je delalo Frankom težave. Franki so bili s svojo težjo konjenico manj okretni kakor Obri na svojih žilavih konjih. Zato je Karel nastopal počasi in je vojna trajala celih dvajset let. Skoro vsako leto je pošiljal vojske po dveh poteh: z Bavarske ob Donavi navzdol in iz Furlanije preko Kranjske in Štajerske. Teh pohodov se je udeleževal tudi slovenski knez V o j n o m i r, ki je vladal najbrž na Kranjskem. Ko so se v obrski državi pojavile še notranje razprti-je in je ena stranka iskala zvez celo pri Frankih, je Karel lahko udaril z vsemi svojimi bojskimi. Leta 796. je frankovska vojska, sodelovali so tudi Karantanci, vdrla preko Donave in porušila slovito utrjeno gradišče med Donavo in Tiso.

Tako je bil uničen narod, ki je Slovence stoletja tlačil in jih prisilil, da je knez Borut prosil pomoči Bavarcev in da je izgubil svojo samostojnost. Obširna nižina je bila zdaj po večini zapuščena zemlja. Slovenci iz Karantanije so se začeli v velikem številu tam naseljevati in pomikati mejo proti vzhodu. Posebno gosto so naselili ozemlje okoli Blatnega jezera. To je trajalo vse 9. stol. do prihoda drugega azijskega naroda, Madžarov.

Veliko ozemlje na vzhodu frankovske države je Karel zdaj uredil in ga razdelil na dve krajini, ki sta bili po pomenu važnejši kot kaka mejna grofija. Furlanska krajina je obsegala Furlanijo, Primorsko in Istro, Kranjsko, Spodnjo Štajersko, Hrvatsko in del Panonije. Vzhodna krajina pa se je razprostirala od Drave do Donave; obsegala je vse ostalo slovensko ozemlje. Karel je tu nastavljal ponekod frankovske uradnike, pustil pa je Karantaniji domače kneze. Najbrž se je hotel izkazati Slovincem hvaležnega, ker so mu v obrskih vojnah vneto pomagali.

Dolgo pa ni ostalo pri tem. Karlu Velikemu je sledil Ludvik Pobožni, ki je bil slabič in ni mogel krotiti svojih grofov. Mejni grof Furlanske krajine Kadolaj je s podrejenimi Slovenci in Hrvati ravnal tako nasilno, da so ti komaj čakali prve prilike za upor. Hrvatje so imeli domačega kneza Ljudevita s prestolnico nekje tam, kjer leži danes Sisek. Ljudevit je najprej poslal pritožbe Frankom, češ da furlanski mejni grof nasilno in krivično postopa s Hrvati. Ko je videl, da po tej poti ne bo dosegel nikakega uspeha, je začel z odkritim uporom (819.). Kadolaj je takoj prišel na Hrvatsko, a je bil poražen in se je moral umakniti.

Uspeh Ljudevita je opogumil Slovence ob Savi in Dravi, da so se mu pridružili. Sklenil je zvezo tudi s Timočani in tako združil južnoslovanska plemena od Soče do Timoka v enotnem odporu proti Frankom. Franki pa so pridobili za zaveznika Borno, kneza v Primorski Hrvatski, in poslali nad Ljudevita dve vojski, a brez uspeha. Zato so poslali naslednje leto kar tri vojske: ena je prodirala iz Furlanije preko Krasa, druga preko Karantanije, tretja ob Donavi in čez Panonsko nižino proti jugu. Slovenci so prvi dve armadi dolgo zadrževali, končno pa so se vse tri armade združile in napadle Ljudevita. Hrvatska vojska se je zaprla za močna obzidja utrdb in Franki jim niso mogli do živega. Tudi Borna ni imel uspeha. Na povratku je frankovska vojska prisilila Slovence, da so spet priznali frankovsko oblast.

Naslednje leto so napadle prav tako tri vojske brez uspeha. Šele 822. je padla odločitev. Na Hrvatsko je prodirala ena sama vojska; bila je že deseta. Toda na Hrvatskem najbrž ni bilo nekaj v redu, ker se je Ljudevit pred njo umaknil k Srbom, dasi ni bil nikdar premagan. Od tam je zbežal v Primorsko Hrvatsko, kjer ga je dal Ljudemisl, Bornov naslednik, umoriti. *porodnja*

Za Slovence so bile posledice upora zelo hude. Ponesrečil se je poskus, da bi se osamosvojili, in zgubili so svoje domače kneze ter domačo upravo, kolikor so jo še imeli. Zadnji domači knezi, ki jih poznamo po imenu, so bili Pribislav, Semika, Stojmir in Etgar, ki so ga Franki po nesrečnem uporu odstavili.

V Panonijo so vdrla še Bolgari, zasedli Posavsko Hrvatsko in vpadali v frankovsko državo na severu ob Donavi. Toda ti mali narodi, Slovenci, Hrvatje, Obri in Bolgari niso bili sposobni uspešno se boriti proti mogočnemu frankovskemu cesarstvu. Drug za drugim so bili premagani, tako tudi Bolgari. Ljudevit Pobožni je prepustil vladanje na vzhodu odločnemu sinu Ludviku Nemškemu, ki je vladal na Bavarskem. Ta pa je preuredil še enkrat vse ozemlje na vzhodu, ker se mu je zdelo, da Karlova delitev na Furlansko in Vzhodno krajino za obrambo ni primerna. L. 828. je napravil celo vrsto majhnih krajin s frankovskimi grofi na čelu, ki naj bi čuvale meje. Majhne krajine bi bile tudi neprimerne za kak upor.

Na jugu je iz Furlanske krajine napravil štiri nove: Furlanijo, Istro, Grofijo ob Savi (poznejša Kranjska) in Spodnjo Panonijo. Vzhodna krajina pa je razpadla v tri: v Karantanijo, Zgornjo Panonijo in ozemlje ob Donavi od Aniče proti vzhodu. Toda mnogi predeli tega ozemlja so bili po dolgih vojnah zapuščeni in neobljudeni. Kaj je pomagala Frankom cela vrsta krajin z malo zanesljivimi Obri in Slovenci? Da bi Ludvik Nemški mejo na vzhodu zares utrdil, jo je moral naseliti z zanesljivimi ljudmi. Storil je tudi to. Na vzhod so prihajali novi kolonisti.

Usodna pa je bila ta delitev ozemlja za bodočnost Slovencev. Ozemlje je bilo razbito na dežele in je pozneje oviralo združitev Slovencev. Frankovska država se je pomaknila daleč proti vzhodu. Vsi narodi, ki so se upirali, so bili poraženi. Slovenci so pri tem zgubili svoje domače kneze in bili po vojnah tako oslabljeni, da niso mogli več misliti na upor. Ostali so pod vzhodno frankovsko državo, kasnejšo Nemčijo in Avstrijo do leta 1918.

K o c e l j e v a k n e ž e v i n a v P a n o n i j i .

S v . C i r i l i n M e t o d .

Po upor Ljudevita Posavskega in po razdelitvi slovenskega ozemlja, ki jo je izvršil Ludvik Nemški, so Slovenci izgubili ves pomen in Franki ne govorijo več o slovenskem narodu, ampak o slovenski deželi. Toda narod ni izumrl, izgubil je le politične pravice, svojo samostojnost. In kmalu nato se je zgodila v Panoniji, ki je bila prej pod Obri, zelo velika sprememba. Nastala je nova slovenska kneževina, od Nemcev neodvisna v političnem in cerkvenem oziru, kajti vladal ji je slovenski knez Kocelj, službo krščanskih duhovnikov pa sta prevzela slovanska apostola sv. Ciril in Metod.

Ozemlje v Panoniji je bilo po dolgih vojnah izpraznjeno in ga je hotel Ludvik Nemški poseliti. Slovenski kolonisti so že po obrskih vojnah drli v nižino. Zdaj pa se je število priseljencev še hitreje večalo. Kralj je namreč razdeljeval ogromna zemljišča svojim ljudem: frankovskim mejnim grofom ter cerkvenim knezom in samostanom. Izmed cerkvenih knezov so dobili največ nadškof v Salzburgu, škof v Pasavi, Freisingu in Regensburgu, izmed samostanov pa tisti v Kremsmünstru. Vsi ti so dovajali sem kaj neštevilne koloniste in jih naseljevali, da bi obdelovali zapuščeno zemljo. Po narodnosti so bili večinoma Nemci.

Na tak način je dobil oblast v Sp. Panoniji tudi slovenski knez Pribina, ki je imel svoja posestva na Slovaškem in je bil torej Slovak. Prav tedaj je za kneza Mojmira nastala Moravska država in salzburški duhovniki so širili v deželo krščansko vero. Pribina pa se je z Mojmirom sprl in je bil zato pregnan. Zbežal je k Frankom in bil na ukaz kralja Ludvika krščen. Tudi tu ni imel obstanke. Sprl se je in zbežal s sinom Kocljem k Hrvatom. Franki pa so šli z vojsko nad Hrvate in Pribini ni preostalo drugega, kakor da se je s Franki pobotal. Kralj Ludvik mu je poklonil del Panonije okoli reke Zale, ki teče v Blatno jezero. Ob tej reki se je Pribina nastanil okoli leta 840. V gozdu in na močvirju si je zgradil utrdbo, začel osuševati močvirje in obdelovati zemljo. Njegovi ljudje so bili kolonisti, ki so se naselili po uničenju Obrov. Ko je kazalo, da bo ozemlje oživel, so začele prihajati trume novih naseljencev. Prva utrdba, ki jo je postavil Pribina, je postala prestolnica in se je imenovala B l a t o g r a d.

Sezidana je bila sredi močvirja in je bila utrjena z neprodirnim blatom, da sovražnik ni mogel do nje.

Pribina se je v frankovski službi odlično izkazal. Kralj Ludvik je bil kar zadovoljen, ko je videl, da je dežela obljude=na z zanesljivimi ljudmi, in je Pribino primerno nagradil. Poklo= nil mu je še 100 kmetij okoli Blatnega jezera in končno proglasil zemljo, ki jo je prej dobil, za njegovo last. Pribina je tako postal mejni grof Panonije. Njegova krajina je bila velika in za= upana mu je bila naloga, da brani mejo države na vzhodu pred Bol= gari.

Nič manj se ni Pribina trudil za širjenje krščanstva in je povsod skušal pomagati salzburškemu nadškofu. V Blatnem gradu je sezidal lepo cerkev, kjer je bil nastavljen višji duhovnik kot nadškofov namestnik. Po deželi so opravljali versko službo sami salzburški duhovniki. Nadškof pa je pošiljal Pribini v pomoč grad= benike, zidarje, slikarje, kovače in tesarje. Nastopili so časi življenja Sp. Panonije. Pribina je bil do smrti zvest frankovski mejni grof in je kot tak tudi izgubil življenje. Njegov naspro= tik, moravski knez Rastislav, se je zvezal s frankovskim kralje= vičem in se uprl. Pribina je v bojih proti Moravcem padel okoli l. 860.

Sledil mu je sin Kocelj, ki je prav tako ostal kralju zvest. Njegov ugled je hitro rasel. V deželo je prihajal sam nad= škof, ustanavljal in posvečeval nove cerkve in obiskoval svoje duhovnike. Kralj ga je tako spoštoval, da ga je imenoval vedno voj= vodo, čeprav je bil Kocelj samo mejni grof. Medtem pa se je Rasti= slav, knez Velike Moravske, trudil, kako bi se rešil nemškega va= ruštva in se osvobodil nemških duhovnikov. Ko je sprevidel, da so se Nemci zvezali proti njemu z Bolgari, je začel sam iskati pomo= či pri bizantinskem cesarju. Prosil ga je, naj mu pošlje "učite= lja" (pri tem misli škofa), ki bi moravsko ljudstvo učil sveto ve= ro v domačem jeziku. Cesar je izbral Konstantina (sv. Ciril) in Me= toda, učena moža, doma iz Soluna. Po materi sta bila Slovana, po očetu pa Grka. Odlikovala sta se po veliki učenosti in svetosti. Kot misijonarja sta že prej delovala v južni Rusiji med divjimi Kazari, kjer sta se odlično izkazala. Konstantin je tamkaj odkril ostanke sv. Klementa in po dveh letih sta se s truplom krščanske= ga mučenca vrnila v Carigrad.

Tedaj ju je cesar pozval, da se odpravita na Moravsko, češ da znata jezik Slovanov. Govorica Slovanov v okolici Soluna in na Moravskem se tedaj še ni tako razlikovala, da bi to povzro= čalo težave. Konstantin in Metod pa sta slovanski jezik, ki ga je govorilo ljudstvo okoli Soluna, dobro poznala že iz mladosti. Kon= stantin je zato sestavil posebno abecedo, ki je bila podobna grški, in prevedel nekaj knjig v slovanski jezik. Nova pisava se je ime= novala g l a g o l i c a. Tako pripravljena sta se brata odpravi= la k Rastislavu l. 863.

Na Moravskem so ju lepo sprejeli, a vendar zaradi naspro= tovanja Nemcev nista imela veliko uspeha. Zato sta se že mislila vrniti preko Benetk v Carigrad. Potovala sta po cesti Blatograd - Lendava - Ptuj - Celje - Ljubljana - Oglej. Na poti so jima prihi= teli nasproti papeževi odposlanci in ju pozvali, naj gresta v Rim. V Rimu sta izročila ostanke sv. Klementa, ki sta jih nosila s se= boj, in se pogovorila s papežem. Tedaj so se carigrajski duhov= niki s Fotijem na čelu že oddaljevali od Rima. Prvi razkol med

(schizma)

vzhodno in zahodno. Cerkvijo je nastal prav v tistih letih.

Bizantinska država je nastala po razdelitvi rimskega cesarstva na Vzhodno in Zahodno. Ime je dobila po Bizancu, središču vzhodne države. Tu sta prevladala grški jezik in kultura, ki sta se združila z vzhodnjaškim duhom orientalskih narodov. Bizantinski cesarji so meje svoje države le s težavo branili. Na Balkanu niso mogli preprečiti Južnim Slovanom ustanovitve lastnih držav. V 7. stol. so državo začeli napadati Arabci, ki so zasedli Severno Afriko z Egiptom, Palestino, Sirijo in silili že v Malo Azijo.

Pod vplivom orientalskega duha so v 8. stol. izbruhnile v državi še verske razprtije. Nekateri so gledali v češčenju podob, ki so ga po nekoč pretiravali, pogansko razvado. Židje in Arabci so namreč svete podobe že od nekdaj odklanjali. Nazadnje je bizantinski cesar sam napravil temu konec. *Ikonoheret in ikonodolci - čeneje podob*

Notranji vihar pa se je v 9. stol. spet razvnel. Poleg tega niso bili na vzhodu papežu več naklonjeni. Kajti papež je bil tisti, ki je okronal Karla Velikega kot cesarja naslednika zapadno rimskih cesarjev. Bizantinski cesar pa je smatral le sebe za pravega naslednika. Tega ponižanja niso v Bizancu nikoli pozabili.

Za patriarha so postavili hudega papeževega nasprotnika, učenega, premetenega in častihlepnega moža Fotija, toda na nepošten način. Papež se je vmešal v zadevo, odstavil Fotija in mu zagrozil z izobčenjem. Fotij se ni vdal. Proglasil je nekatere navede v rimski cerkvi za zmotne in poganske (obhajilo pod obehma podobama). Tako se je Vzhod ločil od Rima, nastal je prvi cerkveni razkol l. 867., torej istega leta, kot sta sveta brata potovala v Rim. Dokončno ločitev pravoslavne Cerkve od rimske je izvedel patriarh Mihael Cerularij l. 1054.

Papež se je bal, da tudi Konstantin in Metod pripadata Fotiju, in je skušal oba pridobiti zase. Toda nič takega ni našel. Z njunim delom je bil zadovoljen in je odobril slovanske bogoslužne knjige. Konstantin je med tem obolel, vstopil v samostan v Rimu in kot menih pod imenom Ciril umrl leta 869.

Na Velikem Moravskem sta knez Rastislav in njegov nečak Svetopolk kar odkrito nastopila proti Nemcem. Še Kocelj se je zdaj ojunatil, se odvrnil od Nemcev in se obrnil do papeža, naj mu pošlje Metoda. Papež mu ga je res poslal. Odkar pa je bil Metod na Koceljevem dvoru, se je cela kneževina docela spremenila. Ljudstvo je rajši sprejemalo za duhovnike Metodove učence, ki so govorili domač jezik in imeli knjige v slovanskem jeziku. Nemški duhovniki so kar po vrsti zapuščali deželo in nemški kolonisti so poslej nehali prihajati. Nazadnje je odšel s Koceljevega dvora tudi namestnik salzburškega nadškofa.

Kocelj si je bil na jasnem, da brez vrhovnega dušnega pastirja ne sme pustiti dežele. In sporazumel se je z Metodom, da je treba ustanoviti novo škofijo. Še istega leta (869) je odšel Metod ponovno v Rim, kjer ga je papež posvetil v nadškofa nad Panonijo in Veliko Moravsko. Kocelj je s tem dosegel največ, kar je mogel. Njegova kneževina je bila popolnoma neodvisna, imel je svojega nadškofa, bogoslužje v domačem jeziku in bil v dobrih zvezah z Rastislavom, kar je bilo zelo potrebno pred nemško nevarnostjo. Kot neodvisen knez je vladal Kocelj panonskim Slovencem od 869 - 874.

Seveda to ni bilo po volji niti kralju niti nemškim duhovnikom. Nemški škofje so izdali drobno knjižico "Spis o spreobr-

nitvi Bavarcev in Karantancev", kjer so dokazovali, kako velike za-
sluge imajo za spreobrnitev Slovencev. Metoda sploh ne priznavajo
za škofa in skušajo papeža prepričati, da pripada Sp. Panonija sa-
mo salzburškemu nadškofu. Vendar temu ni bilo tako, ker je bila v
rimski dobi tukaj nadškofija, ko bavarških duhovnikov še nikjer ni
bilo. Za slovansko nadškofijo v Panoniji pa je bilo še hujske na-
silje, ki so ga Nemci uporabili proti Metodu. Leta 870. so nemški
škofje sklicali zborovanje in poklicali tudi Metoda, da bi se raz-
govarjal o teh stvareh. Metod je na zborovanju branil svoje, a ni
nič opravil. Škofe je podpiral kralj Ludvik in konec je bil ta, da
so Metoda vrgli v ječo, kjer je ostal tri leta (870 - 873).

Kocelj ni mogel ničesar ukreniti, kajti svojega zaveznika Rastislava je zgubil, sam pa je bil preslab. Na Moravskem se je namreč Svetopolk uprl svojemu stricu Rastislavu, ga ujel in izročil Nemcem, da bi zdaj sam zavladal. Nemci so Rastislava oslepili in vrgli v ječo, kjer je žalostno končal. Svetopolk pa se zdaj Nemcem ni mogel docela oprostiti. Priznali so mu neodvisnost, a je moral plačevati letni davek. Ta sporazum je bil za Koclja in Metoda usoden.

Na papeževo zahtevo je bil Metod izpuščen in se je vrnil h Koclju. Toda Nemci so Koclju takoj zagrozili, če da mu ne bo dobro, če bo imel Metoda pri sebi. In res mu ni bilo dobro. Kocelj se ni imel kam obrniti za pomoč in nenadoma je zginil, ne da bi vedel kako. Lahko si mislimo, da so se ga Nemci iznebili na ta ali oni način. V Panoniji so se spet pojavili nemški duhovniki in izpodrinili slovansko bogoslužje, v Blatogradu pa zavlada- li nemški grofje. Tak je bil konec zadnje slovenske kneževine (774.).

Metod se je umaknil na Moravsko. Delo mu ni bilo več lahko, ker je bil Svetopolk preveč pod vplivom Nemcev in Metoda ni mogel dovolj podpirati. Umrli je l. 885. in pred smrtjo izrazil željo, naj bo njegov naslednik učenec Gorazd. Želja se mu po krivdi Nemcev ni izpolnila. Nemški škof Vihing je pri papežu v Rimu očrnil Metodovo delo in Gorazda, nakar je papež prepovedal rabiti slovanski jezik v bogoslužju, za Metodovega namestnika pa določil samega Vihinga. Metodovi učenci niso imeli več obstanka na Moravskem. Zatekli so se na Hrva^{tsko}, učenci Naum, Klement in drugi pa v Makedonijo in Bolgarijo.

Delo Metodovih učencev je rodilo velike uspehe: za krščanstvo so pridobili tudi vse tiste, ki so oklevali. Priredili so vrsto verskih knjig, ki so jih rabili za bogoslužje v slovanskem jeziku. V ta namen so izumili novo pisavo, ki je bila lažja in preglednejša od Cirilove glagolice. Nova pisava se je imenovala c i r i l i c a in je glagolico skoro docela spodrinila. Glagolske knjige so se ohranile samo na Hrva^{tskem} in v Istri do prve svetovne vojne.

S l o v e n c i p r i d e j o v n e m š k o c e s a r = s t v o .

Ko so si Karlovi potomci razdelili ogromno frankovsko cesarstvo na tri dele, smo prišli Slovenci pod vzhodni del, kjer je vladal Ludvik Nemški. Delitev ogromne države je povzročila hitrajši nastanek treh narodov: francoskega, nemškega in italijanskega. Slovenski narod je ostal pod vplivom nemškega. Tudi če bi že prej ne zgubil samostojnosti, bi težko ubranil svoje meje pred M a d ž a r i, ki so ob koncu 9. stol. pridrli v Panonijo preko Karpátov. Pred 150 leti so Slovincem v stiski pred Obri pomagali Bavarci.

Zdaj pa nasledniki Tudvika Nemškega niso sprevideli nevarnosti pravočasno in so zaradi sovraštva do Velike Moravske priklicali ne = srečo nad Slovence in nad svoj narod.

Madžari so bili ugrofinsko pleme kot Huni in Obri. Iz vzhodne Rusije so se pomaknili v nižino za Karpati, od tam pa že konec 9. stol. vpadali v Panonsko nižino. Bili so kakor Obri nomadski narod.

V Karantaniji in v Panoniji je takrat vladal Arnulf, ki se je trudil le za to, da bi spravil s poti velikomoravskega kneza Svetopolka. Več let se je z njim vojskoval. Zvezal se je celo z Madžari, ki so divjali po Svetopolkovi Panoniji. Nenadoma se je položaj docela preokrenil. Umrli je Svetopolk. Madžari pa so se odrekli nemškemu zavezništvu in vdrli nepričakovano v Arnulfovo Sp. Panonijo, nekdanjo kneževino kneza Koclja. Arnulf je izročil Sp. Panonijo hrvatskemu knezu Braslavu, da bi jo branil pred Madžari; a bilo je že prepozno. Madžari so jo opustošili, slovensko prebivalstvo deloma pokončali, deloma pregnali in, kar je ostalo, zasušnjili.

Posebno hudo je bilo za slovenske dežele, da so Madžari takoj, ko so se udomačili v novi domovini, pričeli pleniti po bližnjih in daljnjih pokrajinah. Dvajsetkrat so napadli Nemčijo, sedemkrat Italijo, dvakrat so prihrumeli v bizantijsko državo, štirikrat se je njihova konjenica znašla na francoskih tleh in enkrat so prekoračili Pireneje. Pot jih je pri vojnih pohodih skoro vedno vodila čez Slovenijo in za seboj so puščali le razvaline in pogorišča.

Za nespametno za zavezništvo je prišla kazen tudi na Bavarce. Čim so Madžari premagali Velikomoravce in opustošili deželo, je njihova konjenica krenila ob Donavi navzgor - proti Nemčiji. Pri Bratislavi je bila 907. nemška vojska z neštetimi grofi in več cerkvenimi knezi odločilno bitko z Madžari. Krščanska armada je doživela strahovit poraz, celokupno vojsko Bavarcev so Madžari uničili. Bavarski vojvoda, salzburški nadškof, freisinški in briksenški škof so bili med padlimi.

Zdaj je prenehala oblast vzhodnofrankovske države nad Slovenci, Madžari pa so imeli prosto pot proti zapadu v vse slovenske dežele, v Nemčijo in Italijo. Šestdeset let so bili Slovenci izpostavljeni madžarskim vojskam. Prenehali so z Bavarci vsi stiki, politični in verski. Nemški kolonisti so rajši ostali na Bavarskem. Naše dežele so v teh letih veliko trpele, posebno Panonija in kraji, ležeči ob stari rimski cesti Lendava - Ptuj - Celje - Ljubljana - Logatec - Hrušica - Oglej. Tod so drle od leta do leta madžarske čete v Furlanijo in Italijo. Stara rimska cesta, ki je vodila preko Furlanije, se je še dolgo potem imenovala "ogrska cesta" ali "ogrska pustinja". Vas v bližini Gorice ob cesti Vipava - Oglej pa se še danes imenuje Vogersko. Nekoliko manj so trpeli Slovenci v Karantaniji in v tistih goratih predelih, ki so bili madžarski konjenici teže dostopni in manj bogati.

Sprememba je nastopila šele, ko je nemški kralj Oton I. Veliki izvežbal konjenico in jo poslal proti Madžarom. Obe vojski sta se udarili na Leškem polju (Lechfeld) pri Augsburgu na Bavarskem. V tridnevni bitki so bili Madžari popolnoma premagani leta 955. Nemška vojska zaenkrat še ni bila dovolj močna, da bi Madžare zasledovala v Panonijo. Vendar je bil poraz Madžarov odločilnega pomena za njihovo bodočnost. Nič več niso vpada-

li v druge dežele, ampak so se oprijeli poljedelskega načina življenja. Stalno so se naselili v Panoniji in sprejeli krščanstvo. Prvi kralj Madžarov je bil Gejza, ki se je pokristjanil in po njegovem zgledu tudi narod. Njegov naslednik Štefan je dobil kraljevsko krono od papeža (1000) in je bil po smrti proglašen za svetnika. Za Slovence je bila naselitev Madžarov usodnega pomena. Pretrgana je bila zveza med severnimi in južnimi Slovani za vedno. Le dvakrat je pred Madžari taka zveza obstajala: za kralja Sama in kneza Koclja. Velika je bila tudi izguba slovenskega prebivalstva, ki so ga Madžari pokončali ali zatrli. Del Slovencev je še dolgo ostal pod Madžari in se ohranil do danes s svojim posebnim narečjem. To so Slovenci ib Rabi in v Prekmurju (skupno ime: Slovenska krajina).

S tem je bila končana dolga doba od naselitve sem, ko so Slovence napadali divji Obri in nazadnje Madžari. To je bilo krivo, da se narod ni mogel hitreje razvijati. Spomin na Obre in Madžare je še dolgo živel med ljudstvom, posebno v narodnih pesmih in pripovedkah o "psoglavcih" in "polkonjih". S takimi predstavami so se ljudje spominjali divjih jezdecev s spačenimi obrazi, golo glavo in dolgimi kitami, ki so lovili kristjane, jim trgali srce iz prsi in pili njihovo kri.

Nemški kralj Oton I. se ni zadovoljil samo z zmago nad Madžari, ampak je hotel ustvariti v Evropi nekaj podobnega kakor Karol Veliki. Z vojsko se je odpravil v Italijo in se dal okronati za lombardskega kralja. Da bi si zagotovil ugled največjega krščanskega vladarja v Nemčiji in v vsem krščanskem svetu, se je dal na svečnico 1. 962. v Rimu od papeža kronati za cesarja. Njegovo cesarstvo je obsegalo Nemčijo in sosednje slovenske dežele, današnjo Švico in Italijo. Imenovalo se je "sveto rimsko cesarstvo nemške narodnosti", kar pomeni, da je novo cesarstvo naslednik nekdanjega rimskega imperija, vladajo ga pa cesarji nemške narodnosti. Oton I. Veliki je pač dobro vedel, da mu samo krona iz rok poglavarja Čerkeve more dati največji ugled in pravi pomen. Zato je v Rimu dosegel pravico, da sam potrdi novoizvoljenega papeža prej, kakor bi bil posvečen. Papeža je hotel imeti na svoji strani, ker se mu je zdelo, da bi od nikogar drugega rimsko-nemški cesar ne mogel prejeti krone. Zato so poleg cesarji hodili skoro ves srednji vek na kronanje v Rim, čeprav jih je to stalo veliko žrtev. Cesarstvo pa je obstajalo še dolgo potem - do 1806., ko se je cesar Franc I. temu naslovu odpovedal.

Rimsko-nemškemu cesarstvu so pripadale tudi slovenske dežele.

Velika Karantanija in njene kra- jine.

Z madžarskimi navali so izginile razen Karantanije vse krajine, ki jih je ustanovil Ludvik Nemški, da bi branile meje frankovske države pred obrskimi vpadi. Po porazu Madžarov na Leškem polju je bilo Slovincem že drugič usojeno, da postane njihova zemlja mejni obrambni pas, sedaj proti Madžarom. Njihova naloga je bila tudi, da osvoje tisto slovensko zemljo, ki so jo poselili Madžari. Razlika je bila pač v tem, da so imeli za hrbtom rimsko-nemško cesarstvo namesto vzhodno-frankovske države.

Nove krajinne so bile nanizane po vrsti od Donave na severu do Jadranskega morja na jugu: 1. Vzhodna krajina ob Donavi, 2. Karantanska krajina ob srednji Muri, 3. Podravska krajina ali Ptujška marka ob Dravi med Pohorjem, Kozjakom in madžarsko mejo, 4. Savinjska krajina ob Savinji in zapadno od Sotle ter spodnje Krke, 5. Kranjska krajina ob zgornji Savi. Iz dobe pred Madžari pa so ostale 6. Istrska in 7. Furlanska krajina na jugu ter 8. Karantanija ob zgornji Dravi, ki jo bomo zdaj imenovali Koroško. Koroška (Karantanija) je bila od naselitve osrednja slovenska dežela, kjer je nastala prva državnica z domačimi knezi na čelu. Ker se je imenovala Karantanija, so pričeli tujci imenovati vse Slovence Karantance in vse slovenske dežele Karantanijo. To pa je pomenilo toliko kot Slovenci in Slovenija.

Novoustanovljene krajinne, razen Vzhodne na severu, so bile tesno naslonjene na Koroško in tvorile eno upravno celoto. To je bilo veliko ozemlje, ki je oklepalo vse Slovence, in ga imenujemo Veliko Karantanijo. Prvič po naselitvi so bili združeni vsi Slovenci v eno upravno tvorbo v okviru rimsko-nemškega cesarstva. Nastanek krajin je bil za Slovence velikega pomena. Šele zdaj se je začrtala naša meja na vzhodu proti Madžarom in Hrvatom ob Sotli in na Gorjancih. Slovensko ozemlje je bilo spet razbito na več krajin, iz katerih so potem nastale dežele Koroška, tajerska, Kranjska, Goriška in Tržaška, v okviru teh dežela pa Korošci, tajerci, Kranjci in Primorci.

Če bi bila obstajala Velika Karantanija dalj časa, bi iz nje nastala "Velika Slovenija". Toda politični dogodki so Veliko Karantanijo razbili v njene krajinne. Temu je bil kriv prevelik vpliv Nemcev, ki se je še večal ob vedno večjem nemškem priseljevanju.

Bavarski vojvoda Henrik II., ki je vladal tudi Koroški z njenimi krajinami, se je hotel okoristiti na račun velikega ozemlja, ki mu ga je cesar zaupal. Računal je, da bi bil kot vojvoda Bavarske in upravnik Velike Karantanije dovolj močan, da bi se cesarju uprl. Zato je pridobil še češkega vojvodo in poljskega kneza na bavarsko stran. Cesar Oton II pa je zaroto predčasno odkril in spravil Henrika II. najprej v zapor, potem pa v pregnanstvo. Videl je, da pač ni varno izročiti tako velikega ozemlja v roko enemu samemu knezu. Zato je leta 976. od Bavarske oddelil Koroško, jo povzdignil v vojvodino in ji priključil nove slovenske krajinne. S tem je bila Slovenija oddeljena od Bavarske in na Koroškem je nastavljal cesar kar po vrsti same nemške vojvode. Leta 1002. pa je cesar odvzel koroškemu vojvodi vse slovenske krajinne (Karantansko, Podravske, Savinjsko in Kranjsko) in jih podredil naravnost sebi. Velike Karantanije je bilo konec in z njo je bila pokopana združena Slovenija. Odslej so slovenske dežele hodile svoja pota.

Na Koroškem so vladali vojvodi iz različnih rodbin. Med njimi se je povzpел do največje moči Adalberon Eppensteinski, ki je upravljal tudi Karantansko krajinno. Hotel se je cesarju upreti, a ni imel sreče. Cesar je zaroto razkril, Adalberona poslal v pregnanstvo in zveza med Koroško in Karantanijo je prepadla. Po več letih so se Epenšpajnci s cesarjem pobotali in spet postali koroški vojvodi (do 1122.).

V Karantanski krajinni ob srednji Muri so vladali sprva Epenšpajnci (Adalberon). V drugi polovici enajstega stoletja so se v deželi uveljavili Traungauci (ime po posesti v zg. Avstriji).

Ker so imeli grofje Travenski ob Aniži grad Steyr, so dobili po njem ime Štajerski, dežela pa Štajerska (marka). Sredi 12. stol. so Traugauci dobili še Podravske krajino in Štajersko razširili daleč na jug. Meje Podravske krajine na vzhodu proti Madžarom dolgo niso bile stalne, ker so morali Slovenci ozemlje po trdih bojih zasesti in ga braniti pred stalnimi napadi.

Med krajiščniki v Savinjski krajini je treba omeniti Viljema I., moža grofice sv. Heme iz Brež na Koroškem, in njegovega sina Viljema II. V 13. stol. je bil del krajiše južno od Save priključen Kranjski, drugi del severno od Save pa Štajerski. V Kranjski krajini so vladale različne nemške rodbine, med katerimi je bil najpomembnejši Ulrik iz rodu Orlamünde, ki je pridobil pokrajino ob Reškem zalivu z Reko-Meranijo (deželo ob morju). L. 1077. je prišla Kranjska pod oglejskega patriarha. Istra je bila nekaj časa pod Kranjsko, l. 1077. je prišla z njo vred pod Oglej. Posebno življenje so imela istrska mesta (Milje, Koper, Pirah, Novi grad, Poreč, Pulj, Trst in druga), ki so ostala neodvisna in so jim vladali grofje. Prebivalci so bili Romani in so se le malo pomešali z Langobardi, Grki, Nemci in Slovani. Trst pa je bilo škofovsko mesto (vladal mu je škof) in tudi v dobi Obrov in Madžarov ni veliko trpelo.

Gorica z deželo goriško je spadala pod Furlansko krajino. Šele v 11. stol. se tukaj omenja nek furlanski grof, ki se imenuje po Gorici. A dežela je prišla l. 1077. s Kranjsko in Istro pod oglejskega patriarha. *L. 1001. so dobili avstrijski grofje pokrajino Gorice.*

Iz krajin, ki so prvotno tvorile Veliko Karantanijo, se že oblikujejo slovenske dežele: Koroška, Štajerska, medtem, ko je Primorska razdeljena med Istro, Trst in Furlansko krajino.

Germanizacija slovenske zemlje.

V 9. stol. za časa kneza Koclja je po Slovencih naseljeno ozemlje doseglo največji obseg v naši zgodovini. Meje slovenskega ozemlja so segale do izvirov Drave, Mure in Aniže ter Furlanske nižine na zapadu, na vzhodu do Blatnega jezera, pa do Donave med Lincem in Dunajem na severu in na jugu do Trsta in istrskega Krasa. To veliko ozemlje pa še ni bilo enakomerno naseljeno in mnogi predeli so bili še gozdnati, pusti in neobljudeni.

Zato je bilo potrebno take predele naseliti s kolonisti. Z odbitjem Madžarov so se z vso silo vrgli proti vzhodu in jugu. Nemci, naseljevali tukaj svoje ljudi, vladali, skrbeli za razvoje krščanstva in širili svojo kulturo. Za narod so imeli nemški vplivi usodne posledice; ogromni slovenski predeli so se ponemčili, v deželi pa so vladali nemški grofje. Zato imenujemo ta nemški pritisk ponemčevanje Slovencev in slovenske zemlje ali germanizacijo.

Vladar je imel na Slovenskem mnogo svoje zemlje: vsa zemljišča, ki so bila neobdelana in neobljudena ali v vojnah odvzeta premagancem, upornikom ali so na kakršenkoli način zgubila lastnika, so prišla v last vladarju. Ta pa je z njimi lahko postopal po mili volji. Vladar jih je podeljeval svojim prijateljem in zvestim cerkvenim knezom, samostanom in plemičem. Dolga in nepregledna je vrsta tistih, ki so bili obdarovani s slovensko zemljo. Med cerkvenimi obdarovanci je treba imenovati oglejskega patriarha, salzburškega nadškofa, škofa v Freisingu, Regensburgu, Pasavi, Bambergu na Bavarskem, v Briksenu na Tirolskem, Krki na Koroškem in v

Trstu. Od svetnih gospodov pa so si pridobili največ zemlje doma-
či rod savinjskih mejnih grofov (rod grofice Heme - Viljem I. in
II.), frankovski Spanhajmi, Travenski (Štajerski), Andeški, Bo-
genski, Goriški in nešteto drugih. Skoro vsi ti so bili po rodu
tujci in so na pridobljeno zemljišče pripeljali s seboj svoje
hlapce, služinčad in nešteto kmetov, ki naj bi zemljo kolonizi-
rali. Cerkveni knezi so pošiljali le koloniste. Večina priseljen-
cev je bila Bavarcev.

Najsilnejši val kolonistov je preplaval ozemlje ob Do-
navi in Panonijo, ker je bilo ozemlje najredkeje naseljeno. Nem-
ci so se naseljevali najprej in v največjem številu v plodne
doline, na Koroškem in Zg. Štajerskem, ki so bile obdelane že v
preteklosti in potem zapuščene. Šele potem so si postavljali na-
selja v planinski svet, kjer so bili Slovenci redkeje naseljeni.
Deli Koroške in Zg. Štajerske so bili najprej ponemčeni. Poleg
slovenskih vasi so nastajale nove nemške in, kjer je bilo malo
Slovencev, so zrasle kar skupine nemških vasi. Slovenci v teh
krajih so zgubili stik s svojimi brati, pozabili so na svoj je-
zik in postali Nemci.

Na ozemlju južno od Karavank in Kozjaka so se Nemci na-
seljevali v manjšem številu. Nastale so nemške naselbine na Sorškem
polju med Kranjem in Škofjo Loko, na Dravskem polju med Ptujem in
Mariborom ter drugod. A tu so se kolonisti znašli med samimi Slo-
venci in so se počasi vsi poslovenili.

Nemški plemiči so prihajali tudi na jug v furlansko
krajino in Goriško ter si tu postavljali svoje gradove. Bilo pa
jih je premalo, da bi lahko vplivali na narod. Pač pa se je vse
slovensko plemstvo kar po vrsti ponemčilo.

Tako se je lice slovenske zemlje v dobi od 10. do 12.
stol., ko je vladarju zmanjkalo zemlje, da bi jo razdeljeval,
močno spremenilo. Slovenska meja se je od Donave pomaknila da-
leč proti jugu in se že približevala današnji narodnostni meji.
Tudi na vzhodu smo zgubili velik kos zemlje, skoro vsa dežela,
ki ji je vladal knez Kocelj, je ostala Madžarom. Slovenski kmet
je v dobi ponemčenja živel svoje posebno življenje, sam zase in
brez ozira na svojega gospoda, ki je bil Nemec ali se je ponem-
čil, ohranjeval svoje navade in materin jezik.

Nasproti ogromnim izgubam so Slovenci v teh stoletjih
pridobili le malo zemlje. Furlanija ob "ogrski cesti" je bila o-
pustošena in tja je oglejski patriarh naseljeval slovenske kmete.
Nastale so slovenske naselbine, raztresene do Tilmenta. Toda ko-
lonistom ni bilo usojeno obdržati svojega prej ali slej so uto-
nili med Furlani. Samo imena vasi (n.pr. Gorizzo, Gorizza, Lon-
ca, Gradisca, Belgrado, Sella) nas še spominjajo, da so tod ži-
veli nekoč Slovenci. Zapadna meja je ostala bistveno nespreme-
njena skozi stoletja do danes.

Umeščanje koroških vojvod.

V celovškem muzeju je še danes ohranjen knežji kamen,
na katerega so Slovenci nekoč umeščali novoizvoljenega vojvodo.
Na Gosposvetskem polju pa stoji obdan z visoko ograjo vojvodski
stol, kjer so vojvode ustoličevali po svojih običajih. Knežji ka-
men in vojvodski stol sta svetli priči naše preteklosti, ko je
narod v svobodni državi Karantaniji volil in postavljajal svojega

domačega kneza, da mu je vladal pravično in neodvisno.

Gosposvetsko polje je bilo središče države, kjer so vladali knezi Valuk, Borut, Gorazd, Hotimir in nasledniki. Zato imenujemo Koroško zibelko slovenske zgodovine. Gosposvetsko polje se razprostira severno od Celovca ob reki Glini pa do št. Vida. Na vzhodu polja leži dolga Gosposvetska gora, na zapadu pa lepa Šenturška gora z nižjimi obronki. Pod Šenturško goro je stal mogočni Krnski grad, prestolnica koroških vojvod, a je danes v razvalinah. Ne daleč od gradu stoji na majhnem hribu starodavna, veličastna gosposvetska cerkev - Gospa Sveta, kjer je imel svoj sedež že prvi slovenski škof - Modest. Na vznožju Krnske gore pod gradom je stal nekoč knežji kamen, kjer se je vršil prvi del slovenskega obreda; na ravnem polju med cerkvijo in gradom pa stoji v majhnem gozdiču vojvodski stol, kjer se je vršil drugi del obreda.

Novega kneza so imeli pravico voliti samo svobodnjaki, ki so se imenovali kosezi. V ta namen so izvolili iz svoje srede sodnika, ki se jim je zdel najpripravnejši. Ta je vprašal vsakega koseza posebej in potem vse skupaj, če se jim zdi mož, ki so ga namenili za vojvodo, pripraven. Glasove je zarezoval na rovaš, t.j. deščica ali palica z zarezanimi znaki. Če je bila večina zanj, so ga smatrali za izvoljenega in so potem začeli s slovestnostmi. Zato Aškerc opravičeno pravi, da je kmet dajal svojemu knezu vso oblast v roke:

Tu volili smo sami si kneza,
kmet sam mu vso dal je oblast,
narod sam iz sebe mu predajal
moč žezla in krone je čast.

Opat Ivan Vetrinjski nam lepo popisuje potek slovesnosti, ko je narod izvoljenega kneza umestil in ustoličil:

Na vznožju Krnske gore stoji kamen, na katerega je sedel svoboden kmet iz svobodnega rodu, ki je imel to pravico podedovano iz starodavnih časov. Z eno roko je držal marogastega bika, z drugo pa kobilo enake barve; okrog njega je bilo zbrano domače ljudstvo. V bližini je stal deželni knez, oblečen v sivo raševino, obut v kmečke čevlje, z deželno zastavo v roki. Obleka, kakršno je nosil knez v prvem delu slovesnosti, je bila narodna noša: siva suknja in plač enake barve, hlače dokolenke sive barve, na nogah opanke z rdečimi trakovi in na glavi klobuk sive barve s sivo vrvico. Z njim so bili plemenitaši in vitezi v najsijajnejši opravi.

Vojvoda se je s palico v roki približal kmetu na kamnitem sedežu. Kmet je vprašal v slovenskem jeziku: "Kdo je oni, ki tako prihaja?"

Okoli stoječi so odgovorili: "Deželni knez je."

Kmet je vprašal nato: "Ali je pavičen sodnik, ki išče blagor domovine? Ali je svobodno rojen in prijatelj ter zaveznik prave vere?"

Vsi so odgovorili: "Je in bo vedno."

"S kakšno pravico," je nadaljeval kmet, "me lahko spravi s tega sedeža?"

"Dobiš šestdeset beličev, marogastega bika, kobilo in

obleko, ki jo ima sedaj knez na sebi, in prost boš ti in tvoja hiša vsakega davka."

Nato se je kmet rahlo dotaknil knezovega lica in ga opomnil še enkrat na sveto dolžnost, da bo pravično sodil, na- kar je stopil s sedeža in odgnal obe živali s seboj.

Knez pa se je postavil, oblečen v kmečko obleko, na preprosti kamen, ki ga je pravkar zapustil kmet, potegnil svet- li meč, ga zavihtel na vse štiri vetrove ter se zarotil in pri- segel, da hoče biti vsem sodnik po dolžnosti in pravici. Nato se je knez še napil iz preprostega kmečkega klobuka čiste studen- čnice, da bi pokazal narodu, naj bo zadovoljen s tem, kar daje domača zemlja.

Od tu se je odpravil vojvoda z vsem plemstvom, zasta- vonošami in ljudstvom v starodavno in veličastno gosposvetsko cerkev. Ljudstvo se je veselilo in je rajalo ter prepevalo na- rodne pesmi. V cerkvi je daroval najvišji deželni duhovnik, ki je bil pozneje škof s Krke, slovesno sveto mašo in blagoslovil vojvodo, še vedno oblečenega v narodno nošo. Po končanem opra- vilu v cerkvi je šele vojvoda oblekel oblačila in vršil se je o- bed, pri katerem so stregli odlični dvorni uslužbenci. Po slo- vesnem obedu se je odpravil knez z vsem spremstvom na Gosposvet- sko polje, kjer stoji vojvodski stol. Sestavljen je iz kamnitih plošč in ima dva sedeža: eden je obrnjen proti vzhodu, drugi pro- ti zahodu. Na vzhodnega se je usedel vojvoda in delil deželne na- jeme in pravice, sprejemal poklonitve in sodil, na zapadnega pa goriški škof in je delil svoje najeme, ki jih je imel na Koroš- kem, ter sprejemal poklonitve svojih podložnikov. Šele proti ve- čeru se je ljudstvo razšlo.

Ko so Slovenci zgubili samostojnost in so Franki in Nemci pošiljali svoje kneze, je Slovencem vendar še ostala pra- vica, da so novega kneza po svojih običajih in v slovenskem je- ziku umeščali in ustoličevali. Vsi novi knezi so se uklonili si- li narodnega izročila in sprejemali narodno nošo ter se udelež- vali vseh slovesnosti.

Vendar je ta običaj izgubljal na pomenu vedno bolj, kaj- ti ljudstvo ni novega kneza več volilo, ampak so mu ga pošiljali tujci. Zadnji koroški knez, ki se je dal po slovenskem kmetu u- mestiti na knežji kamen, je bil Habsburžan vojvoda E r n e s t ž e l e z n i (l. 1414).

K n e ž j i k a m e n .

(Iz zbirke Johanna Gottfrieda Herderja "Stimmen der Volker in Liedern".) *Koroški knez*

K m e t :

Kdo je tisti, ki s častjo prihaja
semkaj ves v zastavah in banderih
Oblačilo res ima preprosto,
palico in svoj klobuk pa v roki,
semkaj peljejo pred njim konjiča,
zraven pa marogastega bika.
A za njim bleščijo se čelade
in perjanic šopi plapolajo
spremstva, ki v oklepih svojih
z meči

v zlatu se in srebru lesketaje
sem na iskih konjih jaše.

S e l :

Oča, glej, deželni knez pri-
haja!

K m e t :

Knez dežele? Jaz pa knez sem kamna, ki stoji na moji dedni njivi, kruha daje ta vsej naši hiši, kruha, ki ga v svojem znoju služim. Ali oče naše je dežele?

In sodnik pravičen? Za blaginjo in svobodo mu podložnim skrb bo? Ali je zaščitnik vere prave, vdov, sirotam oče?

S e l :

To postal bo.

K m e t :

Ali je dovolj močan, krepoten, da ostal bo reven kakor zdaj je, samo da skrbel bo za podložne? In da v svoji skrbi za podložne živel le od konja in od bika, za pravico svojih le skrbel bo in ne zase.

S e l :

Amen! To postal bo!

K m e t :

Zdaj naj najprej mi dokaže, s kakšno le pravico s kamna me odtod pregnal bo.

K n e z :

Srebrnikov šestdeset dobiš, obe živali, in obleko, moj klobuk in čevlje, hiša, njiva bosta prosti davka.

K m e t :

Torej dobro, ti odstopam kamen, sodni bo to in tvoj knežji prestol. Bodi ti sodniknam vsem pravičen, vladaš nam z dobroto in ne s silo.

S e l :

Knez dežele! Sedi zdaj na prestol, primi meč, zamahni na vse kraje, da pravično sodil boš podložne, ki svoj dom imajo tu okoli, da zaščitnik boš ti vere prave, vdov branilec in sirotam oče, ki jim boš očetovsko pomagal, če prosili bodo te pomoči, zdaj prisezi!

K n e z :

Bogu zdaj prisegam, z mečem bom zamahnil proti vzhodu na zapad, na jug in še na sever, da podložnim dober bom kot oče, vero pravo ščitil bom do smrti, vdovam in sirotam bom pomagal, njih zaščitnik bom in knez pravičen.

Da bom zmogel delati to vedno, v to mi Bog pomagaj!

L j u d s t v o :

Amen, oče!

PLEMENITAŠI.

Še v začetku srednjega veka ob naselitvi barbarskih narodov je obstajalo plemstvo, poseben stan, ki je bil po položaju nad ostalim ljudstvom. Nastal je iz plemenskih poglavarjev (pri Sloven- cih iz poglavarjev žup), njihovih sorodnikov, poveljnikov in ljudskih voditeljev. Razlikovali so se od navadnih svobodnjakov tudi po tem, da so posedovali obširna zemljišča. In ravno zaradi tega so uživali večji ugled in igrali važnejšo vlogo. Od tu so črpali moč in se ou- tili vzvišene nad drugimi stanovi. Važnejše službe so dobivali ple- menitaši, ki so tudi volili kralja iz svojih vrst. Toda številčno to plemstvo še ni bilo močno. Ko pa se je državna organizacija širila in izpopolnjevala, je nastajala potreba po vedno večjem številu urad- nikov in služabnikov kraljevega dvora. Kralj jih je jemal iz vrst svobodnjakov in obdaril s svojo zemljo (vsa neposeljena in neobdela- na zemlja je bila kraljeva last). Uživali so vso zaščito s strani kralja, a so mu bili podrejeni: edino kralj je bil njihov sodnik. To novo plemstvo se je imenovalo službeno plemstvo in je bilo izbrano iz vrst svetnih velikašev in višje duhovščine.

Z rastočimi zunanji nevarnostmi se je večala tudi potre- ba po čim številnejši konjeniški vojski. Karel Martel je vojsko po- večal na ta način, da je svobodnjakom razdeljeval zemljo, da bi mog- li vzdrževati konje in skrbeti za opremo. Čim več zemlje je komu po- delil, tem več vojakov na konjih mu je moral ta pripeljati na vojno. Tako se mu je posrečilo premagati Arabce.

Nastala je nova družbena organizacija, na kateri je slo-
nel ves srednji vek. Bila je to lestvica odvisnosti, v kateri je
kralj stal na najvišjem mestu kot najvišji gospod. Od njega so bi-
li odvisni največji fevdniki, ki so dobili zemljo naravnost od kra-
lja. Bili so najmogočnejši zemljiški posestniki in so dele svoje
zemlje podeljevali v popoln užitek nižjim plemičem. Zemlja, ki so
jo podelili, se je imenovala f e v d, gospod pa fevdni gospod. Ti-
sti, ki je zemljo prejel, je bil nižji od njega in se je zato ime-
noval v a z a l. Vazal je zemljo prejemal tako, da je pokleknil
pred svojega gospoda, položil sklenjene roke v gospodove in govo-
ril besedilo prisega zvestobe. Med prisego je položil roke na evan-
gelij ali na svete relikvije. S prisego se je obvezal, da bo gospo-
du pomagal in ga branil v vsakih okoliščinah, gospod pa bo za nado-
mestilo njega ščitil.

Vazali so lahko podeljevali zemljo spet nižjim plemičem,
ki so bili prav tako od njih odvisni. Ti pa so jo podeljevali še niž-
jim. Tako je šla lestvica od kralja, ki je bil najvišji fevdni go-
spod in najvišji sodnik, do najnižjih podložnikov. Fevd pa je obsta-
jal lahko iz zemlje, donodkov, carin, nesvobodnih hlapcev ali nesvo-
bodnjakov, ki so morali gospodu dajati pridelke. Duhovniki so dobi-
vali take dohodke od cerkva in oltarjev. Med fevde so spadale tudi
službe ali celo kneževine. Vazal, ki je dobil od kralja kneževino v
fevd, je dobil ob izročitvi sulico, okrašenó z zastavo, če je bil
to škof, pa žezlo kot simbol svetne oblasti. Pravica do fevda je
prenehala s smrtjo vazala ali pa gospoda. Zato so novi kralji, knezi
ali vojvode ob prevzemu oblasti na slovesen način potrjevali fevde
(slovenski knez je potrjeval fevde ob umeščenju na Gosposvetskem
polju). Če pa je vazal umrl, je smel gospod podeliti fevd komu dru-
gemu. Vazali so si ščasoma priborili pravico do dedovanja fevdov. S
tem so znatno pridobili na pomenu in so dobivali vedno večjo moč v
državi. Večji fevdniki, ki so imeli od kralja podeljeno sodno o-
blast in pravico pobirati davke, kovati denar, iskoriščati rudnike
in podobno, so bili na svoji zemlji pravi vladarji. Kraljem in ce-
sarjem so se upirali in jih pregnali s prestola, na njihovo mesto
pa se dali izvoliti sami. Moč plemenitašev je tako porasla, da se
je moral kralj ozirati nanje pri važnih sklepih in čakati na njho-
vo privoljenje v nekaterih zadevah. Posvetovanja so se vršila na dr-
žavnih zborih, kamor je kralj skliceval svetne in cerkvene velikaše.
V kraljevi osebi je bila združena vsa oblast, sodna in vo-
jaška, v kolikor je ni podelil višjemu plemstvu oz. knezom. Vendar
ni imel svojega stalnega mesta. Prestolnica je bila tam, kjer se
je trenutno nahajal kralj, in kraljevi uradi so tudi tam delovali.
Dvor in dvorjani so potovali s kraljem iz kraja v kraj. Tam je kralj
sprejemal svoje vazale, prejemal poklonitve in razsojal ter pobiral
davke. S kraljem je potovalo spremstvo, ki je skrbelo za varnost in
mu streglo, mnogokrat pa tudi vsa njegova vojska. Kraljevi vazali
in mesta, ki so bila podložna naravnost kralju, so morala skrbeti
za prehrano. In že to je bila velika davčitev, saj je tako številen
dvor porabil v enem dnevu na desetine volov, stotine kokoši in pra-
šičev ter na tisoče blebov kruha.

V posameznih deželah so si ščasoma pridobili vrnovno o-
blast d e ž e l n i k n e z i ali v o j v o d e, ki so imeli
vse tiste pravice kot kralj v državi. Vsi ostali plemiči so bili od-
visni od njih, jim bili podložni, morali so spremljati kneza na po-
tovanjih in tvoriti njegovo svetovalstvo. Pridobivali so si vedno
več pravic po ustnih izjavah, ki so se jih pa trdno držali in do =

segli, da jih je knez tudi zapisal. Ob vsaki priliki, ko je bil knez v stiski in je rabil njihove pomoči in naklonjenosti, so izsiljevali nove pravice. Vitezi in oboroženi hlapci so pridobili nižje olstvo (razsojali so manj važne spore), višje plemstvo pa tudi krvavo sodstvo (smeli so soditi o važnejših zadevah in izrekli smrtne obsodbe).

Pravice so si pridobivali na enak način tudi mesta in trgi. Deželni knez je moral tudi te prepustiti k odločanju o važnih skupnih zadevah. Kakor je kralj skliceval zbor, tako je moral deželni knez delati skupno z deželnim zborom. Udeleževali so se ga plemstvo (svetno in cerkveno) in zastopniki mest in trgov, ki so tvorili deželne stanove. Stanove je knez skliceval najprej samo ob važnejših prilikah, potem pa so se shajali redno in so s knezom tvorili deželno vlado.

Slovensko plemstvo ni bilo nikoli posebno številno. V prvi dobi so ga sestavljali v glavnem člani karantanske knežje rodbine, poglavarji žup in služabniki na dvoru kneza Koclja. Lahko pa si je pridobil plemstvo vsak svobodnjak, ki se je odlikoval v vojni. Še manj je bilo takih plemičev, ki bi se povzpeli med mogočne kneze ali mejne grofe. Med take so spadali le rod koroške grofice Heme v Brežah, gospodje Višnjegorski in rod svobodnih gospodov iz Žovneka, ki so postali pozneje mogočni Celjski grofje.

Posebne vrste plemiškega rodu na Slovenskem so bili koroški. Zelo številni so bili po vsem Slovenskem in še posebno na Koroškem, kjer so imeli pravico voliti in umeščati vojvodo. Polagoma so na ugledu izgubljali in se zenačili s kmeti-svobodnjaki (imena: Kasaze pri Celju, Koseze pri Ljubljani). Kosezi in drugo nižje plemstvo, vitezi in oboroženi hlapci so bili pretežno slovenskega rodu. Bili so zelo številni in so se po načinu življenja in po svojih dvorcih (građovih) le malo razlikovali od trdnjeh kmetov.

Med višjim plemstvom je bila večina tujega pokolenja. Prišli so k nam iz Nemčije (Auerspergi na Turjaku, Raubar pri Postojni i.dr.) ali pa iz Italije (Attems in Turn v Kočevju).

Slovensko plemstvo je živelo ločeno od kmetov, opuščalo je domač jezik in se vedno bolj stapljalo z nemškim v mednarodni plemiški razred.

VITEŠTVO.

Viteštvo se je začelo porajati z nastankom fevdalizma, a je šele po nekaj stoletjih, v dobi križarskih vojn, doseglo največji razmah in sijaj ter velik pomen v srednjeveški družbi.

Sprva je bil vitez navaden težko oborožen konjenik, ki se je zavezal, da bo svojemu gospodu, knezu ali grofu, služil v vojski. Ker pa so ti rabili velike vojske, ki so morale biti vedno pripravljene, je bilo vitezov veliko. Vse svoje življenje so posvetili bojni službi in nikoli niso smeli prekiniti svojega poklica. Kajti konjenik je moral biti ne samo več vojskovanja, ampak tudi utrjen v naporni službi. Po svojem poreklu vitezi vsaj v začetku niso bili vsi plemenitaši, celo iz nesvobodnih so lahko izhajali. Ker pa so v srednjeveških vojnah odločali vitezi, so se ti tudi zavedali svoje pomembnosti in so se čutili kot poseben in vzvišen stan. Časoma so postali vsi vitezi - plemiči. Tudi iz vrst kraljevih služabnikov so nastajali vitezi.

Od kmetov so se ločili po tem, da so imeli nekoliko večja posestva in da so stanovali v gradovih. Posestvo jim je bilo potrebno, če so hoteli gojiti primerne konje in skrbeti za opremo konja in za svojo opravo, ki je bila zelo draga. Gradovi so bili vsaj v prvih časih le malo boljše od dobrih kmečkih hiš. Le redko so jih gradili na višinah kot višji plemiči. Grad je moral biti na njihovem posestvu.

Vitezom je uspelo, da so si pridobili pri vladarjih poseben ugled in na splošno veliko stopnjo spoštovanja. K temu so si priborili od vladarjev še posebne pravice. Biti vitez je pomenilo nekaj imenitnega in častnega. Ko so v križarskih vojnah dosegli vitezi največji sijaj, so celo kralji prosili za sprejem v viteški stan. Vitez je moral imeti same plemenite lastnosti in biti vzor krščanskega vojaka. Svoje orožje je smel rabiti samo za pravično stvar. Vedno je moral biti pripravljen, da prepreči zlo in da nudi svojo pomoč dobremu. Posebne njegove dolžnosti, za katere se je obvezal pri sprejemu, so bile: braniti Cerkev in vero, ščititi slabotne in zatirane, žene in otroke. Moral se je znati lepo vesti in dvoriti damam. Posebno so gojili pesništvo in povzdigovali žene. Še danes imenujejo plemenitega in dvorljivega moža viteškega.

Viteški stan je postal v celoti plemiški in priborili so si pravico dednosti. Vitez je dal svojega sina primerno vzgojiti in ta je postal vitez s slovesnim sprejemom. Viteška vzgoja se je začela že od sedmega leta dalje. Do tega leta je ostal pri starših, nakar so ga ti poslali v šolo lepega vedenja na dvor ali k prijatelju knezu, grofu ali vitezu. Tu je ostal do 14. leta kot paž. Naučiti se je moral lepega oblačenja, vedenja, jahanja, lova in nastopanja. K pouku je spadalo tudi igranje šaha, igranje na harfo, petje in ples. Pri vseh imenitnostih so polagali pažnjo na lepe kretnje in celo pri borbi je moral deček zatajevati surovo silo. Grajski kaplan je imel nalogo, dečka poučiti v glavnih verskih resnicah, pa tudi v pisanju in čitanju. A na to dvojje niso polagali velike važnosti.

Ko je deček dovršil 14 let, so ga začeli navajati na težja opravila. Imenoval se je o p r o d a. Oprodi so izročili v oskrbo konja in meč, ki ga pa še ni smel opasati, ampak je visel ob sedlu. Svojega gospoda je spremljal na lovu, v vojski in pri viteških igrah. Toda pri igrah je moral stati zadaj in streči ranjenecem.

Čele z 20 leti so oprodo na kar najslovesnejši način sprejeli v viteški stan. Na ta trenutek, ki je bil najvažnejši v njegovem življenju, se je skrbno pripravil. Ko si je očistil telo in si nadel najboljša oblačila, je celo noč premolil v cerkvi in opravil spoved. Zjutraj je med slovesno mašo prejel sv. obhajilo. Nato je pokleknil pred svojega gospoda, kralja, kneza ali grofa in ta mu je naročil: "Bojuj se za vero, pomagaj služabnikom sv. Cerkve v boju s sovražniki, varuj vdove in sirote, ščiti siromašne in slabotne, bodi pogumen in spoštuj žene!" Ko je mladenič z mečem obljubil, ga je gospod trikrat na rahlo udaril in rekel: "V imenu Boga, svetega Jurija in svetega Mihaela te proglašam za viteza!" Potem so ga peljali iz cerkve, kjer mu je gospod opasal meč, in so mu izročili viteško opremo: ščit, sulico in zlate ostruge.

Najljubša zabava za viteze in za ves plemiški stan so bili t u r n i r j i ali v i t e š k e i g r e. Vršile so se v

kakem večjem kraju v nalašč za to pripravljenem stadionu ali na kakem velikem travniku blizu mesta ali gradu. Udeleževali so se jih vitezi od blizu in daleč. Opravljeni so bili v železno opremo s šlemom, ki jim je med bojem pokrival ves obraz, preko prsi so imeli oklep in v levi ščit. Na ščitih, čeladah in na konjski opremi so imeli vdelane podobe grbov, po katerih so se ločili med seboj.

Na znak trobente sta se dva viteza spoprijela tako, da sta vsak z enega konca gdirjala drug proti drugemu in se s kopji skušala vreči s konja. Če ni imel nobeden sreče prvič, sta poskušala drugič, dokler ni bil eden onesposobljen za boj.

V zimskih dneh so se vitezi dolgočasili. Zato so navadno jezdarili od gradu do gradu, dvorili damam, jih opevali v pesmih in se udeleževali domačih iger (*ah).

Ob koncu srednjega veka je zaradi uporabe smodnika viteštvo zgubilo na pomenu in je prepadlo.

KMETJE.

Na kmečki stan je bil v srednjem veku najštevilnejši in je živel svoje tradicionalno življenje. Ohranil je skozi dolga stoletja svoje običaje in narodni jezik. Podobno je bilo pri vseh evropskih narodih in povsod je bilo kmečko prebivalstvo skoro v enakem položaju. Kmetje so se delili na s v o b o d n e in n e s v o b o d n e.

V prvih stoletjih po naselitvi so bili svobodni jedro kmečkega prebivalstva. Imeli so svoja posestva, ki so z njimi razpolagali, in bili so polnopravni državljani. Od plemstva so se ločili v glavnem samo po tem, da so predstavljali nižji razred. Udeleževali pa so se ljudskih zborov, pri sodiških so lahko nastopali kot sodniki ali kot tožniki ali kot priče. Smeli so svojevoljno sklepati javne pogodbe. Nosili so orožje za obrambo svojih pravic in lastnine, udeleževali so se vojn pod poveljstvom plemiških poglavarjev. Povsod so nastopali kot samostojni, od nikogar odvisni.

Že v prvih stoletjih frankovske in nemške oblasti se je začelo njihovo število hitro manjšati iz več vzrokov. Pred vsem je bila temu kriva premajhna gospodarska moč svobodnjakov. Mnogi so imeli tako majhne kmetije, da so se s težavo prebijali v nemirnih časih. Kmetija jim je včasih premalo nudila, da bi se preživljali, kaj že, da bi mogli skrbeti za lastno varnost in hoditi na vojne, opremljati s konji in orožjem. Za to so namreč morali skrbeti sami. Nekateri so skušali povečati svojo posest na ta način, da so si pri bližnjem gospodu vzeli v najem kos zemlje, pri tem pa izgubili svobodo in gospodarsko neodvisnost. Mnogi kmetje tudi niso mogli vzdržati visokih sodnih kazni, kadar so jim zapadli. V takem primeru je kmet "predal" svojo svobodo gospodu: temu se je podredil, gospod pa mu je zato plačal kazen. Svobodnjaki so bili vezani tudi na vojaško službo v vojski, a za vse potrebno so morali skrbeti sami, kar je često preseгло njihove zmožnosti. Tega bremena so se rešili tako, da so poklonili svoje posestvo plemiču, cerkvi ali samostanu. Kmet je pri tem dosegel varstvo svojega gospoda in se rešil vojaške službe, zgubil pa je svobodo. Kmetijo je dobil sicer takoj nazaj v užitek, a je moral od nje plačevati najemnino. Prav tako so visoki davki in dajatve prisilili kmete do takega koraka.

V 12. stol. je bila že večina kmetov nesvobodnih. Ti so bili brez lastne zemlje in niso imeli nobenih pravic. V prvih letih

po naselitvi jih je bilo le malo. Naši predniki so bili večinoma svobodni. Ob prihodu v novo domovino so zaslužnjili tiste stare prebivalce, ki se niso hoteli takoj pokoriti. Ker so bili krščanske vere, so jim dali ime k r š č e n i k i (krščenica-dekla). Svobodo so izgubili tudi vojni ujetniki in tisti Slovenci, ki so jim odvzeli svobodo ob različnih uporih, v protikrščanskih in protibavarskih vojnah, za Ljudevita Posavskega, kneza Koclja itd. Mnogi so postali nesvobodni zaradi zadolžitve s prostovoljno podrečitvijo gospodu ali na kakršen koli način. K tem so se pridruževali še sužnji, ki so jih gospodje nakupovali zunaj meja. Nesvobodni so bili last gospodova, ki je z njo razpolagal kakor z zemljo, živino ali drugim blagom. Gospodar je svobodno trgoval z njimi ali jih zamenjaval, jih izkoriščeval po mili volji in jim nalagal bremena, kakor se mu je zdelo. Vrh tega so bili neločljivi od posestva kakor orodje in živina. Seveda niso bili oboroženi in v najstarejših časih so bili ostriženi, da so se ločili od navadnih ljudi že na prvi pogled. V Nemčiji je smel svobodnjak nesvobodnega ubiti, ne da bi kdo smatral to za kaj hudega.

Vsi nesvobodni niso bili na tako nizki stopnji. Nesvobodni so bili tudi tisti, ki so imeli polsvobodo. Večinoma so bili polsvobodni tisti kmetje, ki so se v stiski predali gospodu in prejeli potem spet nazaj svojo kmetijo. Bili so hlapčevskega in tlačanskega "dela prazni" in so se imenovali prazniki (odtod ime za dan, ko ne opravljamo hlapčevskih del - praznik). Na najslabšem so bili pač pridvorni hlapci in dekletke, ki so delali na gospodskem dvoru. Gosposki dvor je na pol zidana stavba, utrjena z jarki, nasipi, plotovi, redko tudi z obzidjem. Neposredno k dvoru je spadala zemlja, ki so jo obdelovali pridvorni hlapci in dekletke. S temi je gospod postopal po mili volji in jih uporabljal za vsa opravila na kmetiji. Vso odvisno zemljo, ki je gospod ni mogel sam obdelovati, je oddajal v najem nesvobodnim v dosmrtni užitek. Take kmetije so se imenovale p r o s t e k m e t i j e. Najemniki so morali dajati v grad del pridelkov (nekaj mernikov pšenice, rži, ovsa), nekaj glav živine (ovce, govedo, prašiča, kokoši jajca), od vinograda davek v denarju ali v vinu, od planinskih posestev pa kolače sira in mleka. Dajatve niso bile posebno težke in so jih kmetje lahko prenašali. Morali so jih sami pripeljati v grad o sv. Mihaelu ali o sv. Martinu. Bolj poniževalno je bilo, da so morali hoditi v grad osebno na hlapčevsko delo ali na tlako, pri čemer jih je nadziral g r a j s k i v a l p e t. Ta jim je odkazoval delo: obdelovati polja, delati pota in mostove, napravljati drva in jih voziti h gradu ali trebiti gozd.

Sprva redna tlaka ni bila huda, trajala je komaj 3 do 12 dni na leto. Težko breme pa je bila za tlačane nedoločena tlaka, na katero je bil vezan ob izrednih opravilih (ob zidanju, košnji, žetvi, mlatvi, trgatvi, prevozu vina ali drugih gospodarskih pridelkov na trg, ki je bil lahko oddaljen več dni hoda). Taka opravila so bila lahko zelo dolga in so tlačanu odvzela najboljši čas, da mu je ostalo navadno le nekaj tednov v letu za obdelovanje njegovega posestva.

Bolje se je godilo praznikom, ki so dobili kmetije v denarni zakup. Smeli so jih zapustiti ob smrti svojim otrokom, a kmetije same niso smeli zapustiti. Gospodu so morali plačevati davčine in določene dajatve ob izrednih prilikah. Ko je gospodar umrl, je dobil graščak m r t v a š č i n o (najlepše živinčce iz

hleva, prašiča ali jagnje) in podobno tudi ob poroki, ob prevzemu ali prodaji kmetije in ob podobnih priložnostih.

Stanje nesvobodnih na nižji stopnji (pridvornih hlapcev in dekel, sužnjev in tlačanov) se je izboljševalo, tako da v 12. stoletju ni več slišati o sužnjosti, in tudi tlaka je počasi izginjala. Tlačan je lahko plačeval namesto tlake posebno dajatev v denarju. Nesvobodni so dobivali nekoliko več svobode. Ker pa so svobodni na drugi strani izgubljali svobodo in se približevali polsvobodnim, so se razlike med kmečkim prebivalstvom vedno bolj manjšale. Nastajal je enoten kmečki podložniški stan. Razmere so se urejale in tudi kmetu so njegove dolžnosti zapisali, da bi graščak točno vedel, koliko kmet pridela in koliko lahko zahteva. Zapisniki so se imenovali urbarji in so bili shranjeni v gradu. Iz urbarjev lahko razberemo, kaj in koliko je moral kmet dajati v grad, kako velika so bila posestva in s čim so se kmetje pečali.

Sredi vasi je bil večji prostor, kjer so se vaščani zbirali na razgovorih, pri igrah in plesih. Tu so se vršili tudi javni zbori, ki so se jih udeleževali člani županije (kmetje ene vasi). Župan z 12 prisedniki jim je sodil manjše pregreške.. Župan, ki je načeloval vasi, je pobiral pri kmetih dajatve, posredoval med gospodom in kmetom in skrbel za gospodarstvo v vasi. Na javne zборе je prihajal dvakrat do trikrat na leto tudi grajski sodnik. Kadar je zbor sklepal o kaki stvari, so glasove zarezovali na rova (leskova palica ali dešica), kakor jih še danes rabijo brenčarji ob trgatvi.)

V vinorodnih krajih, kjer so imeli vinogradniki veliko število viničarjev za obdelovanja vinograda, so se podobno kot na vasi vršili gorski shodi. Glavno besedo je imel od vinogradnikov izvoljeni gornik ali gorščak. Shoda so se morali udeležiti vsi viničarji. Gorski župan s prisedniki je tu razsojal pregreške, ki so jih zakrivali viničarji med letom. Kazni so bile izredno stroge: kdor je posekal trto ali vlomil v zidnico, je bil obsojen na hudo globo. Če je ni zmogel, so mu odsekali roko, s katero je delal škodo, ali nogo, s katero je prestopil prag tuje kleti.

Kmetje so imeli v prvih letih po naselitvi dovolj plemenite zemlje, zato so lahko zemljo le površno izkoriščali: prvo leto so zemljo preorali in obsejali, drugo pa je zemlja počivala. Ponekod so zemljo izmenjavali na tri leta. Gnojili je seveda niso, ali le prav malo. Poljedelstvo je bilo v nižinskih krajih bolj razvito kakor pa v hribovitih. Skrbneje so začeli obdelovati zemljo šele v 12. stol., ko se je prebivalstvo namnožilo in so zlasti beli mehanihi učili kmete umnejšega gospodarstva in obdelovanja zemlje z železnim plugom.

Zemljo so imeli kmetje vsaj od nemške dobe sem izmerjeno po enotah. Nemški plemenitaši so dobivali kraljevske kmetije (50 ha), med tem ko je imel navaden kmet polovico plemiške kmetije (25 ha), tako zvano slovensko kmetijo (12.5 ha), ki odgovarja približno enemu "gruntu".

Prebivalstvo se je hitro množilo in začelo je primanjkovati obdelane zemlje. Nastajale so nove vasi. Poleg Spodnje je zrastle Zgornja, blizu Stare so postavili Novo (Spodnje Brezovo, Gornje Brezovo; Stara vas, Nova vas). Začeli so trebiti gozdnate predele in teže dostopna zemljišča v rovtih in na planinah do 1000

metrov visoko. Tako so nastajali zaselki ali samotne kmetije, ki so ostale še do danes. Kolonisti pa so bili začasno oproščeni davčnin in desetine. Med koloniste večjega obsega moramo šteti nemške naselnike pod upravo freisinških škofov, ki so iztrebili obsežen gozd med Savo in Soro; nemške koloniste oglejskega patriarha, ki so naselili severno pobočje zgornje Baške doline (Nemški rut), ali Slovence iz Soške doline, ki so kolonizirali desno stran Idrije. Največja skupina kolonistov pa je prišla v 14. stol. v kočevske hribe. Tu se je ohranil nemški jezikovni otok (Kočevarji) do zadnje vojne. Dobri kolonisti so bili tudi samostani. Naselbine so dobile značilna imena: Rute, Rovte, Iaze, Preska, Trebnje, Trebuša.

Izmed pridelkov, ki jih poznamo danes, naši srednjeveški predniki še niso poznali krompirja, koruze (iz Amerike), pač pa so sejali mnogo več lanu in konoplje, ki so vse obleke pletli doma. Vinska trta je bila razširjena tudi po krajih, kjer danes več ne uspeva: na Gorenjskem in v Ljubljanski kotlini. V Primorju je lepo uspevala smokva in oljka. Izmed živali še niso poznali purana; mnogo bolj kakor danes pa so gojili ovce, ki so jim nudile volno za domače obleke.

Posebno je bilo razširjeno čebelarstvo. V srednjem veku je bila tako važna panoga, da so bile po nekod dajatve pretežno v vosku in medu. Tudi izvoz teh dveh pridelkov je bil važen. Iz medu so delali medico, ki jim je bila že v pradomovini najljubša pijača. Ajdovih pašnikov ni bilo veliko, pač pa so prav zaradi čebelne paše izsekavali ali požigali pobočja, da jih je preraslo resje.

Začeli so gojiti tudi sadjerejo. Odtod so nastala mnoga imena vasi: Hruševo, Jablan, Slivje, Orehovica, Češnjice.

Prebivali so do 13. stol. v lesenih in s slamo kritih hišah, ki so obsegale en sam prostor za živali in ljudi. Take preproste razmere so se zboljšale šele v 13. in 14. stol., ko se je s splošno blaginjo dvignila tudi življenjska raven prebivalstva. Jedli so iz glinastih posod, ki so bile delo domače obrti (Ribničani). Tudi obleko so si pletli doma iz lanu, konoplje ali domače volne. Zimske obleke so izdelovali iz ustrojenih ovčjih kož. Življenje kmečkega prebivalstva je bilo precej zaključeno in redko je prišel glas iz daljnega sveta do njihovih ušes. Pobožni so radi vzeli palico in se odpravili na daljša romanja h Gospe Sveti, k bl. Hemi na koroško Krko; v Oglej in Štivan ob morju, k Materi božji v Lesce na Gorenjskem. Le redko so se romarji odpravili na daljna pota v Rim, k sv. Jakobu v Kompostelje ob Atlantskem oceanu ali k sv. Trem kraljem v Kelmorajn (Köln am Rhein).

MESTA IN MEŠČANI.

Srednjeveška mesta so nastajala na Slovenskem šele od 14. stoletja dalje na krajih, ki so bili primerni za sejme in trge.

Ob prihodu Slovencev so propadla skoro vsa mesta, ki so bila že v rimski dobi. Le istrska mesta in Trst so ostala nedotaknjena in se razvijala dalje. Kjer pa so stala druga stara mesta, so kmalu nato zrasle nove naselbine na istem mestu ali v bližini. Ime se je navadno ohranilo. Taka mesta so: Ljubljana (Emona), Kranj (Carnium), Celje (Celeia), Ptuj, (Poetovia) ali Beljak (Bilachinium).

Nova mesta so nastajala tudi ob starih gradiščih, gosposkih dvorih, ob župnih cerkvah, najpogosteje pa ob gradovih, sotočju rek ali ob prehodih čez reke, kjer so bili zgrajeni mostovi ali pa brodovi za prevoz potnikov in trgovcev. Na teh krajih je bilo največ priložnosti, da bi trgovci in obrtniki lahko prodali svoje blago. Pri cerkvah so se vršili cerkveni shodi, kamor so prihajali ljudje od daleč. Trgovci in obrtniki so najprej svoje blago izpostavljali na prodaj, potem pa so si tudi postavili hiše in počasi je zrasla večja naselbina. Največ mest je nastalo pod gradom, kjer so trgovci začeli s svojo obrtjo pod okriljem gradov: gospod je namreč čutil njihovo življenje in blago, skrbel za red in mir na sejmu in preganjal tatove in sleparje. Tako so nastala Ljubljana (1144), Kočevje, Slovenj Gradec, Slov. Bistrica, Kamnik, Škofja Loka (pod gradom brižinskih škofov), Gorica (1001). Na prometnih križiščih ali ob prehodu čez reko so nastala mesta Maribor (1147), Beljak, Dravograd, Kostanjevica. Nekatera mesta so nastala umetno, če jim je deželni knez ali cesar podeljeval razne pravice, da bi se mogli razviti: Celovec (pred 1200), Novo mesto, Višnja gora (1478).

Srednjeveških mest si skoro ne moremo misliti brez ozidja in močnih obrambnih stolpov. Ker so meščani lahko gradili hiše samo znotraj obzidja, a je to obsegalo razmeroma le tesen prostor, je bilo mesto stlačeno na kupu in gorje, če je v mestu nastal požar. Mestne ulice so bile zelo ozke in je sonce le težko prodrlo v stanovanja. Zato je bilo življenje v mestu nezdravo in neudobno, zlasti še, ker je bila kanalizacija redka in so ljudje zlivali umazano vodo po ulicah. Tudi smeti in odpadke so odlagali čisto kar blizu hiše. Večja evropska mesta (Florenca, Milan, Paris, Köln) so bila seveda mnogo na boljšem. A vsa mesta so bila ponoči pogreznjena v temo in le tu in tam je bilo videti koga, ki si je razsvetljeval pot z baklo.

Toda meščani so bili svobodni ljudje, ki so znali pridobiti posebne pravice. Zato so mnoga evropska mesta, posebno italijanska, postala neodvisna, se z vladarjem borila za svoje pravice in si osnovala nekake mestne državice. Kakor vsa mesta so imela tudi slovenska svoje posebne mestne pravice, ki so jih dobila od svojega gospoda, cesarja, deželnega kneza, škofa. Med take pravice so spadala dovoljenja za določeno število letnih ali tedenskih sejmov, pravica trgovati in pobirati mitnino, imeti posebnega tržnega sodnika, ki ga je postavljala zemljiški gospod ali pa meščani sami, in končno imeti lastno sodstvo v manjših zadevah, proti koncu srednjega veka tudi višje kazensko sodstvo (izvrševanje krvavih sodb).

Sejmi so donali mestu velike koristi. Poleg mesta je stala mitnica, kjer so morali trgovci za uvoz in izvoz blaga plačevati mitnino, sejmarji pa so plačevali sejmarino od blaga ali prostora, kjer so blago shranjevali. Sejmi so se smeli vršiti samo v mestih in trgih. Tudi vsi kmetje in zemljiški gospodje niso smeli kam drugam voziti svojih pridelkov na trg. Mestni obrtniki in trgovci so prav tako smeli ponujati v prodajo samo v mestu. K tržni pravici se je pridružilo še dovoljenje za pobiranje carin, kolvanje denarja in kaznovanje vseh tistih, ki bi se ne ravnali po določbah glede sejma. Mesto je predpisovalo trgovcem določena pota, po katerih so smeli voziti blago in kjer so plačevali carino. Z železom, krznom in uvoženim blagom ni smel trgovati plemič, žid, duhovnik ali kmet. Tako je mesto imelo dovolj dohodkov, da se je

samo upravljalo in si zgradilo primerno obzidje za obrambo. Najvažnejše za neodvisnost pa je bilo mestno sodstvo. Mestni sodnik, ki so ga navadno izbrali meščani sami, je imel nad prebivalci največjo oblast. Ko si je mesto pridobilo še krvavo sodstvo, ni imel zemljiški gospod kaj opraviti v mestu. Sodnik je bil tudi na čemu mestne uprave in je imel zato ob svoji strani s v e t o v a l s t v o. Sodil je dokaj strogo: včasih so obsojenca privezali na sramotilni steber sredi mesta, njemu v sramoto in drugim v opomin. Smrtne obsodbe so izvrševali zunaj mesta na vzvišenem kraju, kjer so stale vislice. Ravnal se je po zakonih, ki so veljali za tisto mesto. Medtem ko je imelo mesto celo vrsto pravic in so bili meščni prosti tlake, desetine in mitnine, so morali plačevati davek mestnemu gospodu. Bil je lastnik zemljiča. Bil je bodisi deželni knez, škof ali kak plemič. Mestni gospod je vsako leto enkrat pobiral davke, ki niso bili veliki. Mnogi meščani so bili zaradi kakih zaslug davkov prosti.

Meščani so bili vsi, ki so bili podrejeni mestnemu sodniku. Plemstvo in duhovščina se nista mogla prištevatı meščanom, ker je duhovnike sodilo duhovsko, plemiče pa plemsko sodišče. Pač pa so kmetje, ki so sicer spadali pod sodišče svojega gospoda, lahko postali meščani, če so živeli v mestu. Kmet, ki se je naselil v mestu, je po enem letu bivanja v mestu postal svoboden. Zato ni čudno, da so kmetje tem bolj silili v mesta, čim bolj jih je zemljiški gospod zatiral. Mesta so se tako hitro množila in obzidje je postajalo pretesno. Dotok priseljencev so zavirali s tem, da so zahtevali od njih nekaj premoženja. K meščanom so spadali tudi židje, ki so stanovali v posebnem delu mesta in bili od vseh strani ograjeni. Čim se je zmračilo, so zaprli židovsko ulico in nihče ni več smel ven ali noter. Ta del mesta se je imenoval ghetto. Židje so imeli svojo sinagogo in svojega posebnega sodnika. Pečali so se z denarno trgovino in zahtevali zelo visoke obresti (od 30 - 70%). Skoro ves srednji vek so jih preganjali, a so se vendar obdržali, kjer so v stiski lahko vsakomur pomagali s posojilom. Priseljevali so se največ iz Italije (iz Toscane, Ceda-da). Židovske naselbine so bile v Slovenj Gradcu, Ljubljani, Kamniku, Celju, Mariboru, Ptuju, Radgoni in v Gorici; povsod so ustanavljali prve banke.

Po številu prebivalcev so bila mesta najhna. Štela so od 1000 - 2000 prebivalcev. Le mesta ob morju (Dubrovnik, Benetke, Genova, Lübek) in trgovska ter industrijska mesta v Italiji, Franciji in Nemčiji (Florenca, Milan, Pariz, Liege, Köln, Mainz, Nürnberg, Krakov, Kijev) so bila večja.

OBRTNIKI.

Ker v srednjem veku ni bilo industrije v današnjem pomenu, so morali obrtniki zadostiti vsem potrebam. Imeli pa so preprosta sredstva na razpolago in so mogli le malo izdelkov postaviti na trg. Zato je bil obrtniki stan za srednjeveško družbo velikega pomena in je zavzemal važno in ugledno mesto. Obrt je bila začitena in zato ni bila svobodna. Srednjeveška obrt se je razvila iz staroslovanske domače obrti, s katero se je ukvarjal kmet, da je zadostil svojim potrebam. Obrtniška dela je kmet izvrševal po zimi, ko ga niso motila poljska dela. Pri tem je bil sam mojster,

njegova družina pa vajenci in pomočniki. Izdelovali so vse, kar so rabili v hiši in na kmetiji; obleko, posodo, peči in orodje. Rabili so že preproste statve za tkanje sukna sivkaste barve, kakor so hodili večinoma oblečeni. V večjem obsegu so Ribničanje izdelovali "suho robo", ki so jo potem prodajali tudi po Hrvatskem. Ribniški izdelki, ki so si pridobili sloves daleč naokrog, so bili: lonci, sklede, latvice, žlice, škafi, vedra, brente, rešeta, rete in različna orodja. Kovaška obrt je bila razširjena blizu železnih rudnikov (Račovljica, Bohinj, Železniki, Kamnik). Izdelovali so žebelje, kose, srpe, sekire, nože in podobno.

Dokler se obrt ni razmahnila, je smel vsakdo izdelovati, kar koli je hotel. Obrtniki so se polagoma dvignili na stopnjo stanu in se začeli boriti zato, da bi bilo vsem drugim prepovedano izdelovati in trgovati z obrtniki izdelki. Priborili so si pravice in se jih ljubosumno držali. Dosegli so, da kmetje niso smeli prodajati obrtniških izdelkov. Tako je domača obrt prepadla. Njeno mesto so prevzeli mestni obrtniki, ki so sestavljali večino mestnega prebivalstva.

Kmetje so poslej lahko izdelovali doma samo tisto, kar so rabili za svojo družino. Tako družinsko ali hišno obrt so izvrševali še dolga stoletja. Hišno obrt so po Evropi gojila tudi velika posestva, gospodarski dvori in samostani. Na velikem posestvu se je zbralo tudi več obrtnikov, ki so potem izdelovali vse, kar se je rabilo doma. Tako veleposestvo je imelo tedaj celo vrsto kmetov, ki so pridelali več, kot so mogli z gospodarjem porabiti, in nekaj desetina obrtnikov, ki so delali za potrebe dvora. Tedaj gospodarju ni bilo treba ničesar kupovati. Kadar pa je bilo izdelkov odveč, jih je vozil na trg. Karel Veliki je obrtništvo podpiral z odredbo, ki pravi, da mora plemič, ki je dobil od njega večje zemljišče, na njem naseliti najmanj 30 obrtnikov. Ker so na Slovenskem dobivali večja posestva v dar nemški plemiči, so te obrtnike navadno pripeljali s seboj. Zato so bili prvi poklicni obrtniki pri nas. Nemci. Prvi je nemške obrtnike pripeljal k nam brižinski škof in jih naselil na pristavi v škofji Loki. K tem se pridružujejo tudi Slovenci. Ti prvi poklicni obrtniki so bili združeni v rokodelskih bratovčinah cehih in so bili oproščeni davka. Tako podpiranje je bilo domačim obrtnikom v škodo in so začeli prepadati.

Podobno se je razvijala obrt v samostanih. Menihi sami so bili pri redovih, ki so se ukvarjali tudi s telesnim delom, pogosto tako dobri rokodelci, da so izučili mnogo pomočnikov in bili vsem ostalim v vzgled. Pri samostanu so postavili rokodelske delavnice za čevljarje, usnjarje, kovače, zlatarje, lončarje, mečarje, strugarje in podobno. Ker so bili menihi prvi, ki so pri nas gradili večje zidane zgradbe (serkve, samostane), so močno dvignili stavbarstvo. Pri stiških menihih so se mnogi kmetje učili zidarstva in tesarstva, ko so pri njih gradili samostan. Potem so menihi pomagali kmetom samim, kadar so hoteli postaviti nove hiše ali župnijske cerkve, a še niso znali zidati.

Z razvojem mestnega obrtniškega stanu so začeli nastajati cehi. Prvotno so bili vsi obrtniki, ki so izvrševali isti poklic, čevljarstvo, kovaštvo, suknarstvo, usnjarstvo in podobno, združeni v čevljarskih, kovaških, suknarskih ali usnjarjskih bratovčinah. Da bi

pa sebe in svojo obrt začitali, so člani enebratovčine izdelali posebna pravila, po katerih so se morali ravnati, in so tako postali o b r t n i š k o u d r u Ź e n j e. Iz obrtniških bratovčini so nastali cehi. V vsakem mestu je bilo toliko cehov, kolikor poklicev so izvrševali obrtniki, V Florenci jih je bilo kar 50.

Ceh je imel nalogo pospeševati obrt in skrbeti za blaginjo meščanov. Obvezan je bil, da bodo imeli meščani na trgu vedno dovolj in dobrih izdelkov po ugodnih cenah. Mestna uprava pa je prisilila meščane, da so izdelke kupovali samo na domačem trgu in s tem podpirali samo domače obrtnike. Za dober izdelek in enotne cene so skrbeli obrtniki sami. Ceh je izvolil o g l e d n e g a m o j s t r a, ki je surovine že pri nakupu ogledal in s posebnim cehovskim pečatom potrdil, da jamči za kakovost blaga. Obrtniki neodobrenega blaga niso smeli prodajati. Tako je bilo zajamčeno, da bodo izdelki dobri. Tudi pri prodaji blaga je ogledni mojster pazil, da bi kak obrtnik blaga ne prodajal predrago ali s prenizkimi cenami ne delal konkurence. Če se člani ceha niso držali predpisov, so bili kaznovani, blago pa je bilo zaplenjeno ali razdeljeno med ubožce(kruh).

Ceh je urejal vse gospodarsko življenje svojih mojstrov. Ni bilo dovoljeno, da bi kdo vzel neomejeno število pomočnikov in vajencev in tako povečal produkcijo na škodo drugih. Vsak mojster je smel imeti le določeno število svojih delavcev, da bi lahko živeli tudi ostali rokodelci. Če bi eden pokupil blago, bi tedaj drugim blaga zmanjkalo in cene bi porasle. Zato mu je ceh določal tudi količino surovin in jih razdeljeval po enaki ceni med člane. Vsak je dobil samo toliko blaga, kolikor ga je mogel s svojimi delovnimi močmi predelati. Da bi mojstri z izdelki ne prekupčevali, je bilo ukazano, da mora vsak prodati samo izdelke svoje delavnice. Seveda obrtniki zaradi tako strogega nadzorstva niso mogli samovoljno razširiti svojih delavnic. Vsakemu je bilo zajamčeno dostojno življenje, če le ni bil len in slab mojster. Dobremu, skrbnemu in sposobnemu mojstru pa je bil zajamčen napredek. Kajti kupci so ocenjevali izdelke in dobrim dajali sloveš. Hvala blagu je veljala istočasno mojstru, ki je bil na svoje delo ponosen.

M o j s t e r je lahko postal samo tisti, ki je bil v obrti izučen. Zato je ceh predpisal določeno vajeniško in pomočniško dobo. Šele ko je pomočnik napravil mojstrske izpite in se izkazal z mojstrskimi izdelki, je lahko postal mojster. Za napredek v obrti je bila zelo koristna navada, da je moral izučen obrtnik potovati v tujino, da si je pridobil po tujih delavnicah novih izkušenj in se v svoji stroki razgledal. In šele tedaj je lahko nov mojster čakal leta in leta, da bi postal samostojen obrtnik. Število mojstrov je bilo namreč določeno in, če cehovska uprava številala ni zvišala, je moral novi mojster čakati, da je kak mojster umrl ali opustil obrt.

Postati mojster je veljalo za veliko čast, saj je bil obrtniški poklic skoro pred vsemi drugimi najbolj cenjen. Po ugledu je bil obrtnik pred nečastnimi služabniki, muzikanti, komedijanti, rablji, porotniki, mlinarji, padarji in celo pred uradniki.

Z razvojem mest in prometa se je večalo povpraševanje po izdelkih in obrtniki so začeli izdelovati vedno več blaga. Shranjevali so ga v posebnih lopah ali tržnicah. Obrtnik je bil hkrati tudi trgovec. Mnogi med njimi si sami niso mogli postaviti tržnice, zato

jim je pomagalo mesto in jim zgradilo mestne lope ali hiše, kjer so razstavljali blago po določenem redu: sorodne izdelke blizu skupaj.

Mojstri so imeli majhne delavnice in njihovo orodje je bilo zelo preprosto. Saj je obrtnik že pred 500 leti rabil za izdelavo ključavnice celih 14 dni. Zato so bili izdelki primerno cenjeni in je bilo za kupca večje vprašanje, ali bo blago dobil kakor pa cena.

V vseh zadevah, gospodarskih, družabnih in verskih, je bil ceh neločljiva enota. Ceh je imel svojo hišo, kjer so se člani zbirali na sestanke, se veselili in razpravljali o vsakovrstnih stvareh, ki so jih zanimale. Sestankom je predsedoval načelnik. V hiši so imeli shranjeno cehovsko skrinjico z listinami, kjer so bile zapisane njihove pravice, in blagajno. Cehovska skrinjica je bila pravi zaklad in so jo najbolj čuvali. Za svoje člane so skrbele v nesrečah z bolniško blagajno, kadar pa se je kdo poročil, so mu tudi ta trenutek proslavili skupno.

V cerkvi je imel ceh svoj oltar, kjer so se brale cehovske maše pred njihovim patronom. Vsak ceh je imel svojega patrona (sv. Krispin, sv. Jurij, sv. Pavel za čevljarje, sv. Jožef za mizarje, sv. Luka za mesarje itd.). Cehovskih maš, procesij ali pobožnosti so se morali udeleževati vsi mojstri s pomočniki in vajenci. Vsak ceh je imel svojo zastavo t grbom in patronom. Zastava je stala v cerkvi poleg oltarja, ob slovesnostih ali procesijah pa so jo nosili po ulicah.

TRGOVINA IN DENAR.

Kakor obrt je bila tudi trgovina prva stoletja po naselitvi svobodna, potem pa je pravica prešla na mesta. V časih svobodnega trgovanja so ljudje izmenjavali svoje blago na sejmih, ki so se vršili na važnejših zbirališčih: ob cerkvah, v gradiščih ali na večjih križiščih. Primerna mesta za zborovanje so bila tudi božja pota in samostani. Taki kraji so bili varni pred roparji in obiskovale so jih velike množice ljudi.

Zelo znan sejm v prvi polovici srednjega veka je bil Stivan ob morju pri Devinu, znamenita božja pot in pristanišče. Lega je bila primerna za slovenske in italijanske trgovce, a romarji so prihajali sem celo s Hrvaške. O kresu je bilo pri cerkvi "žegnaje" (sv. Janez Kr.) in je trajal sejm 6 dni. Slovenci so sem vozili na prodaj železo, lan, platno, kože, med, vosek, žito; kupovali pa so istrska in italijanska vina, olje in sol, ki je bila zanje še najbolj dragocena.

Samostani so nosili velik del trgovskega poslovanja, dokler niso njihove naloge prevzela mesta. Taki samostani so bili Vetrinj na Koroškem, ki je skrbel tudi za pot preko Karavank na Kranjsko, Žiča na Štajerskem, Kostanjevica in Stična na Dolenjskem. Kostanjeviški samostan je skrbel za trgovino s Hrvaško, stički pa je usmerjal svoja trgovska pota proti jadranski obali in skrbel za izmenjavo s Trstom, Koprom in drugimi istrskimi mesti.

Ko se je v mestih razvila obrt, je tudi trgovino prevzelo meščanstvo. Toda treba se je bilo boriti za to, da bi država dovolila trgovino izključno samo mestu. S strogimi uredbami se je po-

srečilo trgovino na kmečkih sejmih zatreti in izključiti od tega poklica vse stanove na korist meščanskemu. Omenili smo že, da je bilo plemičem, duhovnikom, kmetom in židom prepovedano trgovati z nekaterimi vrstami blaga. Zemljiški gospodje so podpirali mesta pri tem prizadevanju, a ozirali so se kajpak samo na svoja mesta in so trgovski promet usmerjali vanje ter grsdili ceste preko svojih središč.

Mesta so si znala od vladarja ali deželnega kneza pridobiti pisane pravice, ki so določale, da morajo trgovci potovati po določenih potih (kjer so stale carinarnice) in se ustavljati v mestu ter za določeno dobo izpostaviti blago na prodaj. Take pravice se imenujejo mestne tržne pravice. Mesto je postavilo posebna skladišča, kjer so tuji trgovci shranjevali blago in ga prodajali. To ugodnost - skladiščno pravico - so trgovci mestu drago plačevali.

Slovenska zemlja leži na križiču poti, ki vodijo od severa k morju in od vzhoda v Italijo, ki je bila v srednjem veku v bujnih trgovskih stikih z vsemi sosedi. Zato so že v srednjem veku nešteta trgovska pota usmerjala slovenske trgovce na tuje trge. Mnogi tuji trgovci pa so se na njih cest posluževali za prevoz blaga proti severu in vzhodu ali obratno. Od severa iz Nemčije in s Koroške so vodila pota po Kanalski dolini in čez Pontebo ali Predil v italijanski Videm, Cedad in Benetke. V Benetkah je dož dovolil nemškim trgovcem imeti skladišče, kjer so zlagali blago. Z Gorenjske so vodila v isto smer pota: ena iz Škofje Loke na Tolminsko in po Soški dolini v Furlanijo, druga preko Hrušice in Ajdovčine. V Benetke so naši trgovci vozili železo, kožuhovino, platno, sukno, živino, les in ob koncu srednjega veka tudi živo srebro iz Idrije. Iz Benetk so uvažali zlate in srebrne izdelke, bisere, žlahtne kamne, dišave, dragocene tkanine, svilo, baržun, usnje, steklenine in orožje. Še bolj je vzcvetela trgovina z obmorskimi mesti, Trstom, Koprom, Reko in drugimi. Prišlo je do hudih spopadov med Trstom in kranjskimi trgovci, ki se niso hoteli ukloniti tržaškim zahtevam. Pri št. Petru na Krasu se je ločila pot proti Kopru, ki je bil tedaj pod Benetkami. Tržačani so z zavistjo gledali, kako je vsako leto čez 40.000 tovornih konj in mul prenašalo blago le iz Kopra in drugih primorskih mest. Benetke pa so povsod ovirale tržaško trgovino. Zato se je Trst na vso moč trudil, da bi prišel pod Habsburžane, kar se mu je končno posrečilo l. 1382. Zdaj je uničil še devinski sejm in Milje, ki sta tekmovala z njim. Ko pa je avstrijski vojvoda ukazal, da se mora vsa trgovina z Ogrskega preko Ptuja, kjer so bila skladišča za ogrske in hrvatske trgovce, usmeriti na Trst, je bil mestu zajamčen najlepši razcvet v bodočnosti. Koper je ostal daleč za Trstom. Proti koncu srednjega veka se je kot trgovsko mesto razbila tudi Reka. Kupil jo je cesar Friderik III. Zaradi trgovine se je mesto priključilo Kranjski in je imelo z njo važne trgovske zveze. Reški trgovci so kupovali pri nas železo, jeklo, žeblje, kose, srpe, les za ladje in vesla, volovske kože, lesene posode, žito, živino, volno, platno in jih prevažali v italijanska in dalmatinska obmorska mesta. Naši trgovci pa so od Rečanov kupovali milo, sol, rozine, mandlje, suhe fige in nasoljene morske ribe.

Z Gorenjske na Koroško sta šli dve poti: ena čez Kokrško sedlo, druga pa čez Tržič in Ljubelj na Celovec. Pomembni tržišči na Koroškem sta bili Velikovec in št. Vid ob Glini, ki je bil dolgo glavno mesto Koroške dežele.

Ob Jadranu je bilo veliko trgovsko mesto Dubrovnik, ki se je razvilo v plemiško republiko. S kakimi tri sto trgovskimi ladjami je posredovalo trgovino med italijanskimi mesti in Balkanom. V Srbiji in Bosni je imelo zveze z vsemi rudarskimi središči.

Središče trgovskega sveta so bile v srednjem veku dežele ob Sredozemskem morju. Posebno italijanska obmorska mesta so v križarskih vojskah zelo obogatela in si pridobila stike z Vzhodom. Benetke so imele v svojih rokah celo vrsto mest ob jadranski, grški in maloazijski obali. V Carigradu so si zgradili svoj del mesta. Benetke so bile najmočnejša pomorska država in so posredovale trgovino med Vzhodom in zapadno ter srednjo Evropo. Šele s prihodom Turkov v Malo Azijo in v Evropo sta začela njihova moč in bogastvo propadati. Za Benetkami je le malo zaostajala Genova, za njo pa Amalfi. Pisa, Florenca in Milan so imela razvito pravcato industrijo. Ko so obogatela, se je pojavilo prvo bankarstvo, ki so ga imeli v rokah pretežno Židje.

Za italijanskimi mesti so zavzemala važno mesto ob Sredozemskem morju francoski Marseille in španska Barcelona. Veliko tržišče je bil na severu Bourges v Flandriji, kjer so izdelovali sukno iz angleške volne. Ob Renu je med mnogimi mesti prednjačil Köln, ob Baltiku pa Lübek. Renska mesta in mesta ob Severnem morju so za razcvet svoje trgovine osnovala posebno zvezo, ki se je imenovala Hansa, in so tako prevzela vso trgovino na severu. Hansa je imela svoje ladje in je lanko ščitila blago, ki so ga prevažali trgovci v daljne kraje. Trgovala je v Angliji, Skandinaviji, z Baltskimi deželami, z Rusijo tja do Velikega Novgoroda. Tudi velik del trgovine v srednji Evropi je prevzela Hansa. Njeni trgovci so imeli stike z največjimi tržišči med zapadnimi in vzhodnimi slovanskimi narodi (Praga, Krakov, Kijev, po propadu tega mesta pa Lviv).

Toda treba je upoštevati, da so bila trgovska pota v srednjem veku tako slaba, da so se vozovi komaj premikali. Pogostokrat so po trgovski poti mogli tovoriti le z mulami, mezgi in konji. Ob cestah so stalé gostilne in okrepčevališča. V nevarnih gorskih krajih so samostani in včasih tudi deželni knezi vzdrževali gostince za popotnike. Vse to je bilo potrebno, kajti pota niso bila varna. Povsod je prežalo vse živo potepuhov, roparjev in klativitezov, ki so napadali trgovce. Zato ni v srednjem veku vsaj na daljši poti posameznik potoval sam. Trgovci so redno prevažali blago v dolgih karavanah, ki so bile zastražene z močnimi oddelki vojakov: na čelu je korakal vodnik, ki je bil varen potov in je poznal nevarnosti. Spremnstvo je trgovce drago stalo in je bilo zato tudi blago dražje.

Velike težave so povzročale trgovini mnoge meje, ker so morali plačevati carine, a tudi mitnine. Razni predpisi, ki so trgovce usmerjali na določena tržišča, so imeli za posledico dražitev blaga in so razvoj trgovine zadrževali. Pomanjkanje dobrin cest je trgovce prisililo, da so blago tovorili.

Trgovci so se posluževali tudi vodnih poti: na splavih in čolnih so prevažali kranjski in hrvaški trgovci svoje blago celo po sávski soteski od Sevnice do Litije navzgor, kjer je voda deroča.

Kakor na suhem tako je bil tudi na morju trgovski promet ogrožen: morski roparji so prežali na trgovske ladje in jih napadali. Take ladje so morale zato pluti v spremstvu vojnih ladij, ki jih je imelo vsako trgovsko mesto.

Trgovci so bili izobraženi ljudje, znati so morali računstvo, knjigovodstvo in več jezikov, vsaj latinščino. Kajti srečevali so ljudi vseh narodnosti, med katerimi niso bili redki Arabci in Grki. Spoznati so se morali dobro na denar, ker ga je bilo veliko vrst in pri tem ni manjkalo židov in drugih goljufov, ki so dragocene novce obrezovali ali jim na drug način odvzemali vrednost. Današnja imena za denar nas spominjajo na srednji vek: za enoto je služil "srebrni denar" (novec), dva denarja sta bila "gro" (grosso - debel denar), dvajset denarjev pa "lira". Dunajski novci so se imenovali "pfenigi", 30 pfenigov pa en "sold". "Funt" je stel 240 pfenigov in se je imenoval tako, ker so ga pri plačilu tehtali, če ga ni kdo obrezal. Florenca je imela svoj denar, ki je imel veliko veljavo: "florint" (po flori-cvrtici, ki je bila znak mesta). Še večjo vrednost je imel beneški "dukat", imenovan tako po dožu (dux). Proti koncu srednjega veka se je pri nas uveljavil dunajski denar.

SAMOSTANI.

Prvi samostani so v srednjem veku nastali v Italiji. Sv. Benedikt iz Nursije blizu Neaplja, sin plemiške rodbine, je iz prezira do vrednosti tega sveta zbežal iz mesta v gore in začel spokorniško živeti. Njemu so sledili drugi in Benedikt je z njim ustanovil prvi samostan na Monte Cassino l. 529. Po njegovih redovnih pravilih so naglo nastajali drugi samostani po vsej zap. Evropi. Temu benediktinskemu redu so sledili še mnogi drugi. Glavne odpovedi, ki jih je moral sprejeti vsak redovnik, so bile: pokorščina, uboštvo in čistost.

Prvi samostani so na naših tleh nastali že ob pričetku pokristjanjevanja. Samostan v Štivanu ob Timavi in bavarski ustanovi Innichen in Kremsmünster so bili postavljeni ob robu slovenske zemlje kot izhodišči misijonarjev. Novi samostani pa so pri nas nastali šele po letu 1000.

Benediktinci (imenovani po ustanovitelju sv. Benediktu) so postavili tri velike ustanove: moški samostan ob Osojskem jezeru je bil prvi na tem ozemlju. Še večji ugled je imela opatija v Št. Pavlu v Labodski dolini in samostan v Gornjem gradu.

Iz benediktinskega reda je nastal po zaslugi sv. Bernarda iz francoskega Clairveaux-a nov pomlajen red, imenovan cistercijski (po glavni cisterci v Franciji) ali beli menihi (po belih oblekah). Geslo menihov je bilo "ora et labora" - moli in delaj. Še za življenja sv. Bernarda je bil ustanovljen pri nas samostan belih menihov v Stični na Dolenjskem. Samostan se je lepo razvijal in si pridobil veliko zaslug za širjenje omike po Dolenjskem. Nekaj let za stiško je bila ustanovljena druga cisterca v Vetrinju na Koroškem. Za tema dvema je zaostajal po pomenu kostanjeviški samostan na Dolenjskem ob Krki, pač pa ima zasluge za razširjenje reda po Hrvatskem in Bosni.

Nekako istočasno so nastajali kartuzijski samostani, ki so se širili iz Francije (Chartreuse), od koder so prihajali prvi menihi. Prva in hkrati najpomembnejša ustanova je

bila žiža pri Konjicah. Drugi dve ustanovi, Jurkloster blizu Celja in Bistvo pri Vrhniki, je bogato obdaroval celjski grof Friderik. Grof Herman II. Celjski pa je dal na lastne stroške zgraditi četrto kartuzijo v Pletarjih pod Gorjanci in je bil tamkaj pokopan. Kartuzijani so se manj zanimali za gospodarski razvoj naših krajev. Zapirali so se v samoto in se posvetili razmišljanju, molitvi in študiju. Med njimi je bilo veliko plemičev in mnogi redovniki so se odlikovali kot pisatelji, bogoslovci in učenjaki.

Ti redovi so postavljali samostane na deželi ali v samotnih krajih. Benediktinci in cistercijani so se zanimali za svojo okolico in kmete učili obdelovanja pplj, gospodarstva, obrti in podobno. Med tem so se razvijala mesta in prevzela vso trgovino in obrt ter postala žarišča duševnega življenja. Dušno pastirsko skrb mestom in trgovom so posvetili novoustanovljeni beraški redovi: minoriti, avgustinci in dominikanci.

Minoriti ali manjši bratje so se kmalu po smrti ustanovitelja sv. Frančiška Asiškega razširili iz Italije tudi po Slovenskem. Prvi minoritski samostan je dobila Gorica, kjer je sam sv. Anton padovanski pridigal in potem ustanovil samostan in postavil cerkev v spodnjem delu mesta. Najbrž so po njegovi zaslugi prišli minoriti tudi v Trst in Ljubljano. Novi samostani so naglo nastajali po drugih slovenskih mestih: Celju, Ptuju, Mariboru in Beljaku, ker je bilo takrat po mestih malo duhovnikov.

Sv. Janez Kapistran najboljši pridigar in eden najuglednejših mož 15. stol., je minorite reformiral. Novi red sv. Janeza Kapistrana se je imenoval frančiškanski (po sv. Frančišku).

Manj so se uveljavili avgustinci (po sv. Avgustinu) in dominikanci. Večji pomen pa so si pridobili nemški križarji s samostani pri Veliki Nedelji, v Ljubljani in v Metliki. Ti niso opravljali samo dušne pastirske službe, ampak so vršili tudi bolničarsko službo. Nemški viteški red je združeval redovništvo in viteštvo (obrambo vere pred neverniki).

Mnogo manj številni so bili ženski samostani. Dominikanke so imele samostan v Velesovem na Gorenjskem in v Studenicah pri Poljčanah, klarisinje (redovnice sv. Frančiška) pa v Mekinjah pri Kamniku in v Škofji Loki. Redovnice so skrbele za izobrazbo in vzgojo deklic, predvsem plemičkih hčerk.

Nič manj ni bilo samostanov po ostali Evropi. Še lepši razvoj so doživeli v Italiji, Franciji, Španiji in Nemčiji ter samostani vzhodne Cerkve na Balkanu in v Rusiji. Povsod so samostani uživali podporo vladarjev, knezov in plemstva. Obdarovani z velikimi zemljišči in ob vsestranski podpori so menihi lahko zgradili pravcata mesta, obdana z obzidjem, jarkom in obrambnimi stolpi.

Pomen srednjeveških samostanov za šolstvo, umetnost in znanost je bil velik. Menihi so opravljali tako pomembno delo, kakor ga danes izvršujejo tiskarne. Grška in rimska dela ter nove spise so prepisovali na pergament (iz živalskih kož). To delo je zahtevalo potrpežljivosti in ljubezni, če pomislimo, da je en sam menih rabil za eno knjigo do dve leti. Knjige so umetniško opremili, posebno incialke (začetne črke) so okrasili z zlatom in jih poslikali z barvami.

V samostanu je bila šola, kjer so učili otroke pisanja, branja, latinščine, v večjih samostanskih šolah tudi matematike, astronomije, glasbe in govornštva.

Samostani so imeli velike knjižnice in mnogi menihi so si kot bogoslovci in filozofi pridobili prva mesta med učenjaki. Od stiškegameniha so nam ohranjeni zapiski molitve v slovenskem jeziku kot edinstven primer v srednjem veku. Večino načrtov za samostanske cerkve in druga poslopja so naredili redovniki sami. Med njimi so bili namreč gradbeniki, kiparji in slikarji.

UMETNOST.

BIZANTINSKA UMETNOST.

Vzhodna rimska država s središčem v Bizancu je združevala ves vzhodni svet. Grški jezik in mišljenje sta bila duša njene kulture. Cesar je bil poglavar države, hkrati pa je imel velik vpliv na verska vprašanja, ker se je smel vmešavati v verske zadeve. Stevilne kole, govorništvu, modroslovje in književnost, sijajne knjižnice, številni bogoslovci ali cerkveni očetje (Bazilij, Gregor Nazanški, Janez Krizostom) in veličastna umetnost so znaki cvetočega in visokega kulturnega življenja.

Najznamenitejša zgradba bizantinske umetnosti je cerkev sv. Sofije (Modrosti) v Carigradu, ki jo je dal zgraditi cesar Justinijan. Cerkev je popolnoma različna od kake podolgovate, nizke in zelo skromne starokrščanske bazilike. Poslopje se zdi v zunanji čini kakor velika skupina zgradb, povezanih med seboj in podrejenih osrednji, najvišji in najmogočnejši kupoli. In stavba je res na zunanji in na znotraj lepo zaokrožena okrog svojega središča.

Bizantinci so torej gradili namesto podolžne bazilike središčne zgradbe. Vzor cerkvene stavbe je bila poslej na Vzhodu središčna, na Zapadu pa podolžna stavba.

Po zgledu bizantinskih cerkva je nastala, čeprav mnogo pozneje, cerkev sv. Marka v Benetkah. Na Vzhodu pa je podobnih stavb nešteto, posebno v Bolgariji, Srbiji in Rusiji. Slovani so dali svojim zgradbam še posebne oblike, čebulaste kupole, ki pri številnih cerkvah v Kijevu in Moskvi vzbujajo kaj fantastične vtise. Krasni sta cerkvi Vasilija Blaženega v Moskvi in v Sofiji. Po Srbiji pripada večina lepih cerkvenih stavb samostanom, ki so jih gradili srbski vladarji kot svoje zadušbine (Studenica, Gračanica na Kosovem polju, Manasija i.dr.).

Notranjčine so bogato okrašene z mozaiki in ikonami, podobami, ki so naslikane na prenosne deske.

ROMANSKA UMETNOST.

Po dolgi dobi opustošenja in ruševin v zgodnjem srednjem veku je pričela krščanska Evropa graditi. Do leta 1000 se je Cerkev dvignila do ugleda in zmagoslavja. Papeži in duhovniki so začeli dobivati večji ugled, samostani pa so bili že v polnem razvoju. Krščanski svet je dajal izraza svojemu čustvovanju in mišljenju v velikih cerkvenih stavbah, kakršnih na Zapadu še niso videli. Oblikovala se je romanska umetnost.

Take nove cerkve so se pojavile najprej v Franciji, nato tudi po Nemčiji, Italiji in drugih deželah. Romanska cerkev je na

zunaj in na znotraj čisto drugačna kot n.pr. Sveta Sofija v Carigradu. Podobna je starokrščanski baziliki in se je iz nje tudi razvila. Floris ima podobo latinskega križa: tako nastane na križišču kvadrat, nad katerim se navadno dviga kvadraten ali osmerostraničen osrednji stolp. Glavna ladja se končuje v polkrožnem prezbiteriju ali apsi, ki je bila običajno malo dvignjena, ker je bila pod njo kripa. Prezbitarij se je imenoval tudi kor, ker so bile okrog oltarja razvrčene klopi za duhovščino ali za menihe. Ob glavni ladji sta na levi in desni še stranski ladji, mnogo ožji in nižji od glavne. Tudi ti dve se končujeta v polkrožni apsi. Okrog glavne apside je zgrajena vrsta majhnih polkrožnih kapelic. Prehod iz glavne v stransko ladjo tvorijo izmenoma slopi in stebri, ki so zvezani s polkrožnimi loki. Na teh počiva visoka stena. Okna leže precej visoko. Nad stransko ladjo je pogosto hodnik. Strop je sestavljen iz križnih obokov ali pa iz bečastega oboka. Notranjščina je torej mogočna in zaradi poltme, ki vlada v cerkvi, skrivnostno tiha.

Še mogočnejši vtis nam vzbuja zunanjščina. Cela stavba je videti kot ogromna gmeta, ki je na široko in trdno razprostrta po tleh. Le s težavo se dviga stavba od nizkih zunanjih apsid k višjim glavnim apsidam, stranskim ladjam, potem h glavni podolžni in prečni ladji in končno šele se zgrnejo vsi deli v glavnem stolpu nad križiščem.

Tudi mogočni gradovi, razkošne cesarske palače in samostani so nastajali v tej dobi, vendar tako velikega razmaha kot cerkveno stavbarstvo, niso dosegli.

Najlepše romanske cerkve so v Franciji (Poitiers, Vézelay, Cluny), v Nemčiji (Hildesheim, Mainz, Worms), v Italiji pa je lepa romanska stolnica v Pisi z nagnjenim stolpom. Tudi pri nas so že v tistem času nastajale romanske cerkve (Špitalič, Laško, stolnica na Krki, samostanska cerkev v Stični).

GOTSKA UMETNOST.

Narodi, ki so se ob mohamedanski nevarnosti enodušno dvignili na negotovo pot proti Vzhodu in niso pri tem mislili na žrtve, so prav tako iz silnega verskega čustvovanja zgradili najmogočnejše katedrale. Z napor, ki so presegali njihove moči, so zgradili spomenike, iz katerih lahko čitamo njihova neizmerna duhovna prizadevanja. Duhovščina, viteštvo, meščanski in kmečki stan so se pri tem združili v enotno vojsko gradbenikov, kiparjev, slikarjev in delavcev. Mnogih katedral niso mogli dokončati niti v 100 niti v 150 letih. Omagali so pri vrhu zvonikov ali pri kakem drugem delu cerkve, čeprav je cela dežela v dveh ali treh rodovih mislila samo na svojo katedralo in skoro ni bilo človeka, ki bi na ta ali oni način ne pomagal. Okrog rastočega poslopja se je nagromadilo za celo naselje delavskih stanovanj in delavnic. Vsi stanovi in predvsem obrtniška združenja so morala pomagati.

Na zunanjščini gotške cerkve opazimo prvi hip veliko razliko z romansko stavbo. Medtem, ko je bila romanska z veliko težo položena po tleh, zdaj ni opaziti nikjer, da bi stavbo njena teža tlačala k tlom. Gotška cerkev se kakor narišljeno bitje v vitkih linijah dviga v višino. Brez podlage so se ogromni stolpi pognali kvišku, kakor da so zgubili vso težo. Zginile so naenkrat vse stene, namesto njih vidimo samo velikanska okna in stebre, ki se končujejo

v stolpičih. Najveličastnejše je obdelana prednja čelna stran, na kateri so glavni vhodi - portali.

Tudi v notranjosti je videti, kakor da raste stavba nepretrgoma iz tal. Nešteti stebri, stolpi in polstolpi nosijo strop, ki pa se je zdaj razrasel v rebrast obok. Stene ni več. Ogromna okna so okrašena s poslikanimi stekli in svetloba meče skoz nje raznobarvne luči. Vsa okna so siljasto zaključena, kakor da bi tudi ta ne poznala meja navzgor. Ladja je silno visoka, da pogled komaj doseže polmračen svod. Tudi dolžina ladje je toliko, da komaj seže pogled do sijajno okrašenega oltarja. Apsida je osmerokotna. Prečna ladja je tako visoka kot glavna in ima na pročelijih enako lepo okrašene portale. Stranski ladji sta nižji in se preko pročelij ladje nadaljujeta v apsidalnem obhodu. Prehod med glavno in stranskimi ladjami tvorijo stebri in stolpi, povezani s silastimi loki. Kiparstvo se je zelo razvilo in skoro ni mogoče najti mesta, ki bi ga gotski kipar ne znal uporabiti za namestitve svojih del.

Od posvetnih stavb so najlepše mestne hiše (rotovži), palače škofij, samostanov, plemičev in bogatih meščanov. Ohranilo se je mnogo gotskih viteških gradov.

Kakor v romantiki je imela tudi sedaj Francija prvenstvo (pariška katedrala Notre Dame, katedrala v Reimsu, Rouenu, Strassbourgu). Zelo so se odlikovale tudi druge dežele: Nemčija (Köln), Avstrija (Dunaj - sv. Štefan), Češka (Praga - sv. Vid), Krakov na Poljskem, Burgos v Španiji, Bruxelles v Belgiji in Canterbury v Angliji. V Italiji se gotika ni mogla nikdar prav razviti (stolnica v Milanu, doževa palača v Benetkah).

Pri nas se je pojavila gotika mnogo pozneje kakor na zapadu. Višek je dosegla šele v 15. stol. Še daleč v 16. stol., ko je bilo drugod gotike že zdavnaj konec, so pri nas nastajale lične cerkvice s silastimi loki, oporniki in rebrastimi svodi. Najlepše gotске cerkve, ki so se vsaj v glavnem ohranile neprežidane, so: minoritska cerkev v Ptuj, cerkev na Ptujski gori, v št. Rupertu na Dolenjskem, v Radovljici in Kranju, v Cerknici, v Dvoru pri Polhovem gradu, v Crngrobu, v Bohinju (sv. Janez), v Novem mestu itd.

B I Z A N T I N C I I N S L O V A N I .

Kdo Vas pa sezval je na Zlati rog sem vseh narodov pestri polslanci,

jezikov zastopniki vseh, dober dan! Kot stari mi zdite se znanci.
(Aškerč).

Ob preseljevanju narodov barbari niso razrušili vzhodnorimske ali bizantske države, ki je trajala po razpadu zapadnorimskega cesarstva še kakih tisoč let. Vendar cesarstvo ni bilo tako močno, posebno zaradi napadov Perzijcev in Arabcev ter zaradi notranjih nemirov, da bi bilo ustavilo prodiranje in naselitev Slovanov na Balkanskem polotoku. Tudi je bilo ozemlje polotoka opustošeno, stari prebivalci iztrebljeni, zato so dežele potrebovale novih prebivalcev. Slovani, ki so se naselili v novi domovini v manjših plemenih, niso imeli namena uničiti bizantinske države. Cesarstvo jih je puščalo zato v miru in se ni vmešavalo v njihovo življenje, izvajalo pa je nad njimi svojo vrhovno oblast. Bizantinci so gledali na Slované kot na pokorne podanike in so menili, da je njihova zemlja last bizantinske države. Pustili

Razkosavanje slovenske zemlje.

Medtem, ko so druge dežele cvetele, ko so italijanska mesta pridobila samostojnost in sta se cesar in papež borila za ugled in prvenstvo, so preživljale naše dežele najžalostnejšo dobo. Tuje plemiške rodbine so se borile za nadoblast nad slovenskimi deželami.

Velika Karantanija je kmalu razpadla, po krajinah pa so vladali krajišniki, vojvode ali grofje, ki so bili nemškega rodu. Služba krajišnikov se ni mogla dolgo obdržati kot fevd, ampak je postala dedna v eni rodbini, ki je to ugodnost izrabila za utrjevanje in razširitev svoje posesti. Prilashčala si je tudi vrhovno oblast nad ostalimi velikaši v deželi. Tako so se pod okriljem plemiških rodbin začele iz krajin razvijati dežele, v katerih so krajišniki kot samostojni gospodje, odvisni le od vladarja, vladali deželo kot svojo last: postali so deželni knezi. Nasprotni so jim bili seveda svetni in cerkveni gospodje, ki so imeli v deželi obsežna zemljišča.

Na Koroškem so po Eppensteincih zavladali njihovi sorodniki Španhajmi. V deželi so vladali okoli 150 let in si v tem času pridobili bogata posestva v središču Koroške, okoli Vrbskega jezera na Gosposvetskem polju in okrog Beljaka. Središče njihovih posestev je bilo v Št. Vidu ob Glini, takrat glavnem mestu Koroške. Kmalu so zasedli bogato Salzburško posest na Gosposvetskem polju in ob Vrbskem jezeru ter ustanovili mesto Celovec. Tako so postali v deželi najmogočnejša rodbina. Tudi izven Koroške so imeli velika posestva. Na Štajerskem sta bili središči njihovega ozemlja Maribor in Radgona, na Kranjskem pa Ljubljana in Kostanjevica na Dolenjskem, do Polhovega gradca, Turjaka in Zaloga ob Savi. Važna je bila njihova posest okoli Kostanjevice, kjer so imeli svojo kovnico in vzdrževali promet Hrvatsko. Njihova zasluga je, da se je narodnostna meja pomaknila na Gorjance in še čez.

Višek moči je dosegla rodbina za vojvode Bernarda (1202-1256). Bil je sicer Nemec, a je govoril slovensko in bil po slovenskem običaju umeščen za vojvodo na Gosposvetskem polju. Znano je, da je pesnika Ulriha iz Lichtensteina, ki je tedaj preoblečen v Venero prišel na Koroško, pozdravil na meji z besedami: "Buge Vas primi, gralva Venus! - Bog Vas sprejmi, kraljeva Venera!"

Bernard je razširil svojo posest tudi na Podjuno in ustanovil Velikovec. Zaman pa se je dolga leta boril proti bamberškemu škofu, ki je imel v posesti Beljak, najvažnejšo točko na prehodu čez Dravo v Italijo. Trgovino preko Beljaka je hotel odvrniti tako, da je niže od mesta zgradil nov most čez Dravo in postavil svojo mitnico. Končno je moral odnehati.

Bernard je pospeševal trgovino s tem, da je gradil nove ceste in mostove, ki so bili takrat zelo redki. Pomembna je bila cestna zveza Kranjske in Koroške čez ljubeljski prelaz. Oskrbovanje ceste je prepustil dvema samostanoma, ki sta na prelazu vzdrževala hospice, vetrinjski na koroški strani, stiški pa na kranjski. Njegova mesta so se lepo razvijala in postala glavna slovenska tržišča (Celovec, Ljubljana, Velikovec, Maribor, Kostanjevica). Bil je skoro neodvisen vladar in je sam koval denar. Poleg kovnice v Kostanjevici je bila tudi v Št. Vidu na Koroškem.

V osrednji Koroški so imeli velika posestva še freisinški škofje in salzburški nadškofje, v zapadni pa bamberški škofje s posestjo v Kanalski in spodnji Ziljski dolini in središčem v

Beljaku. Poleg teh so imeli posestva na Koroškem še benediktinski samostan na Osojah, goriški škof, briksenški škof in domači rod grofice Heme v Brežah in na Krki.

Koroška je bila v tem času še vedno središče Slovenije. Vojvodo so ustoličevali še vedno po starem slovenskem obredu in je knez, čeprav je bil po krvi Nemec, veljal na zunaj za slovenskega kneza. Na dvoru Spanheimov je bil slovenski jezik udomačen in spoštovan.

Tudi med plemstvom, ki se je ločilo v slovensko in nemško, je bil v rabi slovenski jezik do srede 14. stol. vsaj deloma. Ljudstvo je bilo onstran Drave že močno pomešano nemškimi naseljenci, vendar je bilo v 11. stol. okoli Lienza še mnogo slovenskih kmetij.

Ko je izumrl rod Spanheimov, je z dvora koroških vojvod zginil slovenski jezik. Obred umeščenja se je še vršil, a je zgubil pravi pomen: bil je le še gola ceremonija, ki se je novi knez le zaradi stare navade ni odrekel. Dežela je vedno bolj zapadala nemškemu vplivu.

Š t a j e r s k a je prvotno obsegala majhno deželo ob Muri in Murici. Prvi so se uveljavili v deželi Travenški ali gospodje Štajerski. V pičlih petdesetih letih so si pridobili mnogo zemlje, večji del ptujske in savinjske krajine. Kakor Spanheimi na Koroškem, so bili Travenški na Štajerskem skoro neodvisni gospodje. Končno so bili povišani še v grofe. To se je zgodilo po zaslugi takratnih razmer. Cesar Friderik I. Barbarossa je bil od italijanskih komun poražen in si je hotel pri Travenških pridobiti zveste pristaše, da bi zmanjšal moč salzburškega nadškofa in bavarskega vojvode, ki sta mu bila nasprotna. Zato je l. 1180 deželo povzdignil v vojvodino, Travenški pa v vojvode. (Koroška je postala vojvodina že l. 976.).

Travenški rod je kmalu nato izumrl in njihovo posest z vojvodskim naslovom vred so podedovali Babenberžani, ki so imeli že Vzhodno krajino (Ost-reich) - (poznejšo Avstrijo). Tako se je Štajerska združila z Avstrijo. Štajerska je bila tedaj mejna dežela proti Ogrom in je bilo treba utrjevati njeno mejo; katero so branili doslej ptujski ministeriali, podrejeni salzburškemu nadškofu. Meja je potekala po črti Ljutomer - Središče - Radgona.

Tod so si pridobili mnogo zemlje samostani: nemški križarji pri Vel. Nedelji, šentpavelski samostan, vetrinjski cistercijani in admondski benediktinci v Podravju. Vsa ta posest je bila pod oblastjo deželne kneza. Prebivalstvo je bilo še daleč proti severu slovensko. Prav do izvirov Mure in Murice so bila raztresena slovenska naselja. Imena gora, voda in krajev so bila slovenska in ponekod so še danes ohranjena v nekoliko spremenjeni nemški obliki.

Savinjska krajina se je že zgodaj naslonila na Kranjsko, zato ni mogla nobena rodbina pridobiti močne oblasti v deželi. V njej je bilo tudi mnogo zemlje, ki sploh ni bila podložna deželnemu knezu, n.pr. gospodstvo Laško, ki je bilo last štajerskih deželnih gospodov. Velika posestva so imeli tudi salzburški nadškofje in krški škofje. V zgornji Savinjski dolini sta imela večino zemlje benediktinski samostan (Gornji grad) in oglejski patriarh, v srednjem delu Savinjske doline in v Saleški dolini pa sta postajali vplivni rodbini Vobržanov in svobodnih gospodov Žovneških, poznejših Celjskih grofov.

Mnogo bolj kot te tri dežele je bila razkosana Kranjska, zato si dolgo ni mogla v tej deželi nobena rodbina pridobiti prevladujočega vpliva. Oglejski patriarh je bil v deželi dvakrat krajišnik, ker pa ni mogel doseči prave veljave, je prepuštil upravo Kranjske svojemu namestniku grofu Andeškemu.

Središče oglejske posesti sta bila Lož in Cerknica. Na Gorenjskem sta imela velike posestvi freisinški in briksenški škof. Freisinški škof je imel sklenjeno ozemlje Selške in Poljanske doline in Sorško polje s škofjo Loko, ki se po njem imenuje. Briksenškemu škofu pa je pripadal gorenji kot do sotočja obeh Sav s središčem na Bledu (Bohinj, Bled, Tržič so bili glavni kraji). Izmed tujih rodbin so si pridobili največ zemljišč Bogenski, Spanheimi in Andeški. Bogenski so imeli posestva raztresena po vsej deželi, spanheimski središči sta bili Ljubljana in Kostanjevica. Največja so bila posestva Andeških po vsej Kranjski in Istri. Bertold Andeški si je pridobil tudi Meranijo, deželo ob morju, in je nosil naslov vojvoda Dalmacije, Hrvatske in Meranije. Rodbina je imela sijajne prijateljske in sorodstvene zveze po evropskih dvorih od Francije do Balkana. Središče njihove posesti je bilo Kamnik s Starim in Malim gradom in Slovenjgradec.

Višnjegorski so imeli ves svet od Višnje gore in Litiže do Gorjancev. Hrvatom so v 12. stol. iztrgali Belo Krajino, ki je od tedaj vedno pripadala k slovenskemu ozemlju. Njihova pobožna ustanova je cistercijski samostan v Stični.

Turjačani, s središčem na gradu Turjaku, so imeli ves svet od Grosuplja do Ribnice. Stara rodbina je kmalu izumrla in so ji sledili turjaški ministeriali z istim imenom. V teh časih se Turjaški niso posebno odlikovali, v poznejših stoletjih pa so bili med najvažnejšimi rodbinami na Slovenskem.

Zgodovina Istre je bila tesno povezana s Kranjsko, odkar sta obe deželi l. 1077. prišli pod oglejskega patriarha in so imeli člani istih rodbin v obeh deželah velika posestva. Največja posestva je imel oglejski patriarh, za njim pa goriški škofje.

Tudi na ozemlju ob Soči in na Krasu sta bila prva gospoda oglejski patriarh in goriški grof. Patriarhova posest so bila Tolminsko, Beneška Slovenija, Vipava in Postojna. Goriškim grofom je pripadala večina ostalega ozemlja s središčem na gradu v Gorici. Ko je začelo oglejsko gospostvo propadati, so se do moči deželnih knezov pevpzeli goriški grofje.

Prebivalstvo kakor tudi Gorica sama, je bilo tod od naselitve vedno slovensko. Slovenske vasi so nastajale daleč v Furlanijo do Tilmenta, a so se poitalijančile do konca srednjega veka. Nemcem je pripadalo v Gorici samo plemstvo in nekaj služabništva.

O t o k a r I I . Č e š k i i n S l o v e n c i .

V prvi polovici 13. stol. so po vrsti izumirale rodbine, ki so kakor koli odločale o usodi slovenske zemlje. Najprej Višnjegorski (1209), za njimi Andeški (1229), potem Babenberžani (1246), nekaj let pozneje rimskonemški cesar Friderik (1250) in še Spanheimi (1269). Na cesarskem prestolu ni bilo nobenega pravega vladarja; dvajset let je bil prestol nezaseden. Tako

medvladje je prišlo prav plemiškim rodbinam, ki so po smrti vsakega rodu priglajale svoje zahteve po dediščini.

V tej dobi je veljala samo pravica močnejšega, ker ni bilo nikogar, ki bi uveljavil spoštovanje zakonov. Revni in pustolovski vitezi so se lotili roparskega življenja in napadali samostane in mesta, si jemali zemljo in uprizarjali nasilja po deželi. Vse listine tistega časa govore o nebrzdanem pohlepu svetnih gospodov, o spopadih, praskah in bojih, o plenitvah in požigih. Roparski vitezi so se tako pomnožili, da so si po nekod, posebno v Nemčiji, postavili gradove v oddaljenih zapuščenih krajih na visokih pečinah, kamor so se zatekali ob nevarnostih in znašali tja naropano blago. Trgovski promet je zelo upadel, kajti nihče ni bil gotov, da ga ne bodo napadli roparji.

Celo Ulrich iz Lichtensteina toži o svojih stanovskih tovariših: "Ponoči in podnevi ropajo po deželi. Mnogo vasi je razrušenih in zapuščenih. Bogataši so postali tako predrzni, da ugrabljajo ubožcem njihovo imetje."

Ljudstvo pa je želelo močnega vladarja, ki bi lahko krotil prešerno plemstvo in napravil red v deželi. Zato so ustanovili na štajerskem po smrti zadnjega Babenberžana stranko, ki je povabila v deželo češkega kraljeviča Primislava Otokarja II. S sijajnim spremstvom je mladi kraljevič vkorakal na Dunaj, kjer so ga sprejeli z največjim veseljem. Da bi si pridobil prijateljev, je postopal prijazno in obdaroval mesta, samostane in cerkve. Nato se je poročil z Marjeto, postarno sestro zadnjega Babenberžana, ki mu je za doto prinesla kar dve deželi, Štajersko in Avstrijo. Tako je postal tudi zakoniti lastnik novih dežel.

Otokar je združeval v sebi vse dobre lastnosti pravega vladarja. Bil je lepe zunanosti, odločnega nastopa, radodaren in prijazen z vsemi; hitro se je prikupil vsem, razen nezmernemu plemstvu. Skoro vsi ti so se naslonili na ogrskega kralja Belo (Vojteha), ki je štajerskemu plemstvu hitro poslal bogatih darov. To je poslalo na ogrski dvor odposlanstvo in poklicalo kraljevega sina Štefana, naj pride vladat na štajersko. Otokar II. se je temu uprl. Izbruhnila je vojna in ogrske čete so zasedle štajerska mesta in odvedle na tisoče ljudi s seboj v sužnost. Tudi gradovi Otokarju zvestih plemičev so padli. Češke čete so se umaknile do Dunaja. Posredoval je papež, da bi krščanska vladarja pomiril. Prišlo je do miru, v katerem je Otokarju ostala Avstrija, Štajersko pa je dobil ogrski kralj.

Ogrski kraljevič Štefan, hkrati tudi ban in herceg hrvatski, je po štajerskih gradovih naselil ogrske plemiče, sam pa je stoloval v Ptuj. V deželi je vladal 6 let. Toda Štefan ni mogel zadovoljiti plemstva, zato se je obrnilo proti njemu. V prvem uporu je bilo premagano, v drugem pa je Štefan in njegove v enajstih dneh izgnalo iz dežele in ponudilo vojvodstvo Otokarju, ki ga je z veseljem sprejel.

Ogrski kralj pa ni odnehal, ampak je zbral vojsko 140.000 mož in udaril proti Češki. Tudi Otokar je bil pripravljen. S svojimi četami je združil vojsko štajerskih, kranjskih in koroških vitezov in plemičev. Krvava bitka se je odigrala pri Kresenbrunu blizu Dunaja 1260. Otokar je navalil s težko konjenico, oklopniki, ki so bili od tal do vrha v železju. Bilo je 7.000 takih mož in so odločili zmago. Ogri so bili popolnoma poraženi. Kraljevič Štefan je bil ranjen, ogrska vojska pa se je v divjem neredu valila proti Moravi. 18.000 mož je obležalo na bojišču, 4.000 pa jih je utonilo.

Otokar je hitro vkorakal na Štajersko in uvedel red in varnost. Pomagali so mu ministeriali, mesta, samostani in Cerkev, ki so si želeli miru. Ukrotil je neposlušno plemstvo in zatrl razbrzdanost vitezov.

Zdaj je začel izvajati velik načrt, da priključi svoji kraljevini še Kranjsko in Koroško, kjer je vladal njegov sorodnik, vojvoda Ulrik Spanheimski. Vmešaval se je tudi v zadeve na Krasu in v Furlaniji, kajti meje države je imel namen prestaviti do Jadranskega morja in ustanoviti češko velesilo, v kateri bi bili združeni tudi vsi Slovenci.

Z Ulrikom se je češki kralj dogovoril v dedni pogodbi, da bosta Koroška in Kranjska po izumrtju rodu pripadli njemu. Ulrik je bil zadnji svojega rodu in je umrl že 1269. Toda Ulrikov brat Filip se je Cehom uprl. Otokar je hitro zbral vojsko, med drugimi tudi najznamenitejše štajerske in kranjske viteze, in udaril po Savinjski dolini na Kranjsko. Obiskal je stiški samostan, nato pa naskočil Ljubljano in jo zavzel. Z lahkoto se je polastil tudi Kostanjevice, Kamnika in Kranja. Ko je prišel na Koroško, ni našel nobenega odpora več. Na Gosposvetskem polju so ga ustolili čili po starem slovenskem obredu za koroškega vojvodo.

Otokar je bil na višku moči in slave, kajti njegovo kraljestvo je segalo od Erkonosov do Jadrana; bil je na tem, da raztegne svojo oblast še ob jadranski obali. V deželi je povsod vladal red in mir in vsi, ki so imeli od tega korist, so mu bili naklonjeni. Samo višje plemstvo, ki ga je Otokar trdo držal v poslušnosti in je moralo vrniti vse, kar si je v nemirnih časih s silo prilastilo (zemljišča in nekatere pravice), mu je bilo neprijazno. Želelo si je časov, ko ni čutilo nad seboj nobene roke.

Slovenci smo bili že tretjič na tem, da ohranimo zvezo s Čehi, Moravci in Slovaki na severu. Toda v Nemčiji je bil po dvajsetih letih medvladja izvoljen kralj, ki je preprečil Otokarjeve načrte in sam zavladal v naših deželah - to je bil Rudolf Habsburški.

Slovenci pridejo pod Habsburžane.

Nemški knezi so se slednjič odločili, da izvolijo za kralja nekoga, ki jim ne bi vladal s trdo roko. Preveč so se v letih medvladja razvadili na samostojno in nebrzdano gospodovanje v svojih deželah. Zato so si izbrali l. 1273. preprostega grofa Rudolfa s švicarskega gradu Habsburg (Jastrebski grad), primer Jastrobilje pri Kamniku; po gradu se je imenoval tudi rod. Rudolf Habsburški naj bi nosil le naslov. Toda močno so se ušteali. Rudolf je bil res preprost, brez večje zemljiške posesti ali velikih dežel. Bil pa je prijazen, potrpežljiv in zelo vstrajen, kadar je hotel doseči svoj cilj. V državi je hitro nastal red in mir in je nekdo zapisal v letopisu: "Zaupljivo je kmet spet prijel za plug, trgovec je s svojim blagom varno potoval skozi dežele, roparji in zločinci pa so se prestrašeni poskrili po svojih brlogih."

Med Otokarjem II. in Rudolfom Habsburškim je vzklilo nasprotje že zaradi tega, ker nemški knezi niso povabili k izvolitvi tudi češkega kralja, čeprav je imel po stari navadi pravico do tega. Znano je tudi, kako si je Otokar pridobil Avstrijo in Štajersko, Koroško in Kranjsko. Vse te dežele so bile last cesarja, ki jih je edini smel podeljevati v fevd.

Rudolf je zahteval, da Otokar zaprosi za podelitev Češke in Moravske. Ko ni dobil nobenega odgovora, ga je klical dvakrat na zagovor, a se ta ni odzval. Zato je bil na državnem zboru izobčen in obsojen na preganstvo.

Medtem si je Rudolf pridobil zaveznikov (oglejski patriarh, salzburški nadškof, goriški škof Menhard, ogrski kralj in tisto plemstvo, ki se v redu in miru ni počutilo dobro in je od Rudolfa pričakovalo več ugodnosti). Rudolf je že naslednje leto napovedal češkemu kralju vojno. Grof Majnhard je z lahkoto zasedel Kranjsko in Koroško 1276.. Isto štajersko plemstvo, ki je nekoč klicalo v deželo Ogrje in se jim potem uprlo, je na enak način zasnovalo upor proti Cehom. Otokarjev upravnik Milota se ni mogel obdržati in je s svojimi ljudmi pobegnil na Češko. Na severu pa so Rudolfove čete že zavzele Dunaj. Otokar je moral skleniti mir in se odpovedati pridobljenim deželam. Ostali sta mu samo še Češka in Moravska.

Seveda ni mogel preboleti poraza in je proti nenasitnim Nemcem klical na pomoč Poljake. Na Dunaju je skoval med svojimi zavezniki, ki jih je bilo prav veliko, zaroto proti Rudolfu. Ta je upor hitro potlačil, z vojsko pa prodiral proti Češki. Na Moravskem polju (med Moravo in Donavo) je pri Suhih Krutih prišlo med vladarjema do odločilne bitke 1278, kjer je Otokar izgubil življenje.

Na strani Habsburžana so se pod zastavo grofa Majnharda Goriškega borile koroške, štajerske in kranjske čete. Tudi ogrski kralj je pripeljal na pomoč svojo vojsko. Cehom se je že posrečilo, da so vrgli Rudolfa nazaj in skoraj predrli bojne vrste. Cesar je bil v veliki nevarnosti. Njegov konj se je preboden zgrudil pod njim, sam pa je padel v potok. V zadnjem trenutku ga je rešil nek vitez in ga posadil na drugega konja. Zdaj je Rudolf vrgel v boj rezervo, ki je del češke vojske prisilila k umiku. Otokar je brž ukazal Miloti, poveljniku rezerve, da priskoči na pomoč. Ta pa je bil izdajalec in je bil že prej v zaroti proti svojemu kralju. Zapustil je bojišče in tako odločil izid bitke. Češke čete so se v divjem begu spustile proti Moravi. Le Otokar ni hotel s svojim oddelkom bežati. Zakadil se je v najgostejše sovražnikove vrste. Konj se je zgrudil pod njim in sam je nezavesten obležal. Toda padel je v roke morilcem, ki so mu vzeli orožje, razbili čelado na glavi in sedemkrat prebodli njegovo telo. Ko je Rudolf zvedel o nesrečni smrti svojega nasprotnika, je hitel k njemu in ga našel že ubitega in oropanega. Mrliča je ukazal oprati, odpeljati na Dunaj in maziliti.

Češka voj-ska je bila popolnoma premagana, 12.000 vojakov je obležalo na bojišču. Žalostna Otokarjeva usoda je imela velik odmev. Po stoterin cerkvah so zvonovi žalostno peli, ljudstvo pa je molilo za njegovo dušo. Tudi po drugih evropskih deželah so tedaj nastale žalostinke in sočutni zaposki za nesrečnim kraljem.

S to bitko med češkim levom in habsburškim orlom se je odločila usoda Slovencev za vsa nadaljnja stoletja do prve svetovne vojne. Habsburžani so postali dediči Otokarjevih dežel in njegovih velikih načrtov. Začeli so se počasi usedati v Vzh. Alpah in so si pridobivali deželo za deželo. Opirali so se na nemško plemstvo in meščanstvo, dajali prednost nemškemu življenju in tako zavirali svoboden razmah slovanskih narodov.

Habsburžani prodirajo proti morju.

Po propadu Otokarjeve države je cesar Rudolf z vojsko zasedel dežele v Vzhodnih Alpah in si počasi in previdno utrjeval pot, svojo oblast in svoj ugled v njih. Najnevarnejšim velikašem, o katerih je mislil, da mu niso preveč naklonjeni, je podeljeval zemljo in poklanjal gradove. V prvi vrsti pa se je moral izkazati hvaležnega grofu Majnhardu Goriškemu, ki je imel največje zasluge, da je tako hitro napredoval. Majnhard je bil tisti, ki je prvi predlagal nemškemu knezu, naj ga izvolijo za vladarja, Majnhard je tudi tisti, ki je od vsega začetka stal na njegovi strani v bojih proti Otokarju. Zato je dobil Koroško v upravo, Kranjsko s Slovensko marko pa v zakup.

Cilj Rudolfa, ki je bil cesar, pa ni imel nobene lastne dežele, je bil, da si novoosvojene dežele pridobi še za svoj rod. Pri tem je postopal zelo previdno. Sam se niti ni hotel oklicati za lastnika, pač pa je šele leta 1282. podelil Avstrijo in Štajersko v fevd svojemu sinu Albrehtu. S temi državnimi fevdi je postavil temelj habsburško-avstrijski državi.

Albreht je hotel vladati deželama samovoljno in neomejeno. Spet je bilo plemstvo tisto, ki se ni hotelo ukloniti. Nastala je velika zveza proti Habsburžanom, h kateri je pristopil tudi češki kralj Václav II., (sin Otokarja), ki je zahteval nazaj svoji deželi, Koroško in Kranjsko. Velika zarota je štela zavznike od Ogrske do Švice in od Češke do Jadrana. Toda Habsburžani so imeli več sreče: velikašem so potrdili njihove svoboščine in se na miren način z njimi sporazumeli.

Najdalj se je upiral vobrški grof Ulrik. S svojega gradu se je umaknil v grad Grebinj, ki se dviga nad ravnim poljem na 70 m visoki skali. Na eni strani je skala odsekana in grad nedostopen, na drugi pa je 20 m visoko obzidje z mnogimi stolpi prav tako lahko zadrževalo sovražnika. Tja se je zaprl z majhno posadko in napadal posesti svojih nasprotnikov. Sam proti vsem se je vedno pravočasno zaprl v grad, kadar so ga hoteli napasti na odprtem. V stiski je sklical na pomoč kranjske viteze, svoje prijatelje. Prišel je z večjim oddelkom Viljem Ostrovrhar s Svibnega ob Savi, kjer je stoloval v dobro utrjenem gradu. Daleč naokoli je slovelo njegovo junaštvo in na turnirjih je bil vedno prvi. Tudi v narodnih pesmih in pripovedkah so živela njegova dela. Do bitke je prišlo kmalu nato pri Grebinju na polju. Tu je doletela Viljema nesreča: bil je sedemkrat zadet in je z zlomljeno nogo obležal. Grof Ulrik je sam kljuboval na pečini. Albreht je poslal vojsko, da uniči vse njegove posesti. Njegove vasi so po vrsti požigali, polja opustošili in drevje posekali. S strahom in grozo je gledal z gradu Ulrik to početje. Slednjič se je vdal in bil pomiloščen. Upor plemstva je bil končan.

Kmalu nato je izbruhnil boj za češko krono, ker je leta 1306. izumrla kraljevska rodbina Premislov. Boji so se vršili večinoma po Slovenskem, posebno po Koroškem in Štajerskem Podravju. Za češko krono se je namreč potegoval Majnhardov sin Henrik Koroški, ki je imel za ženo sestro zadnjega češkega kralja. Za krono so se potegovali tudi Habsburžani. Tokrat je za kratek čas uspel Henrik, ki je vladal Češki in nekateri slovenski deželami kot nekoč Otokar. A kmalu je zgubil Češko.

Habsburžani so 1311 pridobili Savinjsko marko. Ko je leta 1335. umrl Henrik Koroški, sta Habsburžanom pripadli še Koroška in Kranjska s Slovensko marko. Tako so postali gospodje že treh slovenskih dežel in so postavili na jugu meje do Tržaškega Krasa. Na Koroškem je bil po slovenskem obredu ustoličen za vojvodo Habsburžan Oton Veseli. Toda obred je zgubil že ves svoj pomen, kajti vojvoda ni razumel slovensko in je odgovarjal nemško, njegovo spremstvo pa se je norčevalo.

S pridobitvijo Kranjske so se Habsburžani približali morju na prav majhno razdaljo. V naslednjih letih so se trudili na vse načine in pogosto tudi s silo, da so dosegli obalo. Za Rudolfa II. Ustanovnika (1358 - 1364) so dosegli največji uspeh. Bil je med najboljšimi vojvodi. Dokončal je cerkev sv. Stefana na Dunaju, ustanovil na Kranjskem Novo mesto, ki se je po njem imenovalo Rudolfovo in ustanovil univerzo na Dunaju. Bil je povzdignjen v vojvodo Kranjske, Kranjska pa v Vojvodino 1364. Z oglejskim patriarhom se je spustil v boje za posestva na Štajerskem, Kranjskem, Istri, na Krasu in v Vipavski dolini.

Rudolfov naslednik je že dosegel cilj - morje leta 1366. v Tržaškem zalivu pri Devinu in ob Kvarneru pri Reki. V naslednjih letih so pridobili še Belo Krajino, Trst pa je, obdan okrog in okrog od habsburške posesti, sam prosil za varstvo leta 1382. vojvodo Leopolda II.

V Posočju so vladali še goriški grofje. Njihovo posest so dobili Habsburžani z dedno pogodbo leta 1500. po smrti zadnjega goriškega grofa Leonarda.

Borba za južno slovensko zemljo je bila končana. Habsburžani so postali lastniki vse Slovenije in so se močno zasedrali ob zgornjem Jadranu. S kratkim presledkom za časa Napoleonovih vojn smo Slovenci ostali pod Habsburžani do konca prve svetovne vojne.

Pridobljene zemlje so si pogosto delili. Tako je ena veja habsburškega rodu z Ernestom Železnim dobila Štajersko, Koroško, Kranjsko in Istro s Trstom, kar se je začelo imenovati Notranja Avstrija, Habsburžani pa nadvojvode te skupine dežela.

Nesreče in naravne katastrofe v 14. stoletju.

Slovenci so v 14. stol. preživljali hude čase. Ume, kobilice, potresi, kuga, z vsem tem združena lakota in kot posledica nesreč še blazni krivoverci in preganjanje židov se je vrstilo leto za letom.

O rojih kobilic, ki so se v srednjem veku pojavile večkrat, beremo že v 12. stol.: "Pri Lipnici na Štajerskem so se pojavile tako velike kobilice, da so bile skoraj podobne vrabcem... Kadar so se dvignile, je bilo tako temno, kakor bi bilo oblačno vreme." V začetku 14. stol. beremo, da so nekega konjenika s konjem vred oglodale do kosti.

Najhuje je bilo l. 1338. Opat Ivan iz Vetrinja pripoveduje o nesreči takole: "V tem letu je prišla z Vzhoda neštevila tropa kobilic, ki se je v mesecu juniju in avgustu razprostrla čez Poljsko, Češko, Moravsko, Avstrijo, Ogrsko in Lombardijo tja do bregov reke Rena. Vse, kar je vzkliklo iz zemlje,

so z divjo požrešnostjo oglodale do korenin. Prestrašeno ljudstvo je povsod napravljalo litanije in procesije in obupano stegalo roke proti nebu... Kobilice so letele po zraku v urejenih vrstah kakor trume vojakov in, kadar so se spustile na tla, so naredile cele tabore... Okoli devetih, ko so najprej posedli voditelji (trume kobilic), se je spustila tudi druga truma na tla in se ni ganila z mesta do sončnega vzhoda drugega dne, ko so gorki sončni žarki nekoliko olajšali njihova po rosi in mokroti obtežena telesa. Potem so se pomikale naprej tako, da je bilo opaziti med njimi pravo vojaško disciplino. Požrle so vso žetev, seno, travo do zadnje bilke, le vinogradov se niso dotaknile. Imele so po štiri perutnice, na glavi greben in njihov trup je bil posejan s svetlimi pikami kakor z žlahtnimi kamni, ki jih ženske našivajo na obleko... Strašno je bilo gledati, kadar so priletele. Že od daleč je bilo slišati zamolklo hrumenje. Ko so prišle bliže, so razširjale strašen smrad in letele tako na gosto, da je sonce zatemnelo."

Deset let pozneje so prišle nad naše dežele strašne nesreče, 25. januarja 1348. okoli 3. ure popoldne je silen potres povzročil strahotna razdejanja. Močan sunek, kakor ga menda še ni bilo nikdar čuti, je pretresel deželo od Jadrana do Donave, najhuje Koroško in Kranjsko. Ob potresu so zvonovi sami zápeli. Razdejanih je bilo 26 mest, mnogo cerkva in nad 40 gradov. Ljudi in živino so podsuli padajoči zidovi. Stresala pa se je zemlja 40 dni in večkrat še tudi v naslednjih čveh letih.

Najhuje razdejanje je bilo v Ziljski dolini. Visoki Dobrač, ki je že od prejšnjih potresov kazal razpokline, se je usodnega dne razklal. Del gore je zgrmel v dolino in podsul 17 vasi, ob vznožju pa zajezil reko Zilo, da je narasla v veliko jezero in poplavlila 10 vasi. V Beljaku ni ostalo nič celega. Mešča ni so bili ravno zbrani v župni cerkvi sv. Jakoba. Potresni sunek je prišel tako naglo, da ni niti en človek ušel. Hkrati je začel izvirati na gorenjem trgu močan vrelec vode, ki je poplavlil okolico. In da je bilo razdejanje še večje, je izpod razvalin švignil plamen in uničil, kar je ostalo.

Naslednje leto (1349) se je pojavila kuga, ki so jo zanesli v Evropo iz Azije preko Indije in Perzije. Razširila se je po vsej Evropi tja do Islanda in pomorila dve tretjini prebivalstva. K nam je prišla iz Italije in se tako razširila, da so izumrle cele vasi in da je v mnogih mestih ostal le še redek človek. Zdravniška pomoč je bila brezuspešna. Prenehale so vse družinske in družabne vezi. Kajti ljudje so zapuščali svoje delo in bivališča, bežali v gozdove, kakor neumni begali sem in tja, skrbno se ogibajoč drug drugega, da se ne bi okužili. Vsa obrt in trgovina je prenehala, cele pokrajine so bile neobdelane, po hišah in cestah so ležali mrličji, ker so ljudje izumrli ali v brezupnosti čakali smrti vsak v svojem skrivališču.

Tem nadlogam se je pridružila lakota. Le v gradu ali samostanu so bile žitnice, a kmet ni imel denarja, da bi si pomagali. Usmiljeni opati in nekateri graščaki, ki so sočustvovali z bednimi, so razdeljevali žito med stradajoče kmete.

Obupano in prestrašeno ljudstvo je začelo zvračati krivdo na žide, misleč, da so ti povzročili kugo z zastrupitvijo stencev. V mnogih krajih so jih začeli pobijati.

V teh letih vsakovrstnih stisk so se pojavili še javni spokorniki, ki so hoteli z izrednimi pokorami potolažiti božjo jezo in odvrniti strašne šibe. Imenovali so se bičarji. Shajali so se po cerkvah, kjer so molili in se bičali do krvi. Mnogi ljudje, reveži in bogatini, vitezi in kmetje, starci in mladeniči so hodili v procesijah goli do pasu, glavo pa so imeli pokrito s platnenim prtom. Nosili so križe, zastave, goreče sveče in biče. Med tem so prepevali pobožne pesmi. Hodili so od vasi do vasi, od mesta do mesta, iz dežele v deželo, in od cerkve do cerkve. Mnogi gledalci so bili ginjeni in so jokali. Nekateri so se valjali razgaljeni v blatu in mlakah. Vsak spokornik je hodil s temi procesijami 33 dni od jutra do večera. Trdili so, da nihče ne more biti odvezan svojih grehov, ako ni bil v njihovi družbi en mesec. Med njimi so se razširjale verske zmote, zato so jih papeži izobčili iz cerkve, svetni knezi pa so jih s silo preganjali in sekto kmalu zatrli.

Te nezgode nam pričaajo, kolika beda in siromaštvo je trlo naše ljudstvo v 14. stol. Te šibe niso prišle le enkrat nad ljudi, ampak so se v večji ali manjši meri ponavljale zelo pogosto.

Celjski grofje (1341 - 1456)

Ko so sredi 14. stol. dosegli Habsburžani morje, se je na Slovenskem dvignila plemiška rodbina, ki je zažela ogražati habsburško posest. To so bili Celjski grofje.

V začetku tega stoletja so imeli majhno posest in so se imenovali po gradu Žovnek v Savinjski dolini Žovneški. Bili so fevdniki Habsburžanov. Dolgo svojih posesti niso mogli pomnožiti in ne dvigniti svoje moči in ugleda. Ko pa so leta 1322. izumrli vobrški grofje, so podedovali njihova številna posestva na Štajerskem, med drugim tudi grad in kraj Celje. Že leta 1341 je Friderik I. Žovneški dosegel zase in svoj rod grofovski naslov. Od tedaj se Celjani imenujejo Celjski grofje in so v prihodnjih sto letih tako napredovali, da so postali močnejši od samih Habsburžanov. Friderikovi nasledniki so se predvsem trudili, da bi ustvarili visoke rodbinske zveze. In res so bili Celjani v rodbinskih vezeh s poljskim kraljem in bosanskim banom.

Največje uspehe je dosegel grof Herman II., ki se je že leta 1390. imenoval deželni glavar kranjski. Širil je svojo oblast po Ogrskem, Hrvatskem in po drugih balkanskih deželah. Največji dogodek za Celjane je bila udeležba v nikopoljski bitki leta 1396. Herman II. se je s slovenskimi četami pridružil ogrskemu kralju Sigismundu. Krščanska vojska je doživela hud poraz. Na tisoče vojakov je utonilo v Donavi. Enaka usoda bi bila kmalu doletela Sigismunda, ki je hotel s konjem preplavati reko. V zadnjem trenutku ga je rešil Celjan. Potem ga je spremljal po Donavi in Črnem morju v Carigradu, od koder sta se skupno vrnila po morju čez Split v domovino. Sigismund se je svojemu rešitelju izkazal hvaležnega. Poklonil mu je mesto Varaždin z okolico in bogata posestva v hrvatskem Zagorju. V naslednjih letih je Herman spet pomagal kralju Sigismundu v notranjih sporih s plemenitaši in mesti. Dal mu je tudi svojo hčer Barbaro za ženo. Ko je postal Sigismund rimskoneški cesar in je Herman sklenil zvezo s češkimi kralji Luksemburžani in sovraž-

niki Habsburžanov, je rod postal že mogočnejši od Habsburžanov. Nič več si niso upali nasprotovati Celjskim. Herman II. je dobil v zastavo še Medmurje, naslov bana slavonskega in pravico postavljati zagrebškega škofa. Njegov naslov se je glasil: Herman II., grof Celjski in Zagorski, ban dalmatinski, hrvatski in slavonski.

Imel pa je še mnogodalekosežnejše načrte. Hotel je postati gospodar Bosne, Hrvatske, Slavonije, Dalmacije in Slovenije in tako ustvaril veliko celjsko državo s središčem nekje na Madžarskem, kjer je imel tudi velika posestva. Bosanski kralj Tvrdko II. ga je določil za svojega naslednika, če bi umrl brez moških potomcev. Sina Friderika je oženil z Elizabeto, hčerjo mogočnega hrvatskega velikaša Frankopana z otoka Krka, svojo sestro Ulrika pa s Katarino, hčerjo srbskega despota Jurija Brankoviča. Tako je mogočni Herman pripravljaj temelje za bodočo državo z rodbinskimi zvezami posebno po južnoslovanskih deželah.

Tvrdko je res umrl brez moških potomcev, a zaradi turškega in ogrskega nasprotovanja Herman ni mogel uresničiti načrta.

Ko je bil Herman na višku moči in slave, so v rodbini nenadoma nastali spori s sinom Friderikom. Njegovo ženo Elizabeto Frankopansko so nekega jutra našli mrtvo v postelji. Mladi Friderik pa se je kmalu nato poročil z lepo Veroniko, hčerko neznanega plemiča z Desenja v hrvatskem Zagorju. Poroka se je vršila tajno, ker je Friderik vedel, da oče ne bi nil s tem zadovoljen. Ali stari Herman je za stvar le zvedel, in ker ga ta ni hotel poslušati, ga je zaprl na svojem gradu v "Friderikov stolp". Veroniko je postavil pred trško sodišče v Celju, ki naj bi jo obsodilo kot čarovnico, ki je premotila sina. Sodniki je niso mogli spoznati za krivo in so jo oprostili. Besni Herman pa jo je dal na gradu Ostrovici v Savinjski dolini v kadi utopiti (pokopana v Jurkloštru).

Po 49 letih vladanja je grofa doletela smrt v Bratislavi. Pokopali so ga v kartuzijanskem samostanu Pleterjah pod Gorjanci, ki ga je dal sam zgraditi. Sledil mu je sin Friderik II. že grof Herman je pripravljaj pot za povišanje svojega rodu na stopnjo državnih knezov, a tega ni dočakal. Pač pa je cesar Sigismund povzdignil l. 1436. grofa Friderika II., njegovega sina Ulrika II in vse njune potomce v državne kneze rimsko-nemške države, njihova posestva pa dvignil v državno kneževino. To je bil višek sijaja celjskega rodu. Celjani so odslej imeli svoje plemiško sodišče, ki je sodilo njim podrejeno plemstvo, dalje so dobili pravico kovati denar s svojim grbom in kopati zlato in srebro.

Za Habsburžane je bil to nov hud udarec. Že je vse kazalo, da so bili vsi njihovi 150 letni naporji zaman in da bodo vse sadove pobrali Celjani ter postali njihovi dediči v teh deželah. Prišlo je do dolgotrajnega vojskovanja med rodbinama. Boji so se vršili večinoma po Slovenskem. Celjskim četam je povedel češki plemič Jan V i t o v e c. Njegove čete so zasedle Kranj in oblegale Ljubljano, ki pa so jo Ljubljancani tako odločno branili, da je cesar odslej zahteval od njih v znamenje podložništva le en krajcar hišnega davka na leto. Nazadnje je prišlo do miru, v katerem so Habsburžani priznali in ponovno povišali Celjane v državne kneze ter sklenili z njimi dedno pogodbo. Ako bi izumrli Habsburžani, bi dobili Celjani habsburška

posestva v Istri, na Kranjskem in v Savinjski dolini, če pa bi se zgodilo narobe, bi vsa posestva Celjanov pripadla Habsburžanom.

Za Friderikom je zavladal celjski kneževini Ulrik II., zet srbskega despota Jurija Brankoviča. Ulrik se je mnogo trudil, da razširi svoja posestva na Ogrskem. Vmešal se je tudi v boje za ogrski prestol, ki so nastali po smrti cesarja Sigismunda. Postal je celo namestnik mladoletnega kralja Ladislava Postumnika (Postumus = rojen po očetovi smrti). S tem se je zelo zameril nekaterim ogrskim velikašem, posebno Ivanu Hunjadiju, ki je bil državni upravitelj na Ogrskem in njegovemu sinu Ladislavu. Prišlo je do bojev med celjsko in ogrsko stranko. Boji so se vršili največ po Hrvatskem in štajerskem.

Tedaj pa so Turki oblegali Beograd. Krščanska vojska je šla mestu na pomoč pod vodstvom ogrskega kralja Ladislava in celjskega grofa Ulrika II. A tudi tukaj ni prenehalo staro sovraštvo med tekmece. Ladislav Hunjadi je dal v jutru 9. novembra 1456. v beograjski trdnjavi poklicati k sebi grofa Ulrika in ga je obsul s težkimi očitki. Ulrik se je branil z besedo, a nasprotniki so ga napadli tudi z orožjem. Dolgo je odbijal napade tudi z mečem, ko pa je bil ranjen v noge in je padel, so ga Ogrji ubili in mu odsekali glavo. Tako je končal zadnji celjski grof.

Prepelkali so ga v Celje in ga slovesno pokopali v minoritski cerkvi, kjer je njegova grobnica (tam so shranjene njegova in drugih Celjanov lobanje). Med obredom je klicar razbil celjski grb in zaklical: "Danes grofje celjski in nikdar več".

Zadnji Celjan je zapustil toliko premoženja kot le redko kateri knez ali vojvoda. Če preštejemo samo tiste gradove in mesta, ki jih je imel po Hrvatskem, štajerskem, Kranjskem in Koroškem, je njegova posest štela: na Slovenskem 12 mest, na Hrvatskem 17 večjih in še mnogo drugih gradov, na štajerskem 41 gradov, Kranjskem 22 gradov in na Koroškem 19 gradov (n.pr. Ortenburg, Hohenburg pri Požarnici).

Takoj po Ulrikovi smrti so se vneli dolgoletni boji za celjsko dediščino. Na strani vdove Katarine se je boril že omenjeni Ceh Jan Vitovec, ki je bil tako dober vojskovodja, da mu je uspelo cesarja Friderika III. oblegati na celjskem gradu. Cesarju je prišel na pomoč baron Lambergar s svojimi Kranjci in ga rešil. Zmagali so nazadnje le Habsburžani in dobili skoro vsa celjska posestva. Zavladali so vsemu slovenskemu ozemlju.

Miru pa v deželi še ni bilo. Tuji vladarji so se borili po Slovenskem, tako tudi Matija Korvin, ogrski kralj. Razen tega so začeli vpadati v deželo Turki.

Iz celjske dediščine je bila ustanovljena ljubljanska škofija 1461. Prvi škof je bil žiga Lambergar.

Turki vpadajo na Slovensko.

Mongolski Turki so iz Azije prišli v Evropo, zavzeli Balkan ter Grkom, Makedoncem, Bolgarom in Srbom vladali do 1912.; Hrvate in Slovence so spravljali v grozo s svojimi plenilnimi pohodi 300 let.

Kadarje turški sultan peljal svojo vojsko nad nasprotnika, so njegove čete plenile po okoliških krajih, kajti

vojska se je preživljala v tuji deželi in si hotela nagrabiti še plena.

Ko so Turki opustošili in zasedli l. 1463. Bosno, so odpeljali s seboj na tisoče krščanskih dečkov in jih prevzgojili v j a n i č a r j e. Ti so tvorili najbolj okrutne turške čete, ki so plenile s turškimi krdeli tudi po naših tleh. Večina vpadnih krdel je prihajala iz Srbije in Bosne. Tu so turški upravitelji dežel imeli velike posadke, ki so komaj čakale, da se zdivjajo v krščanskih deželah. Turški poveljniki so si pri tem nabirali plena, nagrabili so posebno dečkov in deklic, da so jih potem kot sužnje prodajali po azijskih in afriških tržiščih.

Krdela niso poznala nikakega usmiljenja in nobenega ozira. Saj so bila v sovražni deželi, kjer je bilo vsako gorje, prizadejano kristjanom, dobro delo. Zato so bile naše dežele na slabšem kakor pa tiste, ki so jih imeli Turki zasede.

Prihajali so preko Hrvatske ob Savi ali ob Krki navzgor, čez Kočevje in Ribnico ali pa iz hrvatskega Primorja na Kras in v Posočje. S seboj niso vozili topov in oblegovalnih priprav. Pripočili so se na nizkih konjičkih kakor blisk, planili po vaseh, jih požgali in potem spet oddirjali. Pred utrjenimi mesti in gradovi se niso zadrževali. Včasih so se v kakem kraju utaborili, da so manjši oddelki lahko okolico preiskali in temeljiteje izpraznili.

Za njimi je ostajalo strašno razdejanje. Dolge vrste uklenjenih ljudi, velike črede ugrabljene živine in tovara blaga so povečavali žalostno sliko. Kronisti so pisali žalostne strani slovenske zgodovine. Stotnik mesta Celja je poslal državnemu zboru v Regensburg naslednje poročilo: "Lepa opatija Stična je razrušena, Pleterje v razvalinah, Jurklošter ter dva samostana v Savinjski dolini in dva v predmestju Ljubljane so razdejani, Mečinje in Velesovo oropano, nune odpeljane. Na Kranjskem so beneči sovražniki razrušili in požgali blizu 40, na Štajerskem pa 24 cerkva, iz prve dežele so odpeljali 10.000, iz druge pa 5.000 duš; razdejanih in izropanih pa 5 trgov in do 200 vasi. Vse je požgano in pokončano, na meji pa preži Turek še v treh tabo-rih."

Vsa poročila govore o neštetih množicah turških konjenikov, včasih o 20 ali 30 tisoč in celo več. Vendar to ne drži, kajti ljudje so šteli turška krdela bolj po strahu kakor po vidu. Razen tega se je lahko hitra turška četa v enem dnevu pojavila na desetih krajih in se je ljudem zdelo, da imajo opravka z ogromno vojako. Največkrat so njihove čete šttele od 2 do 5 tisoč konjenikov. In tako majhna vojska je bila sposobna prizadejati največje gorje.

Stalna vojska ni zadoščala. Sestavljali so jo plemiči in je bila premajhna, da bi lahko deželo branila. Zato so deželni stanovi oborožili deželno obrambo. Vsaka hiša je morala dati po enega moža, ki bi moral biti ob nevarnosti na mestu. Toda ko so pridrli Turki, dolgo ni bilo videti deželnih vojakov. Navadno so se komaj zbrali, ko je Turek krvavo delo že opravil in se unaknil v Bosno. Deželni zbori (stanovi Kranjske, Štajerske in Koroške) so medtem zasedli in imeli dolga posvetovanja o ukrepih. Sklepi so naročali, da je treba naložiti večje davke za podkrepitev obrambe. Davki so bili res večji, obramba pa je ostajala

še vedno nezadostna. Nazadnje se je skupni deželni zbor odločil, da bo postavil na noge najemniško vojsko. Ta pa je bila majhna in ko so jo Turki napadli, je bila takoj razbita.

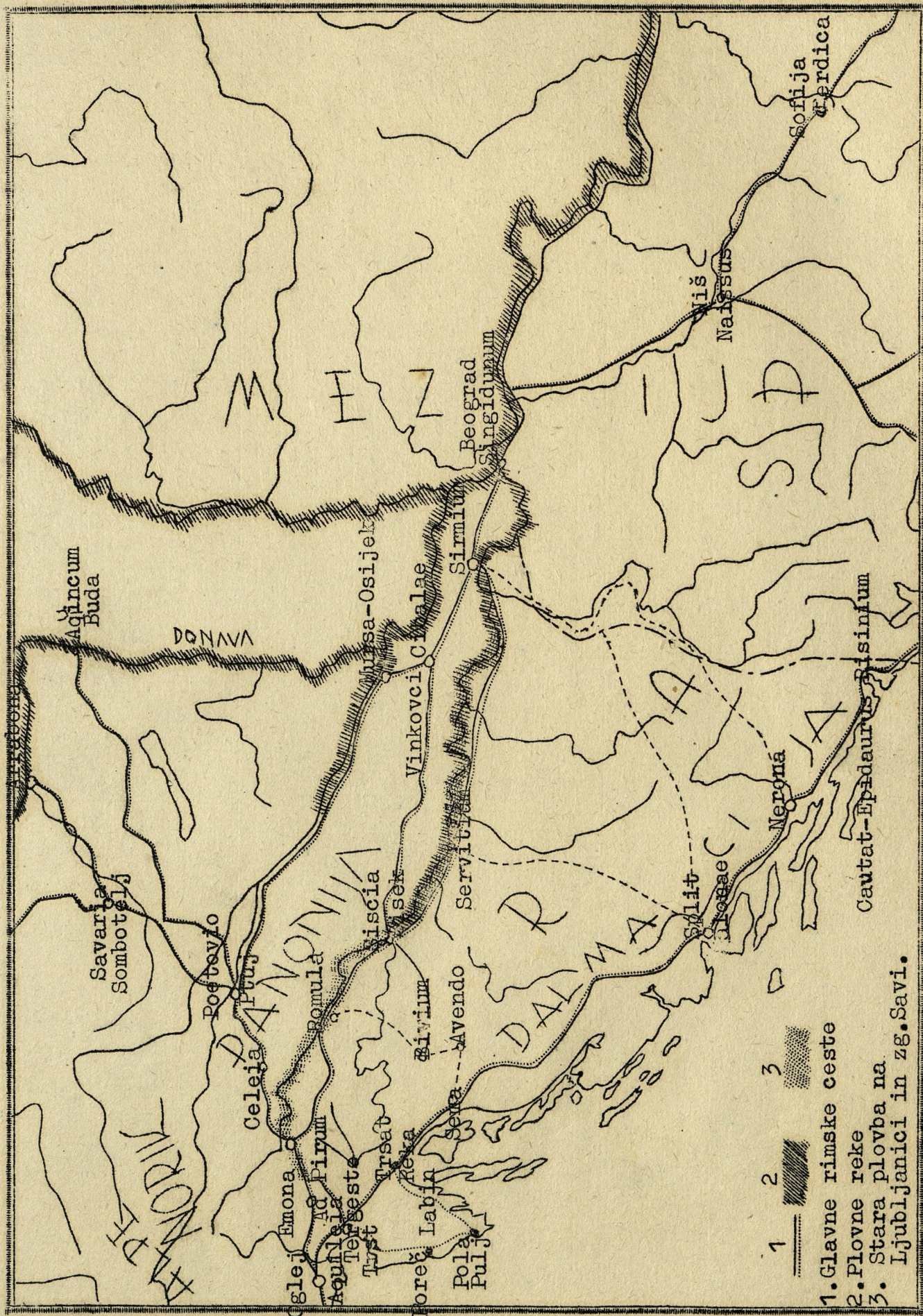
Večjo pomoč je nudila ubogemu ljudstvu Cerkev, ki je oznanjala križarsko vojsko (posebno frančiškani) in spodbujala vladarje, naj gredo z vojsko nad sovraga. Nekaj uspeha je imela tudi obupna prošnja Kranjskih stanov na papeža, kjer ga opozarjajo na nevarnosti. Papež je res pripravil Matijo Korvina, da je zbral majhno križarsko vojsko. Vsi taki in podobni ukrepi pa so bili premalo učinkoviti, da bi nevarnost odvrnili.

Ker so Turki drli tako naglo, so Hrvatje ob času nevarnosti pošiljali na Kranjsko "turške glave". Brzi sel je namreč odnesel pismeno sporočilo o prihodu Turkov in ga izročili vojski na Slovenskem. Ker pa so Hrvatje večkrat opazili nevarnost šele, ko se je Turek pomikal proti meji, je seveda tudi sel s svojim "turškim glasom" prispel prepozno. Zato so začeli oznanjati nevarnost s kresovi. Na višinah so postavili stražo poleg velikega kupa suhega lesa. Ko je stražar zagledal Turka, je takoj zapalil možnar in prižgal kres. Na dalnjem hribu je dtug stražar, ko je opazil ogenj, zakuril svoj kres. V nekaj urah je prišla novica iz Hrvatske na Gorenjsko in po vsej deželi.

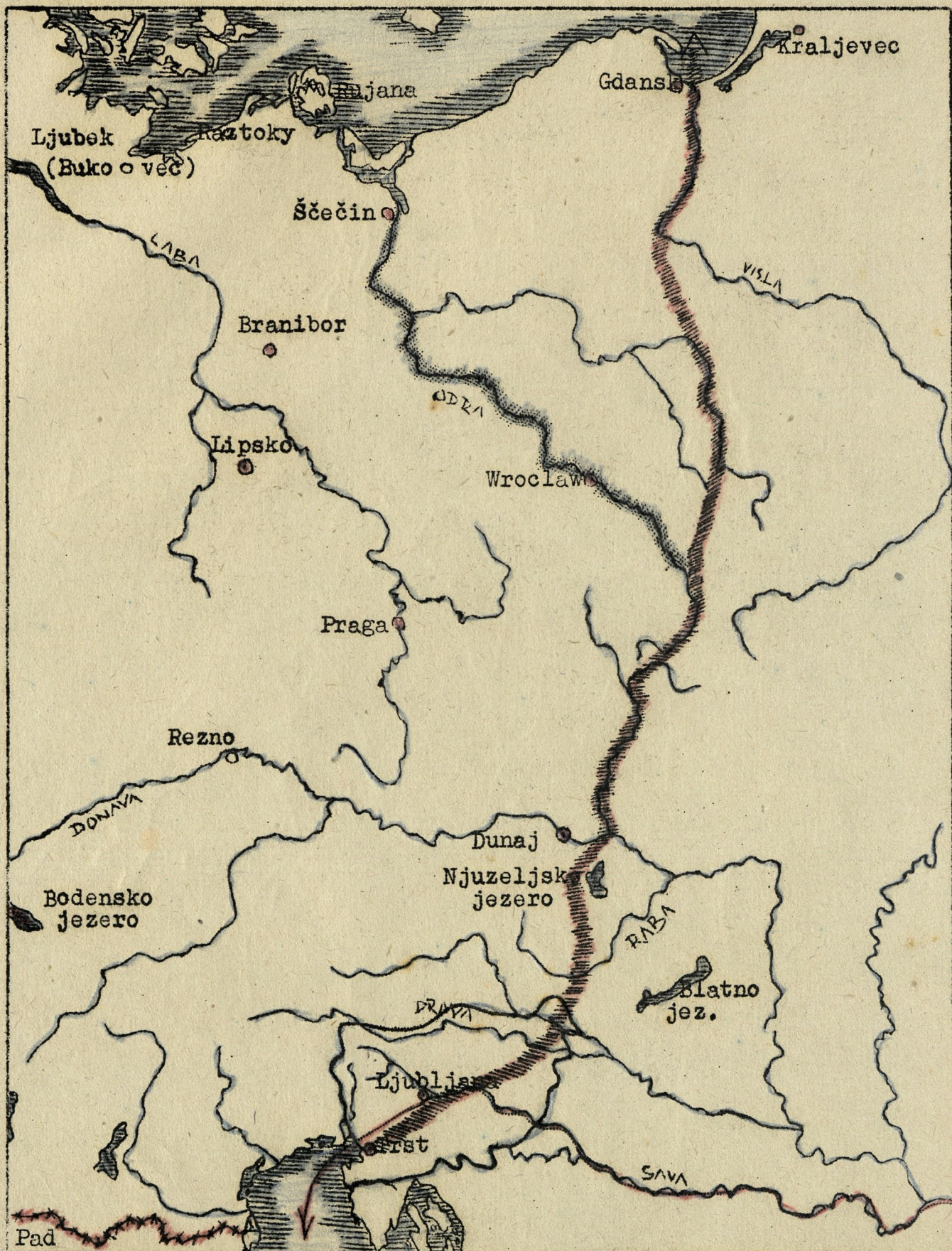
Ob tem znamenju se je gospoda poskrila v gradovih, meščani pa so se zaprli za mestno obzidje. Samo kmet je ostal prepuščen sam sebi in na milost in nemilost turškim krvnikom. Zato so si pomagali tako, da so začeli tudi sami graditi obzidja, navadno okrog svojih cerkvic. Te trdnjave so se imenovale t a b o r i. V obrambnem zidu so napravili strelne line in stolpe. Za obzidjem so bila skladišča in rovi ter vodnjaki. Ob nevarnostih se je ljudstvo iz okolice zateklo v tabor. Poveljeval jim je župnik ali bližnji plemič. Taborov je bilo po Slovenskem vse polno (Šilentabor, Repentabor, Tabor nad Dornbergom). Po nekaterih krajih so se skrivali tudi v jame. Bili pa so lahko srečni, če jih Turek ni izsledil.

Prvič so se Turki pojavili na Slovenskem leta 1408. okoli Metlike in Crnomlja. Večji pa je bil vpad 1415., ko so napadli Ljubljano. Mesto se je hrabro branilo in Turki so hitro izgubili. Povzročili pa so že dovolj strahu. V letih 1469 - 1483. so pridrveli skoro vsako leto. Najhuje je trpela Kranjska in Savinjska dolina. Nekdo je zapisal: "Otroci so brez staršev, revščina ljudstva je ogromna, ubiti ljudje leže po poljih in cestah od trga do Slovenj-Gradca, ozračje je nasičeno s smradom požganih vasi in hiš."

Najhujši pa je bil napad leta 1478. na Koroško. Ob meji dežele od Štajerske do Kranjske gore so zgradili Korošci par utrdb. Turki pa so šli okrog in čez Bovec udarili v Ziljsko dolino. Bilo jih je 15 - 24 tisoč. 3.000 kmetov je bilo zbranih, da bi branili deželo. Ko pa je nepričakovano prišla vest, da Turki že divjajo po deželi, se je 2.400 kmetov razbežalo iz strahu, ostale pa so Turki posekali. Pretaknili so vse grape in zvlekli iz skrivališč prestrašene ljudi. Uničili so Šmohor in Beljak in pobili mnogo duhovnikov, ki so se v taborih z ljudstvom upirali. 10.000 ljudi in ogromen plen so odvedli s seboj. Na povratku so jih Hrvatje temeljito potolkli, samo 5.000 Turkov se je rešilo.

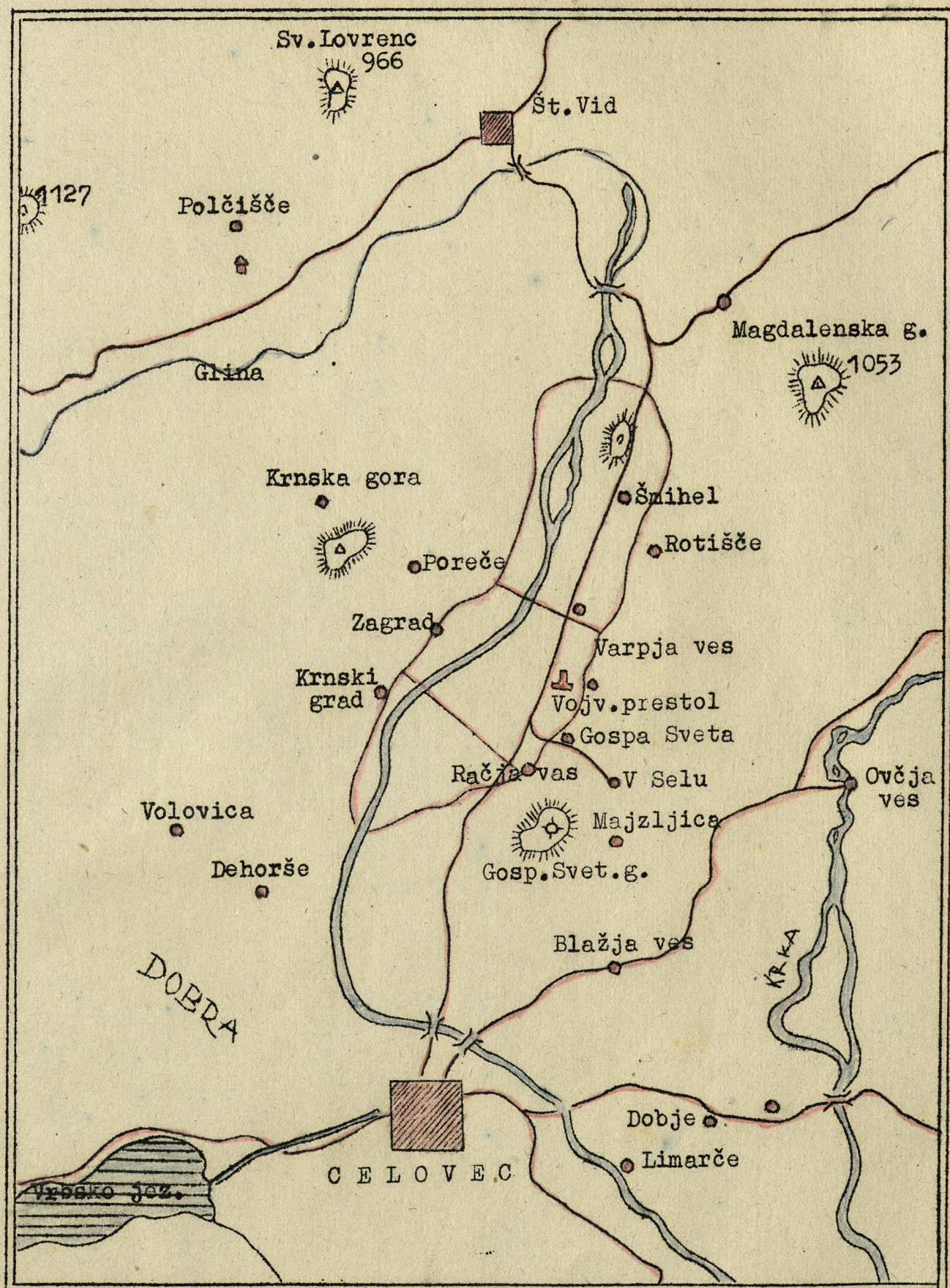

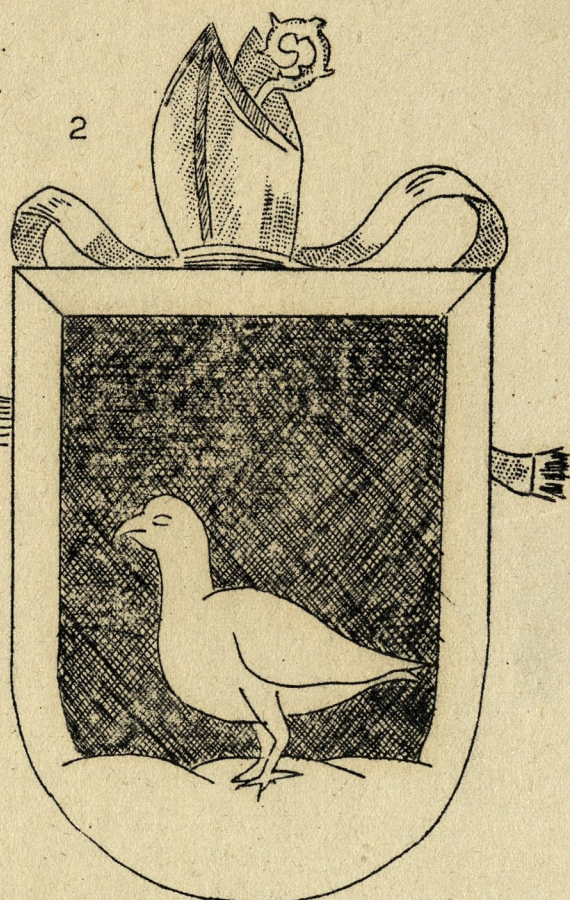
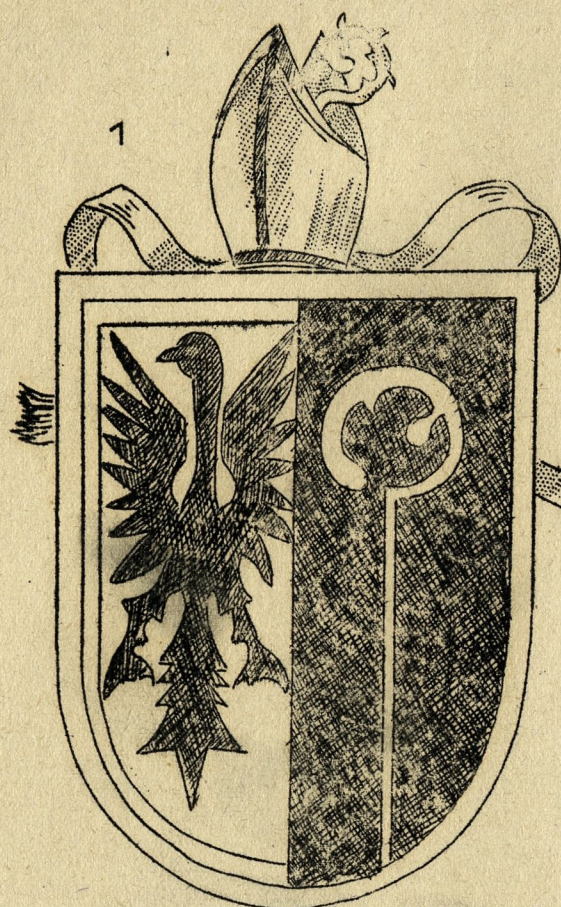
Da je Slovenija res prehodno ozemlje, torej važna v mednarodnem trgovsko-gospodarskem oziru, dokazuje jantarska pot v prazgodovini od Baltika na Jadran v Sredozemske dežele.

Za jantarsko pot prim. Protevs 1939/I. Za pot Argonavtov (Sava-Ljubljana - Vrhnika - Kras - morje - Spanija) prim. dr. R. Ložar. Glasnik Muz. društva 1943.(?)

GOSPOSVETSKO POLJE IN KRNSKI GRAD - središče srednjeveške
slovenske demokratične države - Karantanije.

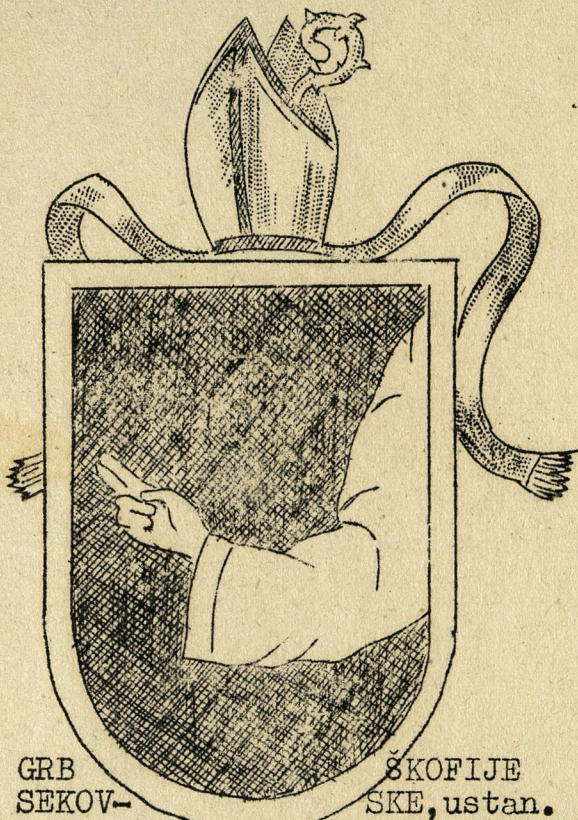

1. Grb Škofije CHIEMSKE, tam sta bila krščena slov. kneževiča Gorazd in Hotimir pred 1200 leti, sta prva slov. kršč. vladarja (748)
 2. Grb PICENSKE škofije v Istri blizu bivšega Čepiškega jez., ustan. po l. 580. - Nekateri piš. škofo je ogl. patriarh postavil za vikarje za Kranjsko. Ukinjena (vključena v tržaško) je za škofa Mat. Ravnikarja (1831 - 45.) - 3. Grb BRIZINSKIH Skofov, zdaj sedež v Münchenu. Sk. v Freisingu je imela od l. 973 na Gorenjskem Skofjeloško gospostvo (dominium) na Koroškem pa Vrbsko (Otoško) trušenjsko, Rožeško in špitalsko. (do 1803). 4. Grb BRIKSENSKE škofije. Tudi brixenški škof je bil svetni zemljiški gospodar na slov. tleh. Imel je pos. na Koroškem (Ribnica, Hodiše), Od 1009 oz. 1011 pa še Bled in Bohinj z okolico.

GRB
KRŠKA
ustanovljene
1131.

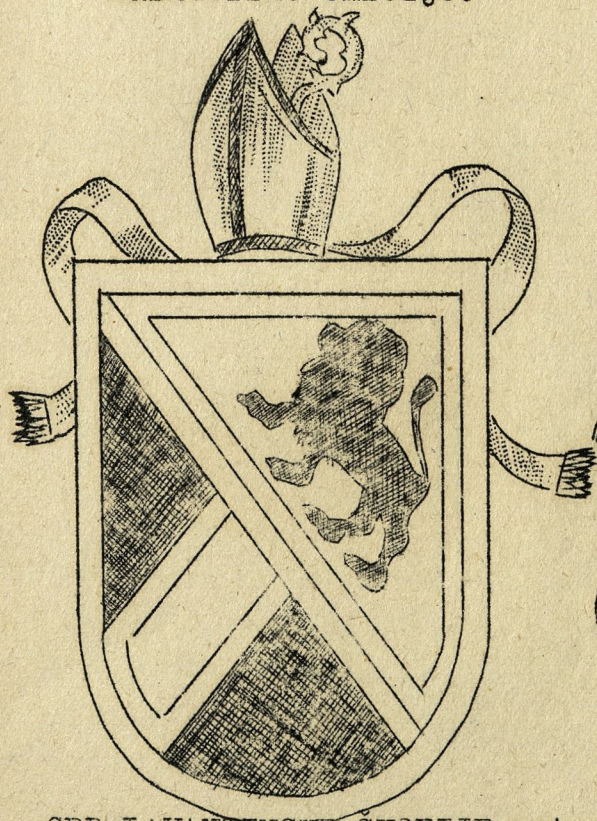
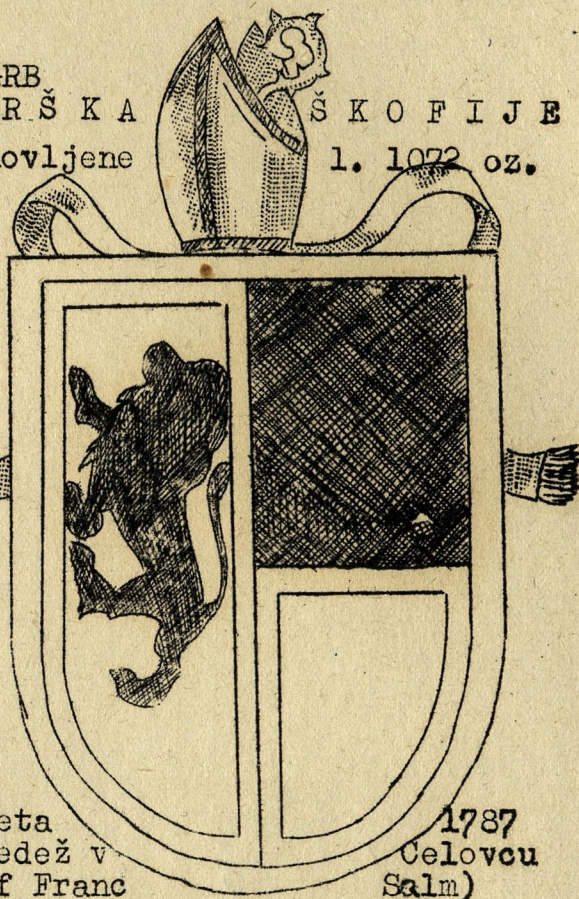
ŠKOFIJE
1. 1072 oz.

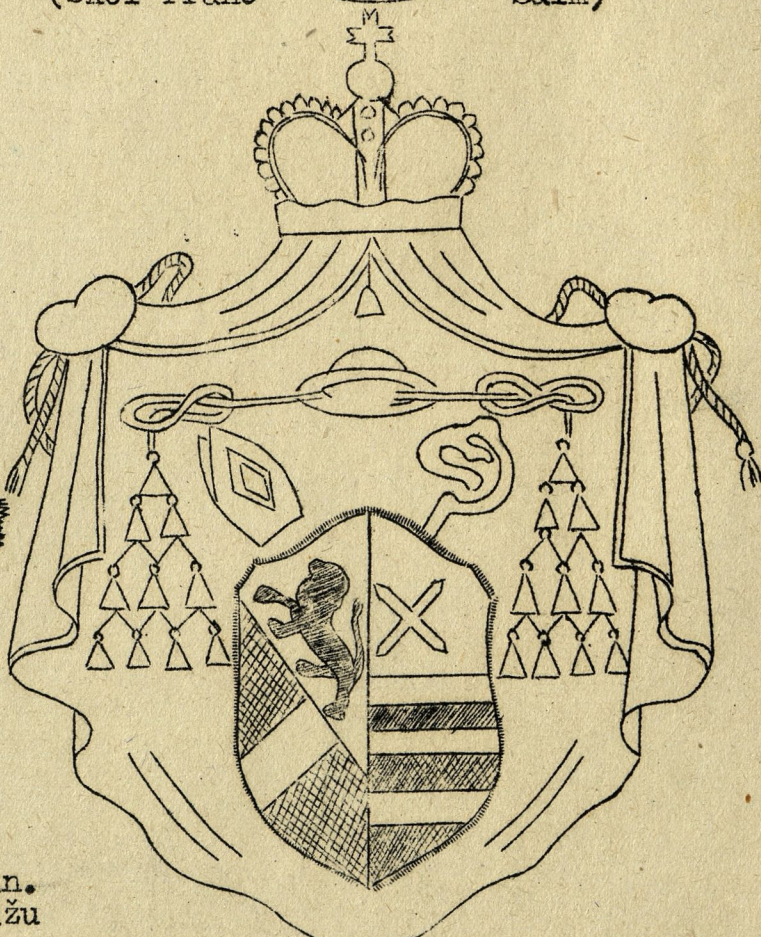
GRB
SEKOV-ŠKOFIJE
SKE, ustan.
s sedežem v Sekovi l. 1218.
(Zdaj sedež v Gradcu) Do 1859
je tej podrejeno tudi slov.
Mariborsko okrožje.

Od leta
je sedež v
(škof Franc

1787
Celovcu
Salm)

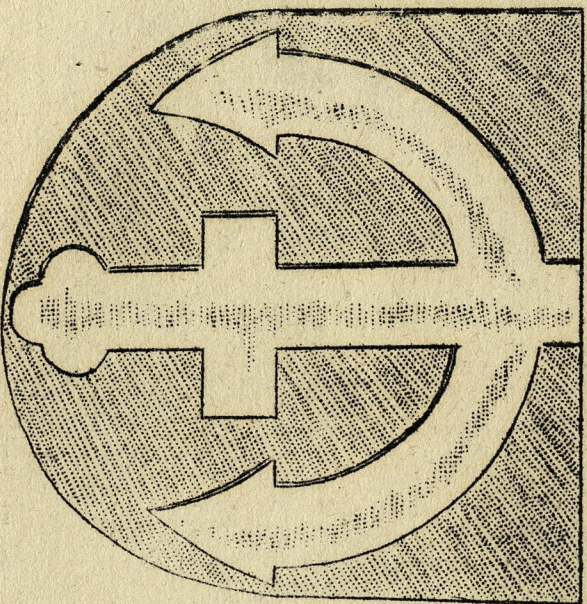

GRB LAVANTINSKE ŠKOFIJE, ustan.
l. 1228 s sedežem v Št. Andražu
(do leta 1859)

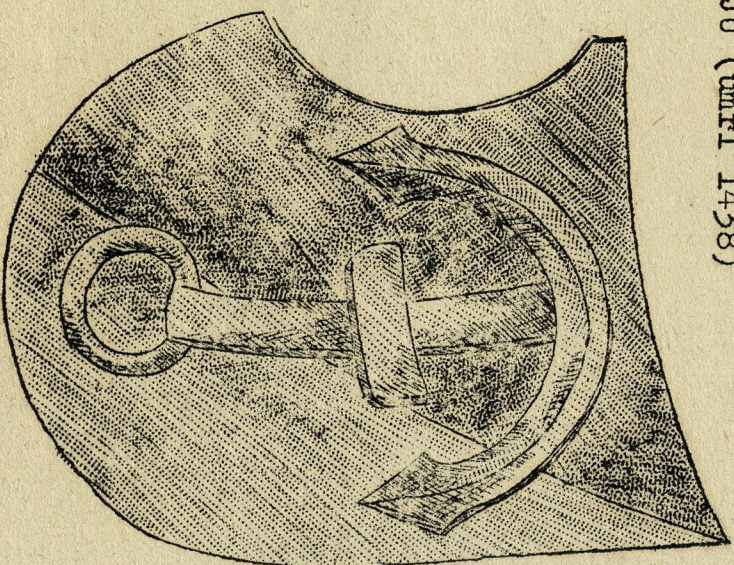
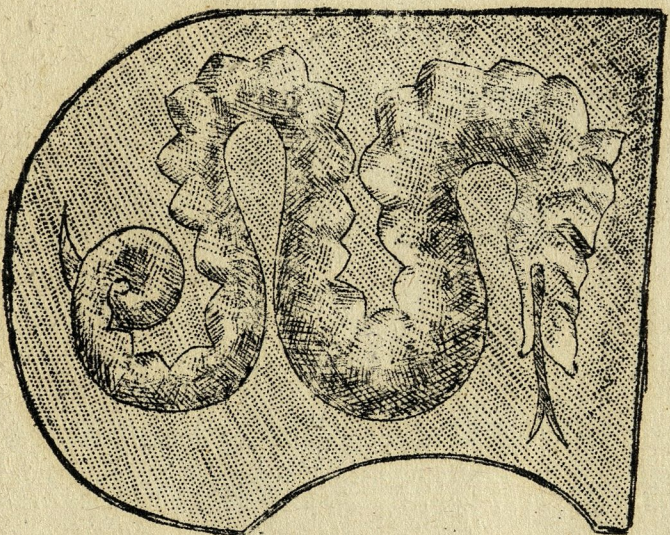

GRB LAVANTINSKEGA ŠKOFA A.M. Slomška
(1846-62), zadnjega s sedežem v Št. An-
dražu v Laboški dolini in prvega s se-
dežem v Mariboru (od 1859).

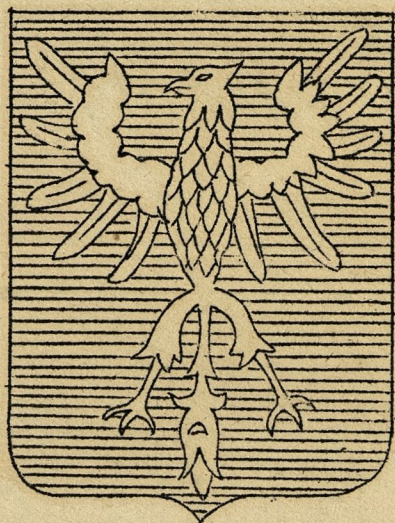
GRB PTUJSKIH GOSPODOV
(na Ptujski gori)

GRBA NA NAGROBNEM RELIEFU ZADNJEGA GOSPODA PTUJSKEGA
NA GRADU V PTUJU (umrl 1438)

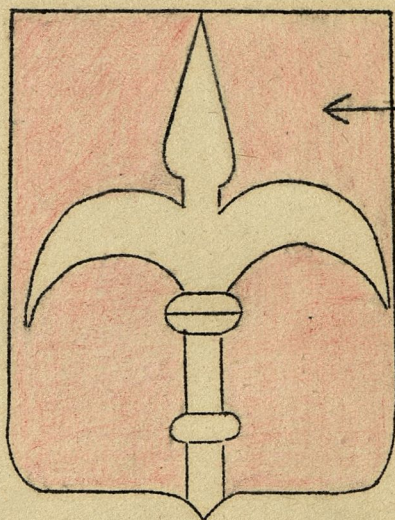
1. OGLEJ

2. BENETKE

3. TRST - mesta in državice

← rdeče

4. VIDEM

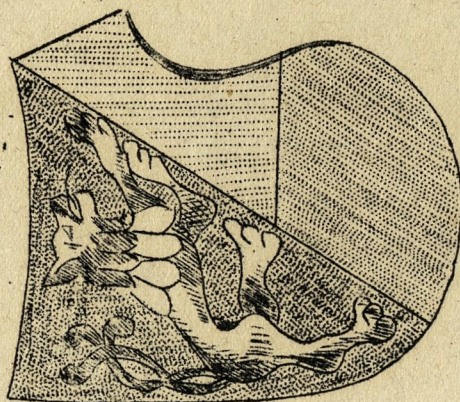
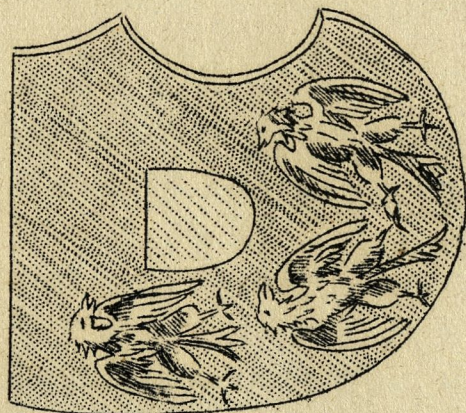
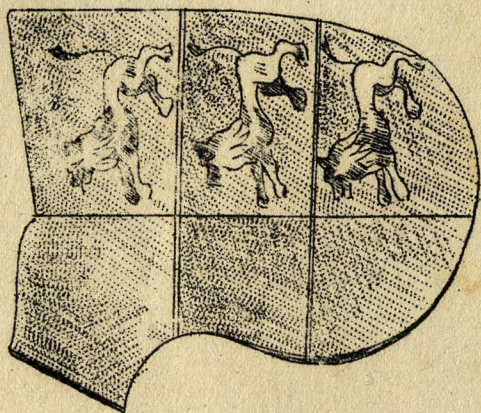
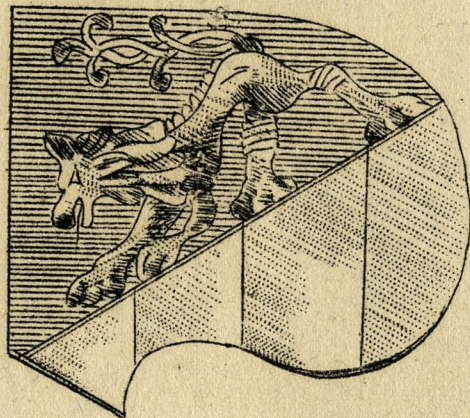
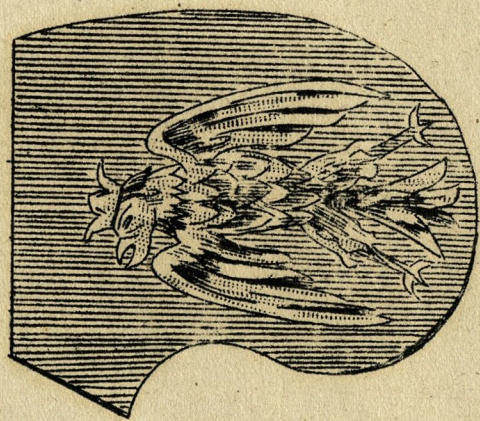

Grbi : 1. OGLEJ. Oglejski patriarh je imel cerkveno oblast nad slov. ozemljem do Drave od l. 803. do srede 18. stol. svetno pa tudi nad velikim delom Slovenije od 11. stol. do 1420.

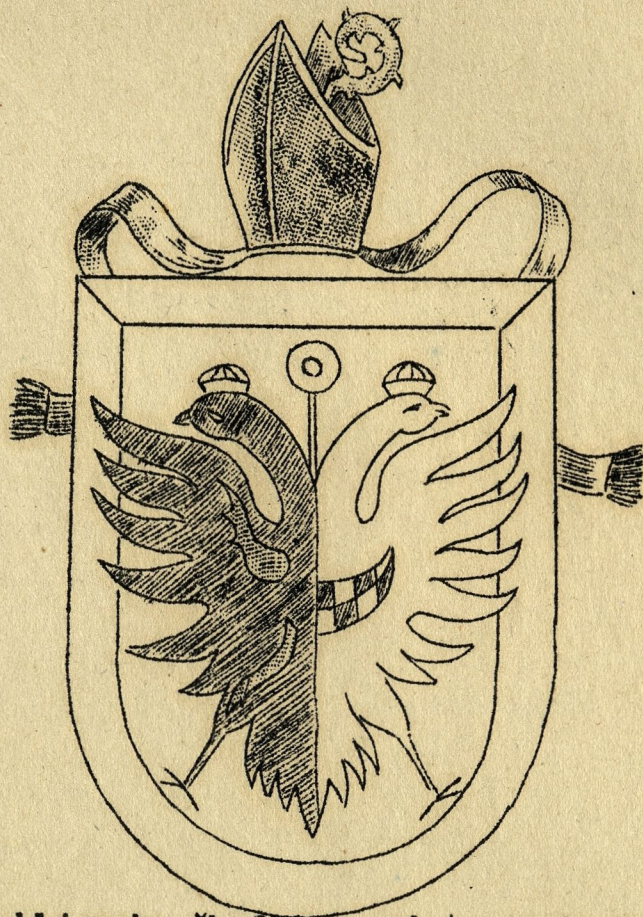
2. BENETKE. L. 1420. so Benetke prevzele svetno kneževino oglejsko in s tem zavladale Zahodni Sloveniji do razpada 1797.

3. TRST. Dolgo se je v srednjem veku Trst boril z Benetkami za samostojnost, končno se je vključil v državo, kateri je pripadalo vse slovensko ozemlje, naravno zaledje Tržaške luke.

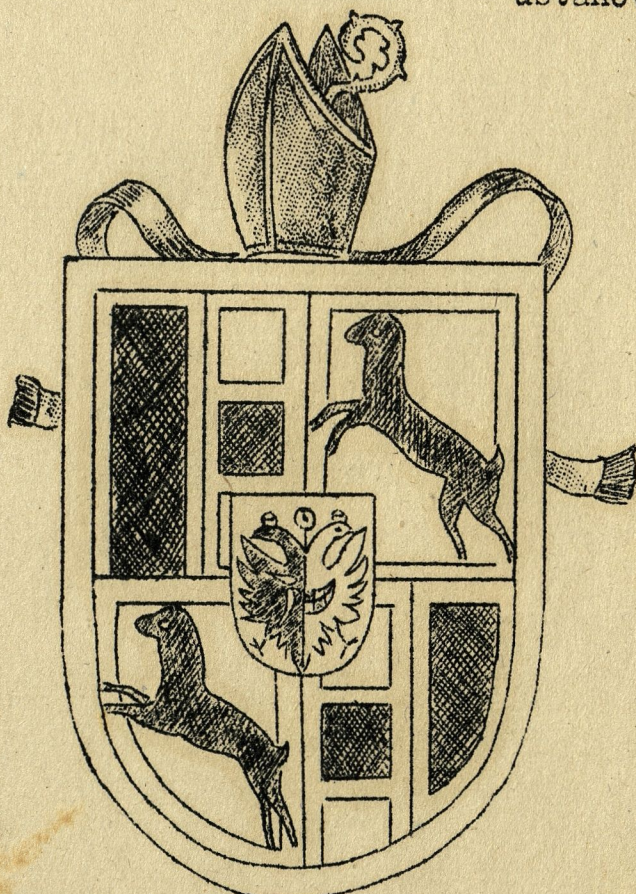
4. Grb mesta VIDMA (Udine) v Furlaniji, kamor spadajo politično in cerkveno Beneški in Kanalski Slovenci.

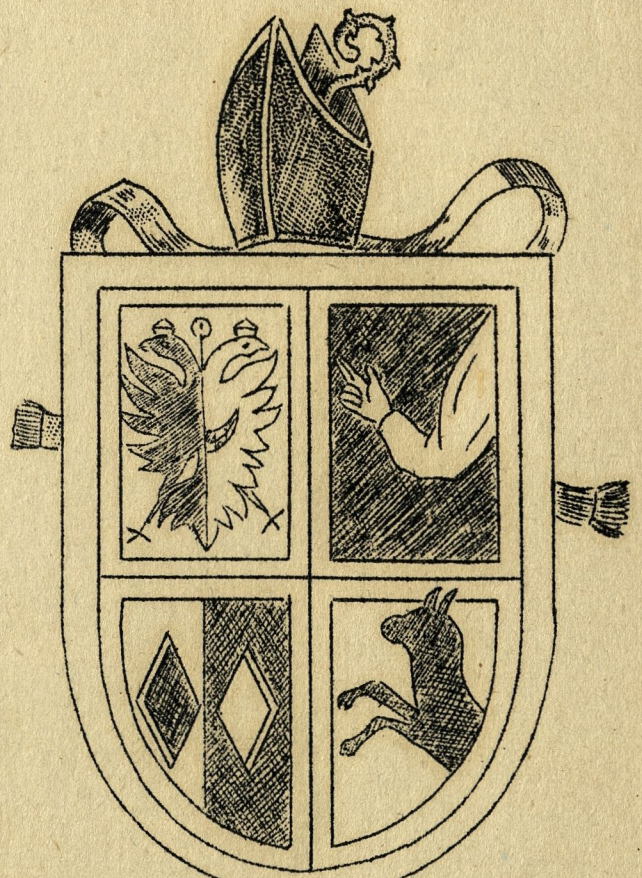
GRBI NA NAGROBNIKU ZADNJEGA GORIŠKEGA GROFA (umrl 1500 v Lienzu)
GORIŠKA STOLNICA.

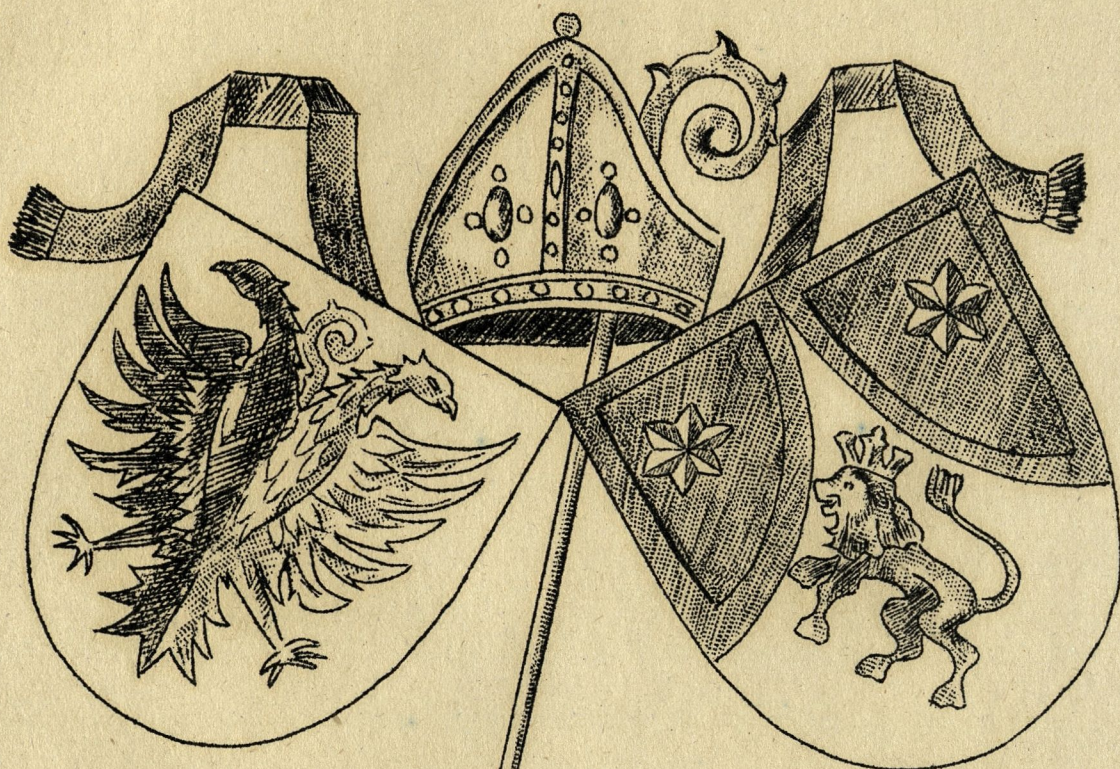
Grb ljubljanske škofije pred 1. svetovno vojno,
ustanov. l. 1462

Grb 1. ljublj. škofa Žige
plem. Lamberga 1462 - 1488

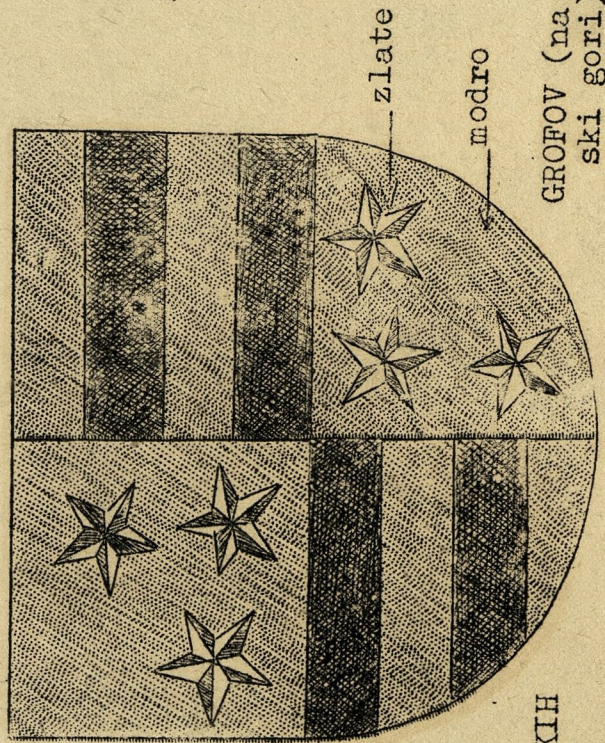
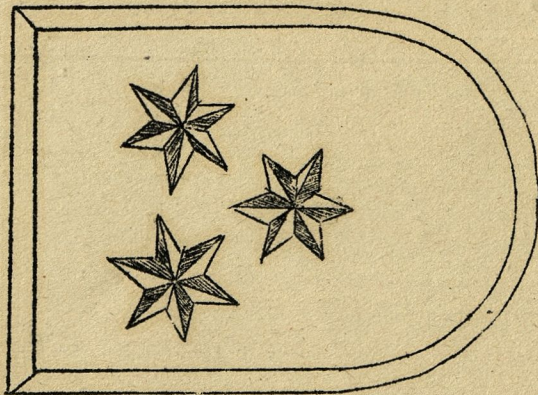

Grb 2. ljublj. škofa - Kristofa plem.
Ravbarja 1488-1536, nekaj let tudi u=
pravitelj sekovske.

Grb 9. ljubljanskega škofa Tomaža Hrena, katoliškega reformatorja; vladal od 1597 - 1625, posvečen 1599. Za geslo si je izbral: Terret labor, aspice praemium. (Če se plašiš napora, glej na plačilo!)

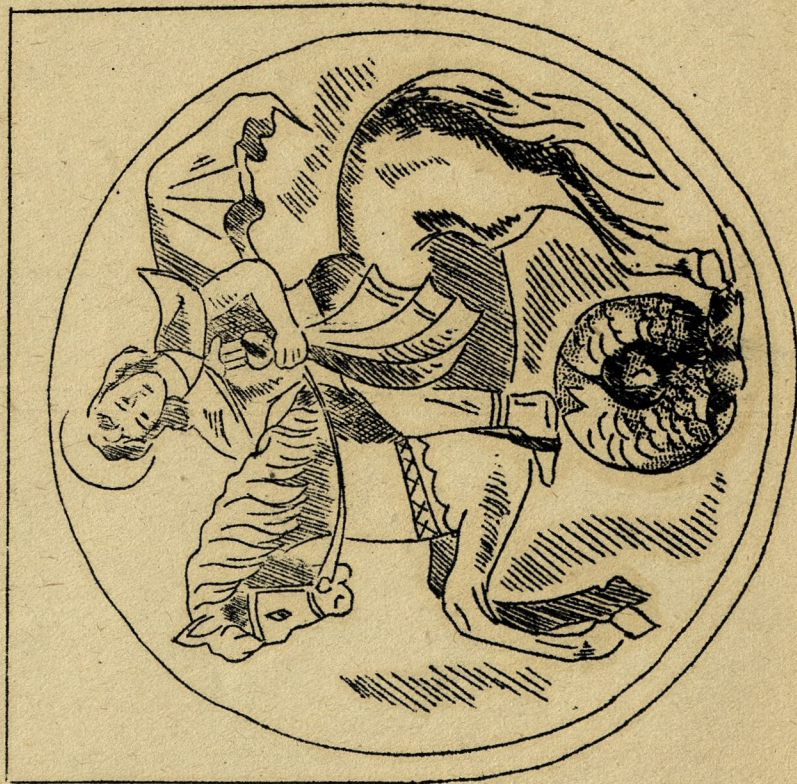
Grb mesta C E L J A,
tretjega mesta republike
Slovenije, nekdanje prestol-
nice mogočih Celjskih grofov,
ki so 1322 podedovali voburško
grofijo in 1341. prevzeli
njih grb - 3 zlate zvezde na
modrem polju.

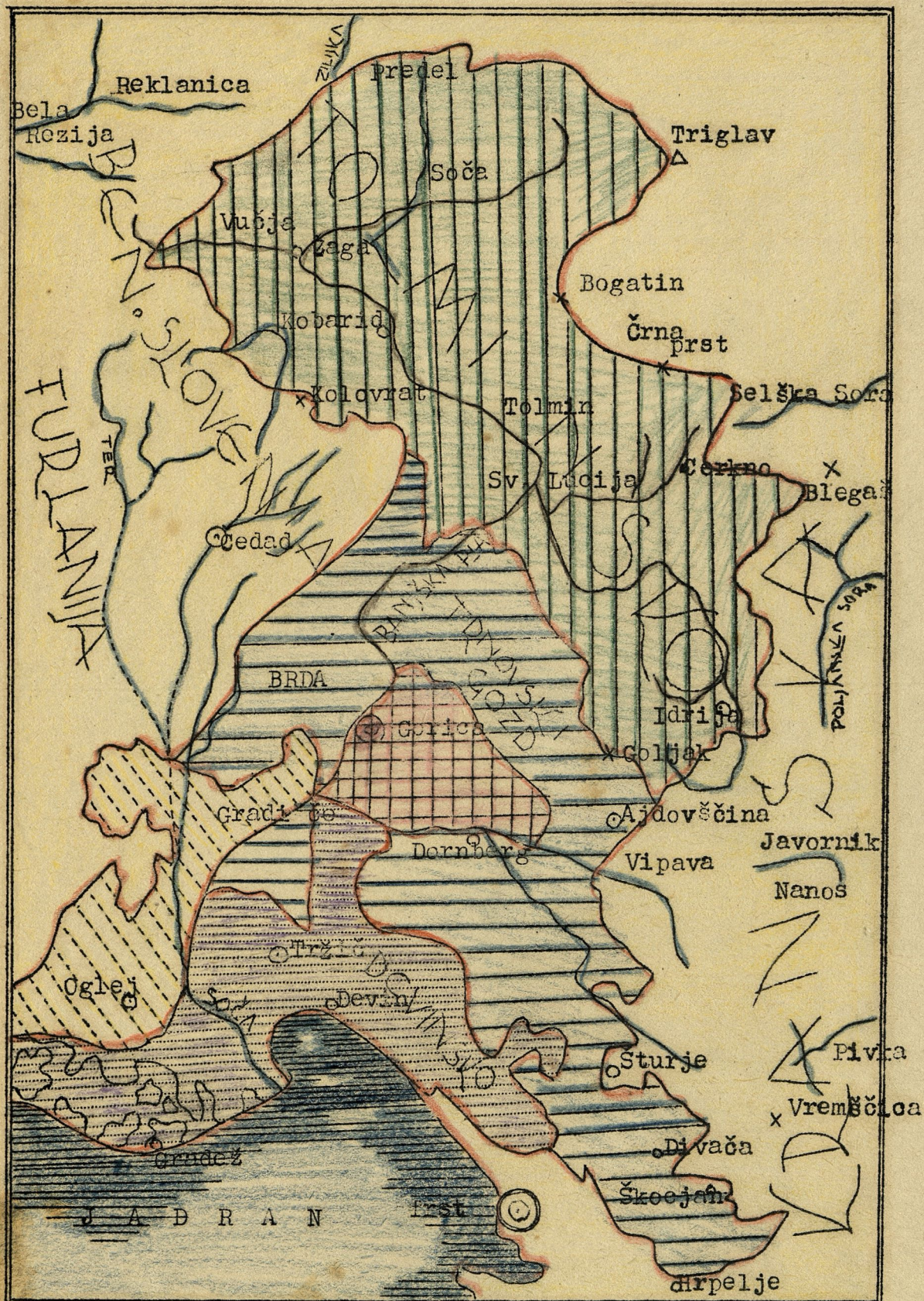
GRB CELJSKIH

GROFOV (na Ptuj=ski gori)

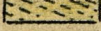
Na pečatu Ulrika, zadnjega Celjana, so zvezde šestkrake in v obeh delih ščita razvrščene v obliki V. Na kamnu v Celjskem muzeju so enako razpostavljene, a petkrake. 1341 postanejo žvneški gospodje celjaki grofje, 1420 podedujejo ortenburško grofijo (z razdvojljskim in ribniškim gospostvom). Izumrli leta 1456.

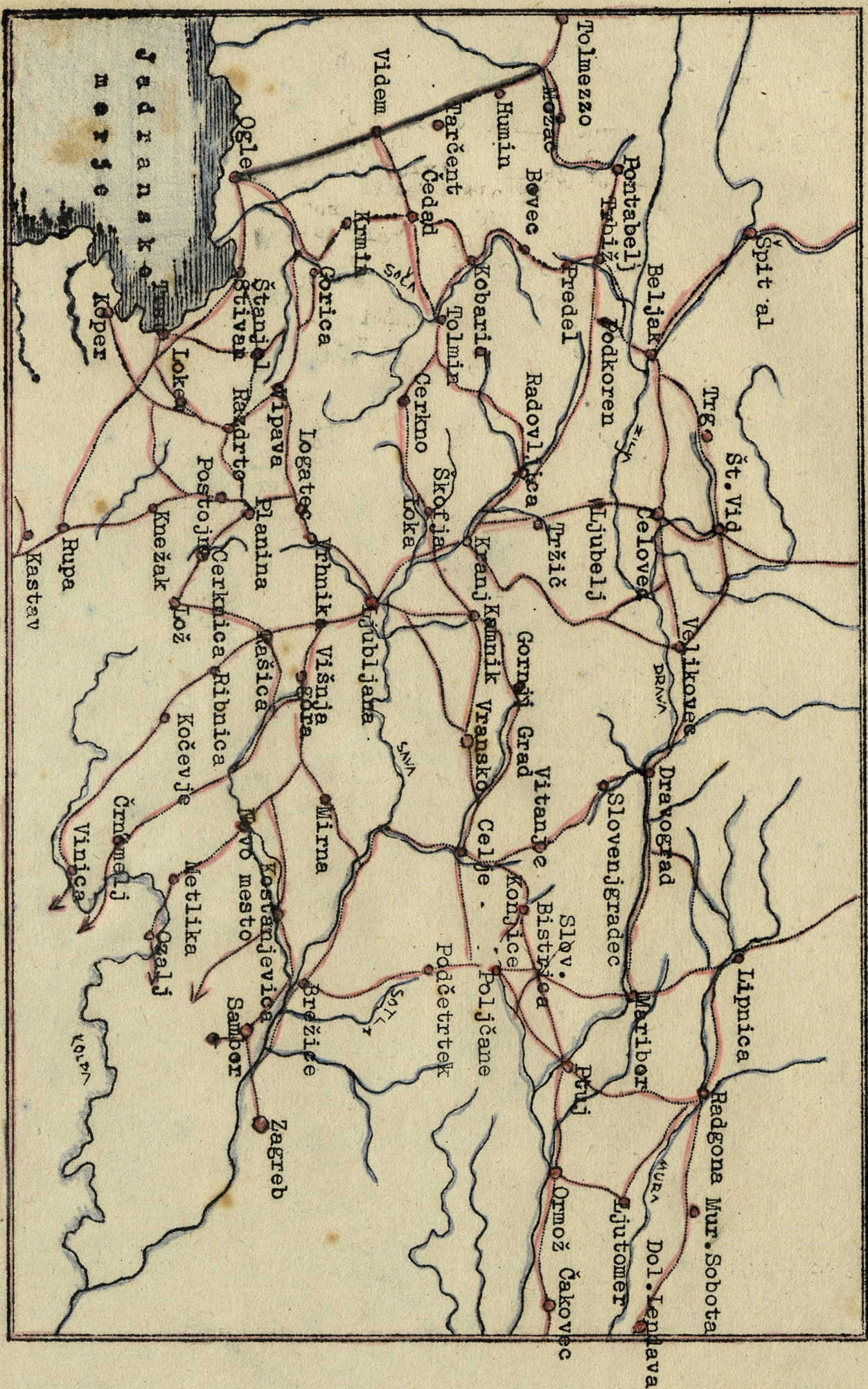
GRB MESTA P T U J A

Zgodovinski razvoj dežele Goriško-Gradišanske, brez enklav v Furlaniji in Istri, ki so bile last goriških grofov.

- Prvotno jedro Goriškega gospostva leta 1001.
- Stara Goriška grofija v naslednjih stoletjih.
- Tolmin in Bovško, prikl. Goriški ob koncu sred. veka, 1420, 1514.
- Lastna grofija Gradiščanska od 1647 - 1754.
- Ozemlje, priključeno Goriški v začetku 19. stol., 1809.

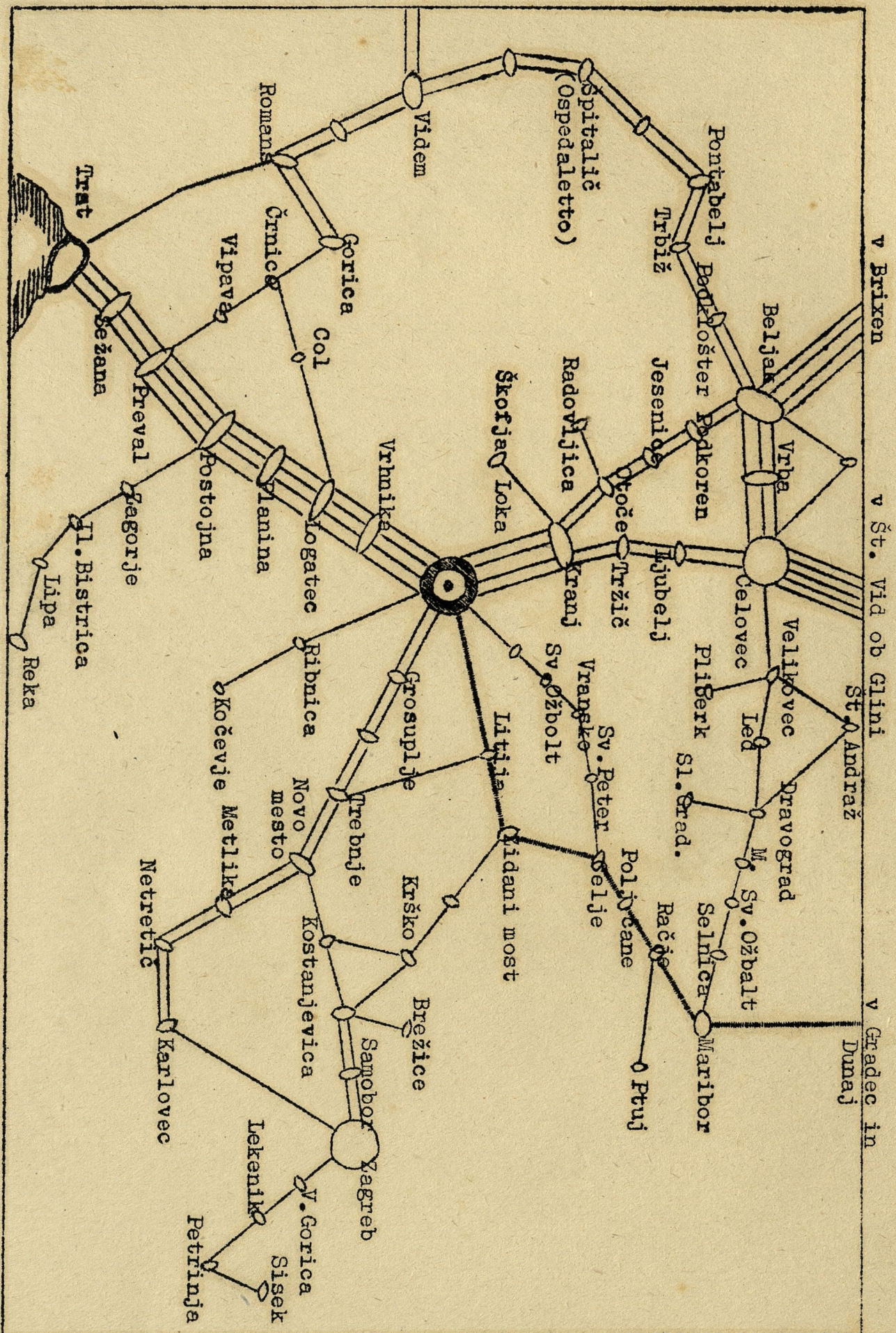
Glavne ceste v srednjem veku na slovenskih tleh.

Evropa v času Napoleona - del Slovenije je v Avstriji, del v Iliriji, ki je sestavni del francoskega cesarstva, del zahodne Slovenije pa spada v Italijo, kateri vlada Napoleonov pastorek Evgen.

POŠTNE ZVEZE NA SLOVENSKEM (iz l. 1849).

Meje:

----- državna l. 1948.

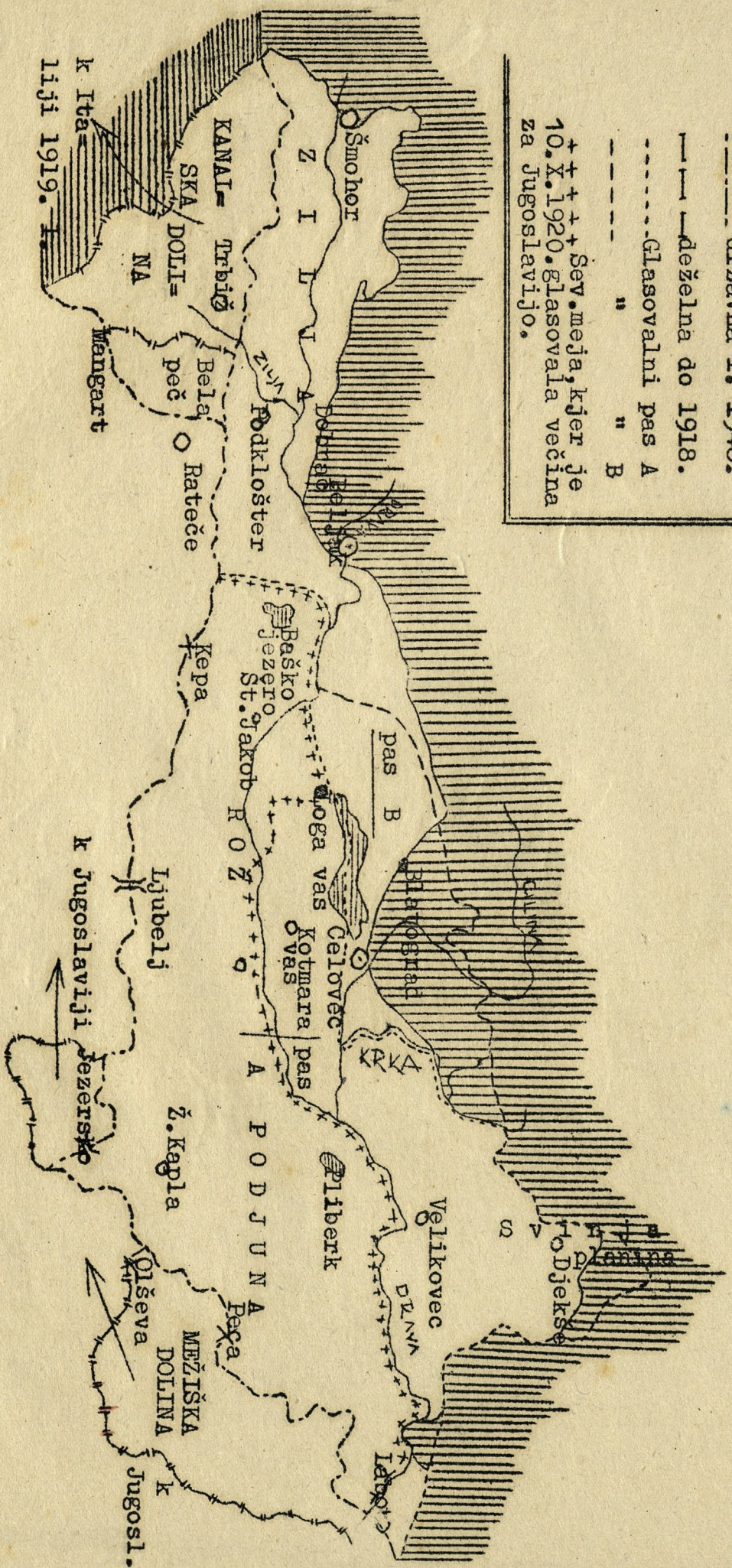
--- deželna do 1918.

----- Glasovalni pas A

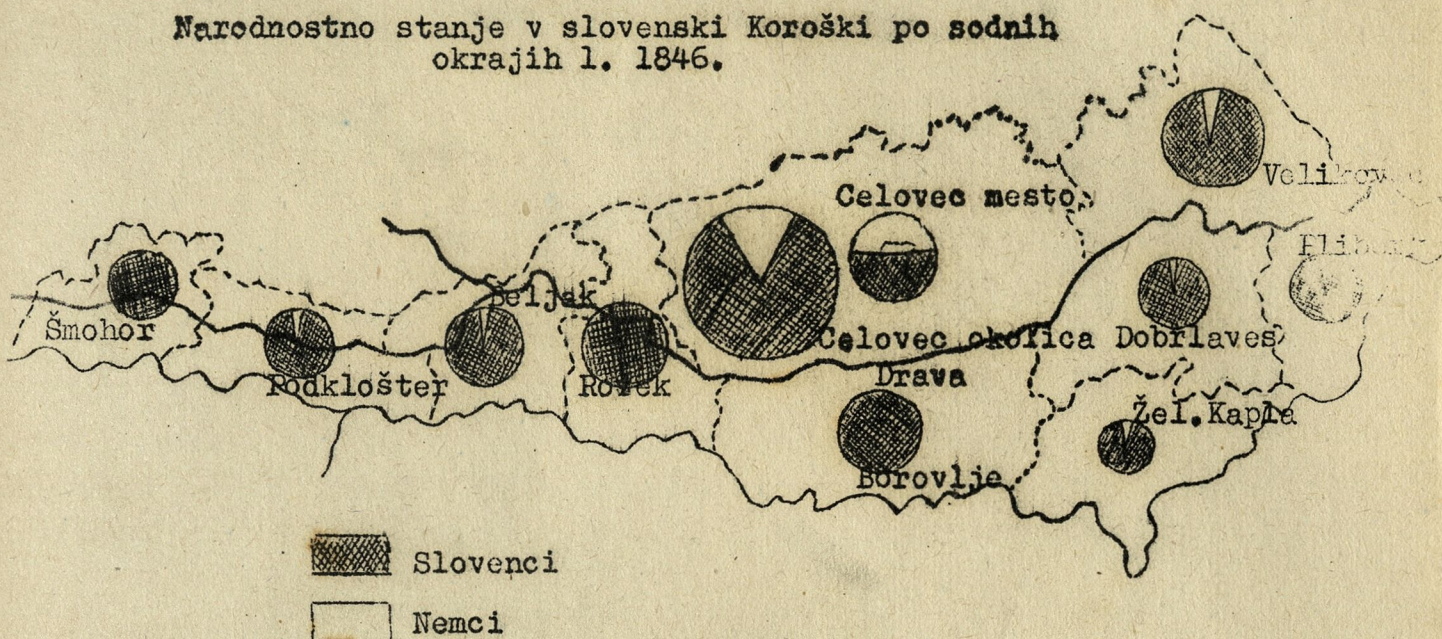
----- " " B

+++++ Sev. meja, kjer je
10. X. 1920. Glasovala večina
za Jugoslavijo.

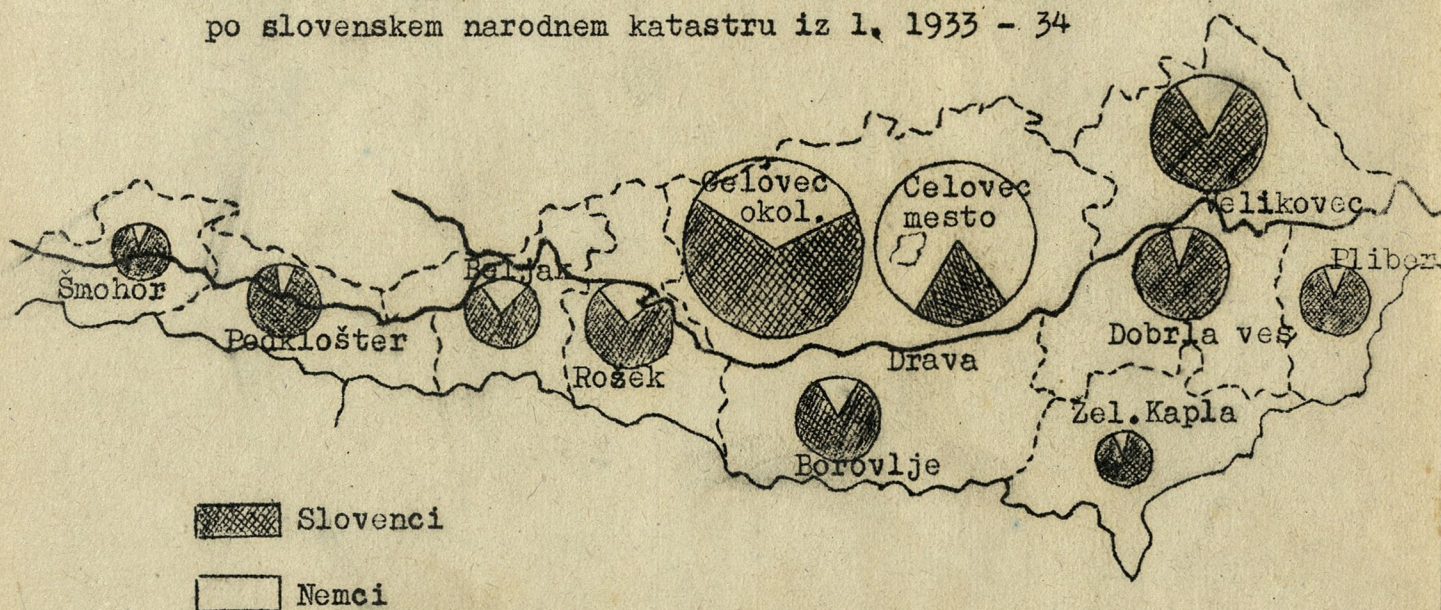
SLOVENSKA KOROŠKA l. 1920 predzadnja stopnja germanizacije.
Nemški jezikovni otoki v območju S.K. niso vrisani.

Narodnostno stanje v slovenski Koroški po sodnih
okrajih l. 1846.

Narodnostno stanje v slovenski Koroški po sodnih okrajih,
po slovenskem narodnem katastru iz l. 1933 - 34

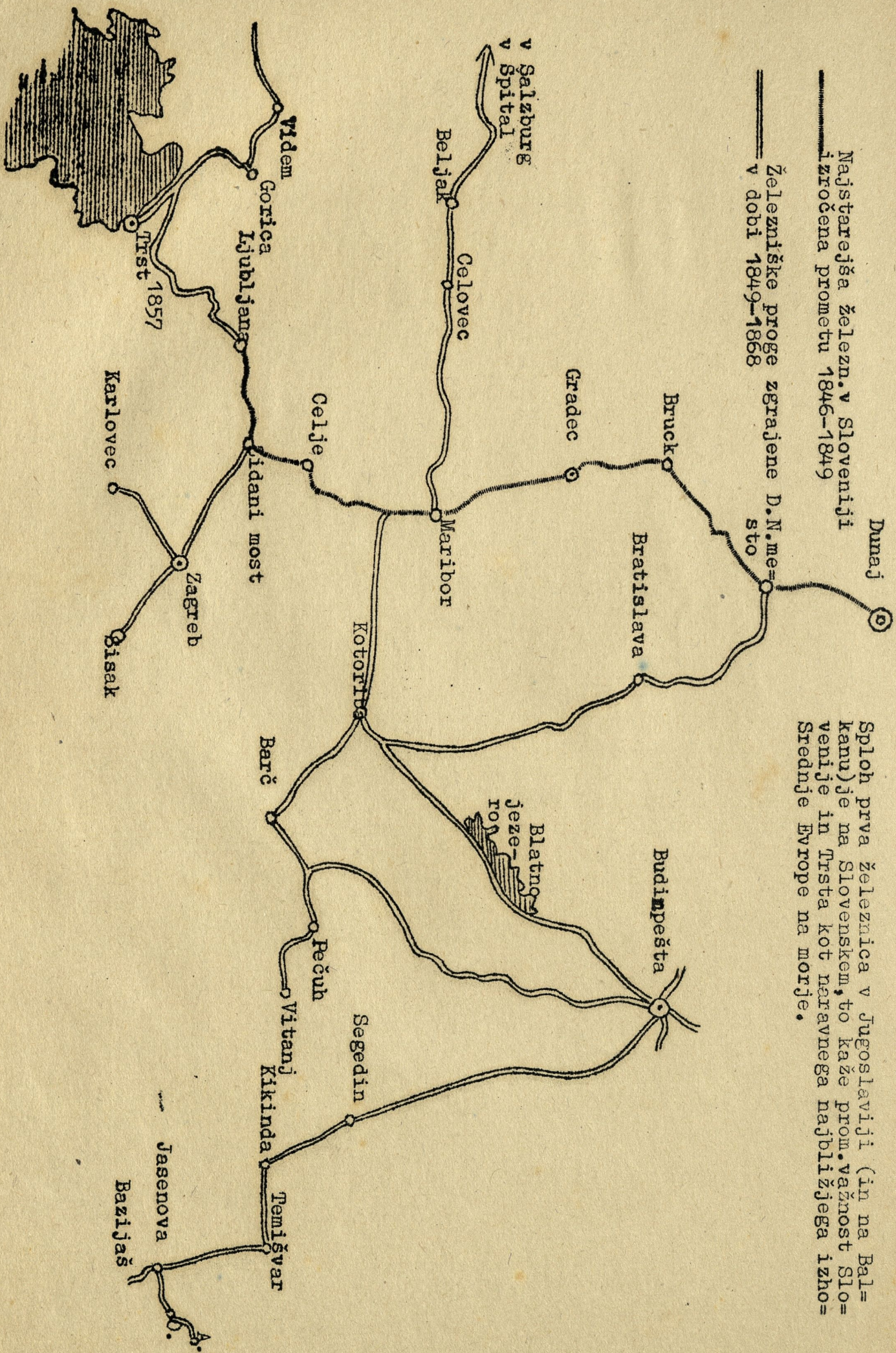

Za mesto Celovec in severno okolico ni bilo katastra,
zato približna ocena.

Dunaj
Najstarejša železn. v Sloveniji
izročena prometu 1846-1849

Železniške proge zgrajene D.N. me-
sto
v dobi 1849-1868

Sploh prva železnica v Južoslaviji (in na Bal-
kanu) je na Slovenskem, to kaže prom. važnost Slo-
venije in Trsta kot naravnega najbližjega izho-
Srednje Evrope na morje.

Geopolitični pritisk na slovensko ozemlje izraža odnos števil slovencev do števila sosednjih narodov, oz. odnos velikosti naše ozemlja do velikosti sosednjih držav:

Bilanca 13. stoletnega razvoja kaže izgubo dveh tretjih ozemlja, največ vzeli Nemci, nato Mažžari. Je čudež, da je narodit na tako izpostavljenem prostoru vzdržal. Tu se stikajo: Romani, Slovani, Germani in Mažžari. Tu je najkrajša pot iz Sr. Evrope na morje, zato bi ta košček vsi radi imeli.

